

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן

גאים ביוקר

החיים היקרים של הומואים בישראל

סמינריון: גוף, מגדר ומשפט

מנחה : ד"ר יופי תירוש

מגיש : גיא סדקה

תאריך הגשה : 25.09.2011

תוכן עניינים

2	א. פתח דבר	2
4	ב. נישואין	4
4	ב.1. מבוא	4
5	ב.2. הכרה משפטית	5
6	ב.3. תמונת המצב הקיים	6
10	ב.4. החלופה של נישואין אזרחיים יקרה יותר	10
12	ב.5. סיכום	12
12	ג. ילדים	12
13	ג.1. מבוא	13
14	ג.2. החלופות של הומואים להבאת ילדים	14
14	ג.2.1. "הורות משותפת"	14
16	ג.2.2. אימוץ	16
20	ג.2.3. פונדקאות	20
24	ג.3. סיכום	24
25	ד. דיור	25
25	ד.1. הנטייה להתקבץ	25
27	ד.2. היכן מתקבצים?	27
29	ד.3. אז למה דווקא תל אביב?	29
35	ד.4. תל אביב יקרה יותר!	35
37	ד.5. סיכום	37
38	ה. סוף דבר	38
39	ו. ביבליוגרפיה	39
45	ז. נספחים	45

רשימה זו שכינוייה הינו 'גאים ביוקר' הינה עבודה המתארת בעיה שטרם נידונה ביחס לחברי הקהילה הגאה ואשר הטרידה אותי רבות. ברשימה זו אני מבקש לעורר בעיה אשר השיח לגביה רדום. מטרת הרשימה, מלבד תרומתה להגברת מודעות הכלכלית בקרב חברי הקהילה, הינה להבהיר לעצמי את מצב הזכויות והעלויות הנדרשות ממני כאחד מחברי הקהילה.

סקירת הזכויות של חברי הקהילה הגאה מלמדת כי מדינת ישראל הינה מדינה מתקדמת ונאורה באופן יחסי למדינות רבות, כך שסובלנות וקבלה הפכו לחלק מעמודי התווך שלה. אולם, לצד מסקנות מרנינות אלו מרחפת שאלת ההשגה- עד כמה באמת חברי הקהילה מסוגלים להשיג את קשת הזכויות הרחבה שהמדינה מקנה להם? האם הזכויות הנכספות ברות השגה או שמא הן מנת חלקה של השכבה האמידה של הקהילה בלבד?!

בתחום העבודה הרי ששוויון ההזדמנויות הוכר כבר ב-1991 בפרשת דנילוביץ¹. תחום העבודה הורחב גם לשאר הספירה הציבורית ובני זוג חד-מיניים נמצאו כ"שאיירים" חוקיים לצורך זכויות סוציאליות שונות כגון פנסיה, גמלאות צבאיות וירושה, כעולה מפרשת שטיינר² ופרשת פטריק לוי³. במקביל להכרה בזכויות במישור הציבורי, לא אחרה לבוא גם ההכרה בזכויות במישור הפרטי, למשל נישואין של בני זוג חד-מיניים שהוכרו כבר ב-2005 בפרשת בן-ארי⁴. באופן מפתיע עוד קודם לכן, בתחילת שנות ה-2000 הוכר תא משפחתי הומו-לסבי בדמות של שתי אמהות וילדים כאשר אושר אימוץ צולב בפסקי הדין ברנר-קדיש⁵ וירוס-חקק⁶. ברי שפסקי הדין הללו הולידו גם תביעות של בני זוג הומואים לאמץ ילדים או להשתמש בשירותי פונדקאות וכן תביעות רכושיות בין בני זוג חד-מיניים, אולם טרם ניתנה פסיקה מפורשת.

סקירה זו יוצרת תמונה אופטימית ומרגשת, אולם לצד האשליה הנעימה נמצאת המציאות, ובה- כל אותם דברים נפלאים שבית המשפט הקנה לחברי הקהילה, עולים כסף, והרבה. בטרם אפרוט את מהלך העבודה וחלקיה, אבקש לפרוט מספר הנחות עליהן נשענת עבודה זו, על מנת להבהיר את היקפה והנושאים בה תעסוק לעומת הנושאים שלא יטופלו במסגרת זו. ראשית, מדובר בנושא רחב ידיים הרלוונטי למדינות רבות פרט לישראל. מפאת קוצר היריעה, רשימה זו לא תסקור משפט משווה ולא תפרוט אלטרנטיבות הקיימות בעולם. ברשימה זו אתאר מצב קיים- יוקר המחיה שממנו סובלים בני הקהילה בהשוואה לאוכלוסיית הסטרייטים בישראל בלבד. שנית, הרשימה תתמקד בחברי הקהילה הזכריים קרי- ההומואים ולא הלסביות. המניעים לכך הם קוצר היריעה, השתייכותי לתת קבוצה זו והעניין שיש לי לגביה וכן עקב סיבת מיקרו. הפרק העוסק בילדים מעלה כי לסביות לא מתקשות גנטית להביא ילדים, להבדיל מהומואים שיכולים להשתמש באימוץ, פונדקאות או "הורות משותפת" (כפי שתוגדר להלן). על כן, העלויות המפורטות בפרק זה אינן רלוונטיות להן. שלישית, נושא העלויות רחב מאוד ובא לידי ביטוי גם בהטבות המתקבלות ממקום העבודה⁷, זכויות סוציאליות מהמדינה, התא המשפחתי, חיי הלילה והבילויים ועוד. התחומים רבים ומגוונים והדיון בהם חשוב, אולם כיוון שרשימה זו מוגבלת, בחרתי להתמקד בשלושת

¹ בג"צ 721/91 אל על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' דנילוביץ', פ"ד מח(5) 749 (1994).

² ע"ש 369/94 שטיינר נ' צבא ההגנה לישראל (טרם פורסם, 5.12.1996).

³ ע"ב (תי"א) 3816/01 פטריק לוי נ' מבטחים (25.6.2001).

⁴ בג"צ 3045/05 יוסי בן-ארי נ' מנהל מינהל האוכלוסין במשרד הפנים, תק-על 2006(4), 1725 (2006).

⁵ בג"צ 1779/99 ברנר-קדיש נ' שר הפנים, פ"ד נד(2) 368 (2000).

⁶ ע"א 10280/01 ד"ר טל ירוס-חקק נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נט(5), 64 (2005).

⁷ גיל קול "יש שוויון להומואים: החברות מסרבות לענות" ynet קריירה 10.12.2010 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3986560,00.html>

הנושאים המאפיינים את הספירה הפרטית: נישואין, ילדים ומגורים. רביעית, רשימה זו תוכיח מעבר לכל ספק כי עבור הומואים העלויות של דיור, נישואין וילדים גבוהות פי כמה מההוצאות שבהן נושאים זוגות סטרייטים בגין אותן קטגוריות. יש הטוענים כי מטעמים של צדק חלוקתי ניתן לאמור כי ראוי הוא שתא משפחתי של זוג הומואים יספוג עלויות גבוהות יותר שכן מדובר בתא המשפחתי האמיד ביותר. שתי משכורות גברים והעדר ילדים (בשל חוסר יכולת ביולוגית) מביאים לכך שההכנסה הפנויה של אותו תא הינה הגבוהה ביותר. בספרות, תא משפחתי שכזה נקרא ⁸DINK (Dual Income, No Kids). זה המקום לציין כי למרות שיש מן האמת בטענה, הרי שלא זו מטרת הרשימה ולכן לא אתייחס לכך. הרשימה נועדה לסקור את המצב הקיים ולבסס את הנחתי קיים יש חוסר שוויון כלכלי בין הומואים לבין סטרייטים.

משהבהרתי את היקף העבודה, אפרוט את חלקיה השונים. שאלת המחקר של העבודה הינה האם ההכרה והזכויות הניתנות להומואים, ברי מימוש רק בקרב השכבה האמידה של הקהילה הגאה. שני הפרקים הראשונים בעבודה יתמקדו בסוגיות השאובות מהשיח הציבורי ואשר תופסות חלק ניכר בתודעת הקהילה ההומו-לסבית בישראל. הפרק השלישי של העבודה יתמקד בסוגיה חלוצית יותר, אשר טרם השתלבה בדיון החברתי, מתוך תקווה שתיקח חלק בתודעת הקהילה בעתיד הקרוב. הפרק הראשון יבחן את תחום הנישואין בפרק זה אדון בנישואים חד-מיניים על היבטם הכלכלי. טענת הפרק הינה שחברי הקהילה ההומואית נדרשים להוציא הוצאה כספית לא מבוטלת בהשוואה לסטרייטים על מנת לממש את זכותם להינשא. הפרק יסקור את הקשר שבין דת ומדינה והשפעת הקשר על דיני המשפחה. המשך הפרק יעסוק בהכרה בזכות של הומואים לנישואין. בחלק זה אבחן את השתלשלות הפסיקה והתייחסותה להשלכות הכלכליות של ההחלטה. תת הפרק הבא יבחן את המצב הקיים בשנת 2011 ביחס לזכות הנישואין, קרי- הכניסה, התוכן והיציאה מנישואין. סקירה זו תתבסס על הפסיקה, ראיונות אישיים ומדיה. בסיום הפרק אבקש לטעון שהאפשרות הניצבת בפני הומואים יקרה יותר על ידי בחינת הפרוצדורה הניצבת בפניהם. המשמעויות הנגזרות מכך הן שתיים. ראשית, הומואים מופלים לרעה בהיבט הכלכלי ביחס לסטרייטים. שנית, רק הומואים בעלי הכנסה גבוהה יכולים לממש את הזכות ולהינשא.

הפרק השני יבחן את תחום הילדים. הפרק יפתח בהבהרה כי הרצון של הומואים להקים תא משפחתי לא שונה מזה של סטרייטים. האפשרויות הניצבות בפני הומואים הן הורות משותפת, אימוץ או פונדקאות. הפרק יסקור את הפרוצדורה, היתרונות והחסרונות והעלות של כל אחת מהאלטרנטיבות, במטרה להגיע למסקנה מהי האפשרות האידיאלית לצד מסקנות הכרוכות במצב הקיים. הפרק יבוסס בעיקרו על ראיונות עם בני זוג הומואים שהקימו תא משפחתי על מנת ללמוד מקרוב ובאופן סובייקטיבי על הקמת המשפחה.

הפרק השלישי והאחרון יעסוק בנושא הדיור. הטענה המרכזית של הפרק הינה שלהומואים אין מניעה לגור בכל מקום שיבחרו, אך ההומו הסביר יבחר לגור בתל אביב, לעיתים גם בעל כורחו, כלומר מדובר בבחירה כפויה. לצד כך ניצבת העובדה שתל אביב הינה העיר היקרה ביותר בארץ ואחת מהערים היקרות בעולם, דבר הכורך נטל כלכלי על הומואים. הפרק יפתח בנטייה של הומואים להתקבץ באזורים מסוימים ובמניעים להתקבצות הזו. כמו-כן אבחן היכן הומואים בוחרים להתקבץ. אמשיך בסקירת מאפייני העיר תל אביב, ההופכים אותה למוקד משיכה מסקרן לכלל האוכלוסייה ולקהילה הגאה בפרט. סיום הפרק יעסוק ביוקר המחייב של העיר, מה שמהווה נטל כלכלי כבד בעבור ההומואים. בעוד חברי הקהילה

⁸ משמעות המונח DINK <http://www.investopedia.com/terms/d/dinks.asp#axzz1XBY9nTQw>. בשיחת טלפון עם ד"ר עמית קמה הוא מציין שזו אכן הנגף המשמעותית ביותר להתמודדות שכן זו טענת הביקורת החזקה שבה אתקל ואולם מפאת קוצר היריעה לא אוכל להתמודד גם עם הביקורת ברשימה זו ולכן חשוב לי להבהיר שלא אתעמק בעניין ברשימה זו.

האמידים עומדים בנטל, חברי הקהילה נעדרי היכולת הכלכלית מופלים ונפגעים ולא יכולים להרשות לעצמם אורח חיים חופשי ומשוחרר כמו זה שיכול היה להיות להם בעיר תל אביב.

ב. נישואין

בפרק זה אדון בשאלת הנישואין של הומואים על היבטה הכלכלי. הפסיקה מצביעה על כך שהומואים רכשו זכותם לנישואין, אולם מימוש הזכות נעשה באופן מופחת מזה של חברי הקהילה הסטרייטית. יתרה מכך, מימוש הזכות וההכרה החלקית שבה הם זוכים כרוכה בהוצאה כספית לא מבוטלת מעבר לזו הנדרשת מאוכלוסיית הרוב הסטרייטית. סקירת הפסיקה להלן תעיד כי בית המשפט לא מצא לנכון להתייחס להיבט הכלכלי של נישואי הומואים בפסיקתו וראה בעניין כמובן מאליו.

1. מבוא

במדינת ישראל קיים קשר הדוק בין דת ומדינה, כפי שנקבע עוד מקדמת דנא בהכרזת העצמאות. כפועל יוצא מחיבור זה נוצר בישראל בין היתר קשר חזק בין דיני המשפחה לבין הדת, ובפרט למוסד הנישואין והגירושין. המצב בולט בחומרתו עד כי אין במשפט הישראלי כלל ברור להפעלת דיני המשפחה והתוצאות מוכתבות בהתאם לנסיבות המשתנות. חוסר וודאות זה, מהווה את הבעיה המרכזית והקשה של דיני המשפחה בישראל בעודו חל על כל האוכלוסייה היהודית ללא הבחנה.

בעת יצירת הנישואין מתעוררות שתי שאלות הנוגעות לתקפותם: הרשות להינשא⁹ והכשרות להינשא¹⁰. בישראל, שתי השאלות מקבלות מענה בהתאם לחוקי הנוקשים של הדין הדתי, דבר המעורר לא מעט בעיות. העיקרית שבהן הינה שהדין הדתי איננו מותאם לשינויים החברתיים ולתפיסות חברתיות משתנות, והרי ידוע שהמשפט אמור לשרת את האזרח ולהתאים את עצמו לצרכים המשתנים שלו. בעוד העולם כולו נע לכיוון ניתוק הדת מהמדינה, מדינת ישראל היא המדינה היחידה בעולם המערבי בה הדין הדתי הוא חוק מדינה ולפיו נוהגים. הבעיה הזו מובילה לכך שבאופן כמעט חד-משמעי בני זוג רבים, אשר רוצים לקדם את מערכת היחסים ולבוא בברית הנישואין, לא יכולים לעשות זאת שכן הדת מונעת מהם¹¹. עיקר הפרק יתמקד בהשלכות הנובעות מהקושי הניכר של הומואים להתחתן בעקבות הקשירה בין דת ונישואין.

מלומדים רבים תוהים בדבר הסיבה לכך שהדין האישי בישראל ובארצות נוספות, אם כי לא רבות, עדיין קיים. פרופסור שאוה¹² שחקר את התפתחותו ההיסטורית של הדין האישי בכל העולם טוען שבעבר הדין האישי, היינו דיון בענייני האדם בהתאם לדין החל בעדתו הדתית, היה קיים בהרבה מדינות, אולם נכון להיום הוא חל בעיקר במדינות לא מתקדמות מבחינה תרבותית וחברתית, אשר ישראל בולטת בהעדד התאמתה לקטגוריה זו. פרופסור שאוה מצא כי הסיבה לתחולת הדין האישי הינה היווצרות תנאים סוציולוגיים ברורים שהקימו את הדין האישי. ברגע שתנאים אלו חלפו מן העולם, חלפה גם תחולת הדין האישי. שאוה מוסיף שהסיבה לכך שבמדינות מעטות הדין האישי עדיין שריר הינה קיום קונפליקטים בין קבוצות אוכלוסייה שונות ובעיקר דתיים וחילוניים, הנלחמים על הגמוניה כזו או אחרת על אותה

⁹ פקודת הנישואין והגירושין (רישום), 1919.

¹⁰ ס' 13 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962; חוק גיל הנישואין, תשי"א-1951; ס' 177 לחוק העונשין, תשל"ז-1977.

¹¹ הדין הדתי מונע מקבוצות רבות לבוא בברית הנישואין, מטעמים דתיים שונים. מפאת קוצר היריעה, ובהתבסס על נושא רשימה זו לא אפרט מיהן אותן קבוצות ומה התרופות למצבן, אלא אתמקד באוכלוסיית הומואים.

¹² מנשה שאוה **הדין האישי בישראל מהדורה ד' מורחבת** הקדמה מאת חיים כהן (תשס"א-2001) 45.

הטריטוריה. קונפליקטים אלו יוצרים אינטרס שלטוני של הפרד ומשול- קרי שלכל אחת מהקהילות תהיה חלקת האלוהים משלה. בעוד אוכלוסיית הרוב החילונית "סובלת" מתחולת הדין האישי שכן מוטלות עליה מגבלות רבות, אוכלוסיות רבות כלל אינן יכולות לבוא בברית הנישואין שכן הן נתפסות כלא-כשירות.

בדומה להפרדה שנוצרה בין הקהילות העדתיות השונות, כך גם, כתוצאה מהחלת הדין הדתי, נוצרה הפרדה בין הקהילה הסטרייטית לזו ההומואית. ההפרדה מתבטאת בכך ששערי הנישואין פתוחים בפני הקהילה הסטרייטית¹³ ואילו מקהילת ההומואים נשללת האפשרות להינשא כדת וכדין, וחבריה יכולים להינשא אך ורק מחוץ לגבולות המדינה בלא לקבל זכויות שוות ומלאות כפי שיפורט בהמשך.

לסיכום, הקשר בין מוסד הנישואין והדת הינו קשר חזק והדוק, המוביל למניעת האפשרות של רבים להינשא וביניהן גם ההומואים. בהתחשב בעובדה שבגבולות המדינה ניתן להינשא רק כדת וכדין, ובעובדה שהדין הדתי איננו מכיר נישואין של שני בני זוג מאותו המין, לא נותרה ברירה לקהילת ההומואים פרט לתור אחר מזור מחוץ לגבולות המדינה. פיתרון לבעיה נגלה בדמות נישואים אזרחיים מחוץ לארץ.

פרק זה יעסוק בהיבט הכלכלי של הנישואין האזרחיים מחוץ לישראל. ברי כי חלופה זו איננה בלעדית, ועקרונית קיימת האפשרות הנוחה והפשוטה של הכרה בזוג ההומואים כזוג ידוע בציבור. על אף ההתקדמות המשמעותית שעשה מוסד זה לעבר הכרה מלאה בזכויות בדומה לאלו של זוג נשוי, הרי שנראה כי לעד יהיה הבדל בין שני המוסדות ואילו אף רק במשמעות הסימבולית של כניסה לברית זוגית אמיתית ותמידית עם בן או בת הזוג¹⁴. על כן, חלופה זו איננה מהווה מקבילה רעיונית אמיתית לברית הנישואין. בפרק זה אתמקד באפשרות הנישואים האזרחיים מבלי לבחון את האלטרנטיבה וזאת על מנת למקד את הדיון בנושא המרכזי של רשימה זו- ההיבט הכלכלי.

2. ב. הכרה משפטית

בעקבות הקשירה בין מוסד הנישואין והדת מעמדם של זוגות חד מיניים בישראל של שנת 2011, אינו נשען על חקיקה מפורשת ומבוארת, אלא בנוי נספחים נספחים של שברי חקיקה ופסיקה המשלימים תמונה כוללת של זכויות שהתגבשו בעיקר בשני העשורים האחרונים. הדין הישראלי טרם הכיר בזכותם של חברי הקהילה הלה"טבית¹⁵ להתחתן או לבוא בברית נישואין לפי בחירתם וזאת בהתבסס על מאפיינים חברתיים בדגש על המתח המובנה בהגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית¹⁶. בשנת 2010 נחקק חוק ברית הזוגיות לחסרי דת¹⁷ הנותן מענה לחסרי הדת ולחלק מפסולי החיתון בישראל. אולם, החוק אינו נותן מענה לזוגות חד מיניים מאחר והגדרת "בני זוג" לפי סעיף 1 לחוק הינה "איש ואישה". הגדרה זו כשלעצמה מהווה ביטוי לאפלייתם של זוגות חד-מיניים בישראל. לכאורה החוק מודרני ומתקדם אך הוא נותן מענה לקבוצה קטנה וזניחה של אנשים ולא פותר את בעייתם של רבים, המחפשים פיתרון מעבר לים.

בהינתן האמור לעיל, השאלה המתבקשת הינה מה המשמעות של נישואים אזרחיים מחוץ לגבולות ישראל, והאם תחולתם חלה בגבולות מדינת המוצא של הזוג הנישא.

¹³ להוציא חריגים המנויים בדין הדתי.

¹⁴ בעב"ל 1407/04 המוסד לביטוח לאומי נ' נחמה פריימן דינים ארצי לעבודה 2006 (63) 504 (08.11.2006), השופט אלישבע ברק מציינת שמוסד הידועים בציבור אינו יציב ושאינו בו מחויבות בדרך של נישואין.

¹⁵ להט"ב הינו נוטריקון לקבוצת הלסביות, הומואים, טרנסגינדרים וביסקסואלים.

¹⁶ יפעת ביטון "השפעתו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו על מעמדם של זוגות חד-מיניים" שנתון הקריה האקדמית ב 401 (2002) 443.

¹⁷ חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010.

כיוון שהמחוקק קפא על שמריו במשך תקופה ארוכה התעוררה הציפייה כי הישועה תגיע מבית המשפט. התקווה לשיפור מעמדם של זוגות חד-מיניים באה בדמותה של העתירה בעניין בן-ארי¹⁸. פסק הדין שניתן ב-2006 על ידי מותב מורחב של שופטים יצר פתרון חדש ומפתיע לחברי הקהילה ואכן נראה שהקהילה התעוררה לאורו של בוקר חדש. פסק-הדין המהפכני שהתבסס על הלכת פונק-שלינגר¹⁹ קבע כי חובה על מנהל האוכלוסין של משרד הפנים לרשום כנשואים זוג גברים הומוסקסואליים שנישאו כדין במדינה זרה, ובמקרה הנידון בטורונטו שבקנדה. בפסק הדין שקיבל חשיבות מיוחדת בתפיסת הציבור והקהילה נאמרו שתי אמירות חשובות אשר לא קיבלו התייחסות ציבורית מספקת. בסיום פסק דינו, הבהיר הנשיא בדימוס ברק כי לפסק הדין יש משמעות מוגבלת. הוא מבקש להדגיש כי ההכרעה הינה לשאלת הרישום בלבד, מטעמים סטטיסטיים-רישומיים, אולם בהמשך הוא מפרט את כל מה שלא הוכרע לגביו ולהלן דבריו:

“איננו מחליטים כי בישראל מוכרים נישואין בין בני אותו מין; איננו מכירים בסטאטוס חדש של נישואים אלה; איננו נוקטים כל עמדה באשר להכרה בישראל של נישואין בין בני אותו מין הנערכים מחוץ לישראל. התשובה לשאלות אלה, בהן אין אנו מכריעים היום, קשה היא וסבוכה”²⁰.

מהאמור לעיל נראה כי במענה של בית המשפט החסר עולה על הקיים. בעתירה זו בדומה לעתירות נוספות שעסקו במעמדם של זוגות חד-מיניים כדוגמת פרשת דנילוביץ²¹ ופרשת שטיינר²², לא נקבעה הלכה אשר יכולה להשליך באופן מפורש על מעמדם המשפטי של זוגות חד מיניים. ואמנם באותה הלכה, הנשיא בדימוס ברק מציין את דבריה של המדינה לעניין חיים משותפים של בני זוג הומוסקסואלים כמהווים:

“תבנית חברתית בעלת נפקות משפטית מסוימת...” (הדגשות שלי-ג.ס.).

השאלה מהי אותה נפקות משפטית מסוימת נותרה ללא מענה, הנשיא ברק נמנע מקביעת הלכה ומציין באופן נהיר ומפורש שאין הפסיקה קובעת דבר לעניין ההכרה בנישואיהם של בני זוג מאותו המין ואף מעבר לכך אין הכרה בסטאטוס נישואים זה, הן בישראל והן מחוצה לה²³.

משמעות הדברים האמורים הינה שבני זוג חד מיניים אינם יכולים להינשא או לממש את זוגיותם על מנת לקבל את אותן ההטבות שניתנות לבני זוג שאינם חד-מיניים כגון זכויות במקום העבודה, זכות אימוץ ועוד²⁴. בכך מדינת ישראל חוטאת לערך השוויון ואוכלוסיית הלהט"ב מופלית לרעה באופן קיצוני. בית המשפט מקדם את חברי הקהילה צעד משמעותי בדרך לשוויון בכך שמכיר בזוגיות הומואית ונותן לה זכות קיומית, אולם בד בבד הוא מקשיח פסיקתו במודע ותולה אותה בנסיבות האירוע מבלי לתת פתרון רווח ואמיתי וכל זאת מבלי להתייחס להיבט הכלכלי שמהווה נעלם משמעותי בפסיקתו. המאבק למען ההכרה בנישואים חד-מיניים מחזק את התפיסה לפיה בידי המדינה הפרווגטיבה להחליט אילו מערכות יחסים ראויות ואילו לא, וזאת במקום להיאבק על הפקעת שאלת ההכרה במערכת היחסים מידי המדינה²⁵.

ב.3. תמונת המצב הקיים

¹⁸ פרשת בן-ארי, לעיל ה"ש 4.

¹⁹ בג"צ 143/62 הנריט אנה קטרינה פונק שלינגר נ' שר הפנים פ"ד יז(1) 225.

²⁰ פרשת בן-ארי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 20.

²¹ עניין דנילוביץ', לעיל ה"ש 1.

²² פרשת שטיינר, לעיל ה"ש 2.

²³ פרשת בן-ארי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 23.

²⁴ מתן קורן "הזכות לנישואין וזוגיות מעוגנת בחוק לבני זוג חד-מיניים סקירה משפטית, חקיקתית ומסקנות" האגודה לשמירת זכויות הפרט (2010).

²⁵ דן יקיר ויונתן ברמן "נישואין בין בני אותו המין: האומנם הכרחי? האומנם רצוי?" מעשי משפט א' 169 (2008) 171.

עד כה, הוצגה הבעיה המרכזית עבור זוגות הומואים בניסיונם להינשא והפיתרון הרווח של נישואין מחוץ לישראל. בנוסף, התשתית הפסיקתית סיפקה הבנה לפיה זוג הומואים נשוי יוכל לרשום את עובדת נישואיו אך לא יזכה להכרה מלאה ככל זוג הטרוסקסואלי אחר. בחלק זה ייבחן מוסד הנישואין בשלוש נקודות זמן שונות, אותן ניתן לסווג לשלושה מעגלים נפרדים. הראשון, מעגל הכניסה לנישואין, השני, עוסק בתוכנם של הנישואין, והמעגל השלישי יידון ביציאה מהמוסד.

כאמור, המעגל הראשון הינו מעגל הכניסה למוסד הנישואין. בעוד שהסטרייטים יכולים לבחור את הדרך שבה ייכנסו למוסד- נישואין כדת משה וישראל או נישואים אזרחיים, בפני ההומואים לא ניצבות ברירות אלא קיימת אופציה אחת בלבד והיא נישואים אזרחיים מחוץ לגבולות המדינה. בעבר הנישואין היחידים שהיו מוכרים בארץ כבעלי תוקף היו נישואין כדת משה וישראל²⁶. אולם, בשנת 2003 ניתן בג"ץ המכונה פרשת בני נוח²⁷ אשר הכיר בתוקפם של נישואים אזרחיים שהתרחשו מחוץ לגבולות ישראל בין בני זוג יהודים אשר הם אזרחי ותושבי המדינה. טריוויאלי לציין כי מדובר היה בזוג, איש ואישה. פסק הדין של בג"ץ היה מהפכני כיוון שאפשר לבני זוג יהודים סטרייטים לבחור להינשא לא בכפוף לכבלי הדת. כך שהיום בפני כל זוג הרוצה להינשא ניצבות שתי אפשרויות- להינשא בארץ על פי כללי ההלכה והרבנות או להינשא ב"נישואי קפיצה" מחוץ לגבולות המדינה ובכך להימנע מכפיפות להלכה.

מנגד, בפני חברי הקהילה ההומואית, המעוניינים ליישב את מערכת היחסים הזוגית ולהינשא ניצבת אפשרות אחת בלבד, והיא להינשא בחו"ל, ובשלב שני להגיע עם תעודה פורמאלית בחזרה לארץ ולהירשם כנישואים. מלבד ההבדל המשמעותי לפיו לסטרייטים יש חלופות ואילו להומואים אין, הרי שהפיתרון הקיים לחברי הקהילה נבדל במספר היבטים ממוסד הנישואין האזרחיים של חברי הקהילה הסטרייטית. להלן אמנה את שני ההבדלים המרכזיים

הבדל ראשון נוגע להיבט הפרקטי, קרי מספר המדינות שפותחות שעריהן בפני קיום טקס נישואין אזרחי לזוגות הומואים. בעוד שנישואים אזרחיים של בני זוג סטרייטים יכולים להיעשות במקומות רבים בעולם וביניהן קפריסין, הנמצאת במרחק טיסה של כארבעים דקות מישראל, הומואים מוגבלים במובן הזה שכן מספר המדינות המאפשרות להם להינשא בגבולותיהן מצומצם מאוד. ליקוט אינפורמציה מקרב עורכי-דין הפעילים בתחום מעלה שבין המדינות היחידות שמאפשרות זאת הן דרום אפריקה, ניו-יורק שבארצות הברית וקנדה. מדינות האיחוד האירופי יסייעו לחברי הקהילה האוחזים באזרחות אירופאית בלבד²⁸. לצד זה מצטרפת ההמלצה של אגודת הלהט"ב לבצע טקס נישואין חד-מיני בקנדה, כיעד אופטימאלי ואף מספקת באתר הבית שלה מדריך מפורט המתאר את ההליך והפרוצדורה הכרוכים בביצוע טקס הנישואין ורישומם²⁹. הנפקות הכלכלית של עניין זה תפורט בהמשך.

ההבדל השני, לטעמי, הינו במובן הרגשי-סימבולי. בעוד שסטרייטים יכולים להינשא בתוך המדינה כשהם קרובים לביתם ובחרים להינשא מחוץ למדינה על מנת להימלט מהגמוניית הרבנות, הומואים הרוצים להינשא מחויבים לצאת מגבולות המדינה לעבר הקצה השני של העולם על מנת לעשות זאת, שכן מדינתם אינה מסייעת להם בכך³⁰. התחושה הנוצרת הינה של גירוש והפקעת היהדות, שכן במדינת ישראל

²⁶ פקודת הנישואין והגירושין, לעיל ה"ש 9.

²⁷ בג"ץ 2232/03 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול דינים עליון 2006 (66) 103 (להלן: "פרשת בני נוח").

²⁸ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 17: 15.

²⁹ אורי לדרר "מדריך לחתונה גאה בקנדה" האגודה לשמירת זכויות הפרט 23.07.10

<http://www.glb.org.il/he/aguda/articles.php?articleID=1435>

³⁰ בנקודה זו ראוי לציין כי גם זוג הטרוסקסואלי שאיננו מעוניין לכפוף עצמו לחוקי הרבנות, יאלץ להינשא מחוץ לגבולות המדינה. אולם, בסיטואציה זו, עדיין נשמר אלמנט הבחירה לזוג.

הדמוקרטיה לא ניתן להיות גם הומו יהודי וגם להינשא, ההומו מתבקש לוותר על אחד ממרכיבי זהותו, או לחילופין להתרחק ממדינת מוצאו. יצירת החלופה הנפרדת להומואים מביאה לכינון של מוסד מדומה שמטרתו לבטל את חוסר השוויון, כשבאותה עת הוא תורם להנצחתו³¹. ניתן לאמור כי חברי הקהילה סובלים מתודעה כוזבת בדומה למונח שטבע קרל מרקס בשעתו, ביחס למעמד הפועלים³². במילים אחרות, לכאורה לא נשללת מהומואים הזכות להינשא, אך טיב הנישואין אינו היינו הך לנישואי זוג הטרוסקסואלי. התוצאה שאליה בית המשפט מגיע ואשר משרתת את קבוצת הרוב הסטרייטית עוטה מסיכה שהתוצאה היא טבעית והכרחית. בכך נוצרת תודעה כוזבת של חברי הקהילה ההומו-לסבית, לפיה גם אם הפסיקה פוגעת בהם הרי שעדיין המערכת המשפטית עובדת באופן אובייקטיבי. כל עוד חברי הקהילה ממאנים להשלים עם העובדה שישראל סובלת מהטיה מבנית הרי ששינוי אמיתי לא יתרחש.

לסיכום, נראה כי הכניסה למוסד הנישואין של חברי הקהילה ההומואית נטולת ברירות ואף האופציה הדומה בין חברי הקהילה לקבוצת הרוב, הינה מוגבלת וקשה יותר להשגה ואף משרישה את האפליה עמוק יותר. האפליה יוצרת סטיגמה, רגשי נחיתות בקרב המיעוט, תחושה של אזרחות סוג ב' ומנציחה דעות קדומות. האפשרות הניצבת בפני הומואים מגלמת תפיסה של הומוסקסואלים כבעלי ערך נמוך יותר מבחינה חברתית ומביאה לדה-הומניזציה של הומוסקסואל. כל חוק או הסדר שאיננו בגדר פתיחת מוסד הנישואין לזוגות חד מיניים מהווה הפרה של עקרונות היסוד ומגלם חוסר שוויון ואפליה³³.

המעגל השני הינו מעגל התוכן של הנישואין, ודוק, הזכויות הקיימות בין בני הזוג. התוכן שניצק לתוך מערכת היחסים של זוגות שנישאו כדת משה וישראל הינו לפי ערכי הדת והמסורת. בעקבות כך החקיקה והפסיקה המכירה בזכויות בני זוג נשואים מושתתת על מוסד הנישואין כדת משה וישראל. הבעיה שהתעוררה ביחס לבני זוג שנישאו בנישואים אזרחיים הינה שאין מקור היוצק תוכן לתוכם. בניסיון לפתור לקונה זו, יצק הנשיא בדימוס ברק תוכן חוזי לתוך נישואים מעין אלו בפסק דין פלונית³⁴. בעקבות פסק הדין נוצר מסלול של דיני משפחה אזרחיים הנותן מענה לזוגות שנישאו בנישואין אזרחיים. השופט ברק השתמש בעקרונות שמקורם בדיני החוזים, המבוססים על עקרונות משפטיים בסיסיים כמו הוגנות, שוויון וצדק. פתרונו של ברק מצליח לחמוק מהסבך הפוליטי שנוצר בשל העדר הקביעה בדבר נישואים אזרחיים.

יציקת התוכן החוזי לתוך מערכת יחסים מביעה השקפה לפיה הנישואין הם סוג של עסקה כלכלית, השקפה המתעלמת ושוללת את הפן הרגשי של מערכת היחסים. לרוב, החלטות בית המשפט בעניינים חוזיים נטולות טעמים רגשיים, ואולם ככל שמדובר במערכת יחסים זוגית הציפייה היא שטעמים אלו ישולבו בשיח המשפטי. כתוצאה מכך השיח מתמקד בהיבטים הרכושיים והכלכליים³⁵ של הקשר הזוגי ודוחק לשוליים את ההיבט הרגשי. בעוד שסכסוך או סוגיה בין בני זוג הטרוסקסואלים נפתרים באמצעות הלכות הדין הדתי שנועדו לחול על זוגיות, סכסוך בין בני זוג הומואים מקבל מענה ממערכת שמטרתה ליישב הדורים בין שני צדדים מרוחקים ולא כאלו הנמצאים בזוגיות.

בחינת המצב הקיים מחוץ לכותלי בית המשפט, עשויה להעיד כי מוסד הנישואין האזרחי מקנה את אותן ההטבות והחובות של מוסד הנישואין כדת משה וישראל. ואולם, יצירת אלטרנטיבה לזוגות הומואים, בדמות נישואין אזרחיים, עדיין מהווה הסדר "נפרד אך שווה" למוסד הנישואין המקובל ועל כן קבוצת

³¹ יובל מרין "נישואין בין בני זוג מאותו המין והכשל שבאלטרנטיבות לרגולציה משפטית" המשפט 12 (2002) 20-33, בעמוד 30.
³² קרל מרקס ופרידריך אנגלס **המניפסט הקומוניסטי** [1848] בתוך היחיד והסדר החברתי (עורכים: רוט-הלר ונווה) (1985) 295-305.

³³ יובל מרין, לעיל ה"ש 31, בעמ' 31-33.

³⁴ רע"א 8256/99 פלונית נ' פלוני פ"ד נח(2) 219-240 (21).

³⁵ יובל מרין, לעיל ה"ש 31, בעמ' 26.

ההומואים והלסביות נותרים בעמדת נחיתות, בבחינת אזרחים סוג ב'. ההסדר שפותח ביחס להומואים מגלם תפיסה לפיה מערכת זוגית חד מינית הינה בעלת ערך פחות ביחס למערכת זוגית הטרוסקסואלית.³⁶

המעגל השלישי הינו מעגל היציאה ממוסד הנישואין, קרי- הגט או התרת הנישואין. ככל שמדובר בנישואין אזרחיים, של זוגות הטרוסקסואלים או חד מיניים, סוגיית סיום הנישואין מהווה לקונה משפטית שטרם ניתן לה מענה. בהקשרנו, הומואים הנכנסים למעגל הנישואין לא יודעים כיצד יצאו ממנו. האפשרות הראשונה הניצבת בפניהם הינה לטוס מחוץ לגבולות המדינה, להתגרש ולחזור עם תעודה פונק-שלוזינגרית, דבר שיהא קשה לבצע בשעת שבר בין בני הזוג. האפשרות השנייה הינה להתגרש ברבנות השולטת ביד רחבה במוסד הגירושין. אין עוררין כי בהתחשב בתשתית ובעיקרי הדין הדתי, נישואים של זוג חד מיני לא יתקבלו בברכה בשערי הרבנות, וספק אם יתקבלו בכלל. נישואים מסוג זה אינם זוכים להכרה ונחשבים לבושת וחרפה.³⁷ מזה שנים רבות עורכי דין חברתיים כמהים לגלות כיצד תתמודד הרבנות בפרט ומערכת המשפט בכלל עם בקשת גט של זוג הומואים. ואולם טרם ידוע על מקרה שבו זוג הומואים או לסביות נפרדו לאחר שנישאו וביקשו להתגרש.³⁸ הלקונה נוצרה עקב שתי סיבות מרכזיות. הראשונה הינה העדר התייחסות משפטית. בעוד בית המשפט דן במוסד הנישואים בין בני זוג חד-מיניים, הוא איננו מתייחס ולו פעם אחת לנושא הגירושין. השנייה, אפתיה של חברי הקהילה ההומו-לסבית. חברי הקהילה חשים שבעיות היומיום במדינת ישראל ובפרט הבעיות שנובעות מזהותם המינית לא מפנות מקום להתעסקות עם עניינים כדוגמת זה, עד שהוא הופך שולי ולא גורם לחברי הקהילה להתקומם כנגד העניין. בראיון מספר 2 עם אילן הוא מציין את מחשבותיהם שלו ושל בן-זוגו בעניין הגירושין:

"אנחנו לא ממש חשבנו על זה... גם הדרך שנישאונו גורמת לזה שזה יהיה בערך כמו אצל זוגות סטרייטים (שנישאו בחו"ל- תוספת שלי- ג.ס). בית הדין הרבני בכלל לא פתוח לנו. זו באמת בעיה, אני מניח שהיינו צריכים לנסוע לקנדה ושמה... לעשות איזשהו תהליך שאני אפילו לא יודע, לא יודע אם זה כזה פשוט כמו הנישואים... נסיעת פרידה לחו"ל כשהזוג נפרד זה נראה לי די הזוי. אבל כנראה שזו באמת האופציה היחידה. זו נקודה שאפילו לא חשבנו עליה".³⁹

אילן ובן זוגו בדומה לזוגות אחרים אפילו לא מעלים את השאלה של 'מה יקרה אם נרצה להיפרד?', נראה די ברור כי כל מה שיש לעשות זה פשוט להיפרד ואין צורך לבצע טקס גירושין אמיתי שבו מעורבת המדינה שכן ממילא אף אחד לא רואה בנישואים הללו נישואים אמיתיים ולכן ניתן להתיר את הקשר בפרידה פשוטה וקלה. להבדיל מזוגות הומואים, זוגות סטרייטים מרגישים צורך עז להתגרש כאשר נישואיהם עולים על שרטון ולא מסתפקים בפרידה הנעדרת גושפנקא מדינתית. ראייה לכך הינה שיעורם הגועש של בני הזוג המתגרשים במדינת ישראל⁴⁰, המעיד על כך שלבני זוג סטרייטים חשוב לסיים את מערכת היחסים כשהסיום יהא תקף ומוכר על ידי המדינה.

³⁶ יובל מרין, לעיל ה"ש 31, בעמ' 20.

³⁷ להט"ב ויהדות, עמדות הרבנים ומנהיגי החברה הדתית, ערך בויקיפדיה http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9C%D7%94%D7%98%22%D7%91_%D7%95%D7%99%D7%94%D7%93%D7%95%D7%AA#.D7.A2.D7.9E.D7.93.D7.95.D7.AA_.D7.94.D7.A8.D7.91.D7.A0.D7.99.D7.9D_.D7.95.D7.9E.D7.A0.D7.94.D7.99.D7.92.D7.99_.D7.94.D7.97.D7.91.D7.A8.D7.94_.D7.94.D7.93.D7.AA.D7.99.D7.AA

³⁸ בשיחת טלפון עם ד"ר עמית קמה הוא ציין בפני שהוא ובן-זוגו פרופסור אבן מנסים לקיים הליך גירושין ממש בימים אלו ונתקלים בהתנגדות קשה מצד בית הדין הרבני לשתף פעולה ובחוסר אונים מצד בית המשפט לענייני משפחה. הוא מציין שחוסר הבהירות והקושי של מוסדות המדינה להתמודד עם העניין מטרידים מאוד וכי אין ספק כי הדבר מעורר שאלה ביחס לנפקות הנישואים ככלל.

³⁹ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 30: 17.

⁴⁰ קובי נחשוני "לראשונה בישראל: מעל 10,000 מתגרשים בשנה" [ynet](http://www.ynet.co.il) 25.01.09

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3661463,00.html>; ערן עזרא, משרד עורכי דין "אחוז הגירושין בישראל" http://www.lamishpaha.co.il/index.php?option=com_content&task=view&id=476&Itemid=103

נושא היציאה ממעגל הנישואים מצליח להבדיל, מעבר להבחנה בין נישואים אזרחיים לנישואים כדת משה וישראל, גם בין הטרנסקסואלים שמתחתנים בנישואים אזרחיים מחוץ לגבולות המדינה, להומוסקסואלים שמתחתנים בדרך דומה, שכן חשיבות ההסדרה של הגירושין בעת סיום מערכת היחסים, בקרב הטרנסקסואלים, מלמדת על המשמעות שבני הזוג מייחסים לטקס הנישואין ביניהם.

לסיכום, בחינת המצב הקיים מלמדת כי כניסתם של הומואים למעגל הנישואין אפשרית בדרך אחת ובדרך אחת בלבד - נישואים אזרחיים, כשהאופציות הרווחות והמוכרות הינן קיום טקס בניו-יורק שבארצות הברית או בטורונטו שבקנדה. בחינת הזכויות בהיבט המהותי ובהיבט הסימבולי-רגשי מלמדת שמעמד הנישואים האזרחיים אינו שווה למעמד של נישואים כדת משה וישראל שהם הדרך המקובלת להינשא במדינת ישראל. מלבד השוני בכניסה, גם תוכן הנישואים מובחן שכן התחושה העולה מיציקת תוכן חוזי לתוך מערכת הזוגיות היא שמדובר בעסקה כלכלית, שאין מעורבים בה רגשות. היציאה ממעגל הנישואין, שאינה מוסדרת בפסיקה, להבדיל מהכניסה, מדגישה את ההבדל שבין בני זוג סטרייטים שנישאו בנישואים אזרחיים, אשר חשוב להם להתגרש, לבין בני זוג הומואים שלא מייחסים חשיבות לעניין הגט ורואים בפרידה כמספקת על מנת להמשיך הלאה בחייהם. משמעות הדברים הינה שאם היינו מתייחסים למוסד הנישואין כמוצר, הרי שלא רק שהמגוון של בני זוג הומואים מופחת ביחס לבני זוג סטרייטים, אלא גם שרכישת המוצר יכולה להיעשות אך ורק במקומות הרחוקים ביותר, שידם של חלק מחברי הקהילה לא משגת זאת. יתרה מכך, המוצר שחברי הקהילה ההומו-לסבית מקבלים הינו מופחת, אולי אף פגום, שכן בעוד בני זוג סטרייטים מרגישים בנוכחות המוצר עד שלא "ימכרו" אותו חזרה לשוק, בני זוג הומואים מתעלמים מקיומו וחייהם ממשיכים כסדרם כאילו מעולם לא "רכשו" אותו. נקודה זו תהא חשובה להמשך הדברים האמורים בפרק זה בהם אבחן את הפן הכלכלי של הסוגיה.

4. ב. החלופה של נישואין אזרחיים יקרה יותר

סקירת מוסד הנישואין של הומואים כאמור לעיל מלמדת שהאפשרות היחידה הניצבת בפני זוגות הומואים הינה נישואים אזרחיים מחוץ לארץ. הנחת המוצא של תת-פרק זה הינה שהטקס האזרחי מתווסף לקיום טקס משפחתי בארץ ולא מחליף אותו. מתוך האמור לעיל יוצא שבני זוג הומואים מחויבים לקיים את טקס הנישואין האזרחי בקנדה או ניו-יורק על מנת להירשם כנישואים ובבואם חזרה לארץ הם מבקשים לחגוג את שמחתם עם כל יקיריהם בדומה לרוב הזוגות ההטרנסקסואלים. משמעות הנחה זו הינה שהעלות של ביצוע הטקס מחוץ לגבולות המדינה מתווספת ולא מחליפה את עלות האירוע שיתקיים בארץ ועל כן מוטל עליהם נטל כלכלי כבד יותר. לכל אלו מצטרפת העובדה כי תעשיית החתונות בישראל הפכה להיות לא פחות מאשר מכונת כסף משומנת⁴¹. האירוע כשלעצמו מהווה נטל כלכלי כבד אף ללא כל תוספת ולכן מטרידה המחשבה שעל הומואים ולסביות מגוללים עלות נוספת ללא הצדקה אמיתית. הראיון עם אילן מלמד שקיום טקס נישואין מחוץ לישראל כרוך בהוצאה של כמה אלפי דולרים בודדים ובשהות של שלושה ימים מחוץ לארץ⁴². ביתר פירוט, נראה שמדובר בעלות הנעה בין עשר לעשרים אלף שקלים⁴³. אמנם אין זה סכום גרנדיוזי וביחס לשאר העלויות הכרוכות בטקס הנישואין מדובר בעלות שולית. אולם יחד עם זאת, כאמור, עלות זו מתווספת ולא מחליפה את ההוצאה בגין חגיגת הנישואין ולכן עשויה להוות נטל כלכלי על זוגות הומואים צעירים שטרם התבססו כלכלית ואשר יתקשו להשיג את הסכום.

⁴¹ שושנה חן "חתונה: כמה זה עולה?" ynet 03.01.01 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-397623,00.html>

⁴² ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 50:09.

⁴³ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 00:12.

עוד בשנת 2006 כשהחל המאבק של בן-ארי⁴⁴ לרישום נישואים חד-מיניים התעוררה שאלת העלות הכלכלית. נציגי המאבק תהו בדבר הרלוונטיות של המאבק לכלל הקבוצה. כשנציגי הקהילה בחרו לאמץ את המאבק ולתמוך בו הועלתה הביקורת כי מדובר במאבק אליטיסטי שאינו נוגע לחייהם של מרבית החד-מיניים, אלא רק לקומץ זוגות המעוניין להינשא והיכול להרשות לעצמו נסיעה יקרה לקנדה לצורך הנישואים⁴⁵. הלכת פסק הדין יישמה שינוי מרחיק לכת, שהפך לניצחון חברי הקהילה המבוססים כלכלית. יש לציין שנציגי המאבק טענו שאף על פי שהמאבק להכרה אינו רלוונטי לכל אוכלוסיית ההומואים, הרי שהמאבק בתחומים אלו נועד לפתוח דלת בהמשך גם לחלופות עבור הומואים מוחלשים כלכלית⁴⁶.

בניגוד לנציגי הקהילה שהציפו את ההיבט הכלכלי שבנישואי זוגות הומואים והבינו את חשיבות העניין והשלכותיו, בית המשפט נהג אחרת. לאורך כל פסיקתו בפרשת בן ארי, בפס"ד שנפרש על פני עשרות עמודים לא אוזכר הנושא ולו פעם אחת. האם לא הטרידה את בית המשפט העובדה שבבואו לתקן אפליה אחת, ברא הוא אפליה אחרת? האם בית המשפט טומן ראשו בחול עד כדי שאינו מבחין בתחושת הביזוי וההזרה שחברי הקהילה סובלים ממנה. תחושה זו מתבטאת בכך שאם זוג הומואים מעוניינים למסד זוגיותם, הם נדרשים לטוס לקצה השני של העולם ולהביא אישור על אהבתם? מחשבות אלו המתעוררות ביתר שאת בעת קריאת פסק הדין, שיש המכנים מהפכני, מובילות למסקנה שבית המשפט בחר בפתרון שקט ונוח, שיצמצם אנטגוניזם אך במקביל ימקסם עלויות המגולגלות אך ורק על חברי הקהילה⁴⁷.

העלויות הגבוהות השלובות בקיום טקס נישואין מחוץ לישראל, היו מתקבלות בהבנה ובסלחנות בקרב קהילת ההומואים באם התוצאה הייתה זהה. אך לא אלו הם פני הדברים. בפועל, טקס נישואין אזרחי בקרב קהילת הסטרייטים נתפס בחזקת אומץ, תעוזה, שבירת מוסכמות ויציאה נגד המוסד הדתי הכופה. איפכא מסתברא ככל שמדובר בקהילה ההומואית, בקרבה טקס הנישואין האזרחי נתפס כקוריוז ושם אותם ללעג. תפיסה חברתית זו גורמת להומואים רבים לוותר על מוסד הנישואין. ניתן למצוא ביטוי לכך בתיאורו של אילן את המוסד⁴⁸:

“אנחנו בניגוד לזוגות הסטרייטים שעושים מזה פסטיבל... היינו בכל כך הרבה פסטיבלים של כל החברים הסטרייטים שלנו... הבן זוג שלי הרבה פעמים דיבר... ביטא איזשהו קול כזה שזה לא פייר וכן הוא היה נורא רוצה. אני קצת מסתייג, לא בטוח שאני מאוד רוצה את זה, אבל הוא מרגיש שזה לא פייר או החמצה, בכל זאת זה ערב כזה שזוכרים אותו לכל החיים והוא נורא משמעותי... לא פייר במובן שזה לא, כן יכולנו לעשות את זה ויש אנשים שעושים את זה אבל עדיין השאלה היא האם היו מתייחסים לזה באותה רצינות, אם זה באמת... כשזו ילדה אין בכלל שאלה כזו, חגיגה של ילדה ברור שהיא תהיה, כשזוג גברים מתחתן אני שואל את עצמי... לא מזמן ראיתי איזה זוג שעשה את זה, אני מניח שקצת אני זלזלתי אפילו. הם עשו חגיגה נורא גדולה וקצת יצא ממני אפילו משהו נורא ציני כלפי זה. זו שאלה באמת האם אנשים היו מתייחסים לזה באותו להט כמו שיתייחסו לזה בחתונה רגילה. שאלה.”

מתוך דבריו של אילן עולה אספקט נוסף הקשור לחשיבות טקס הנישואין אצל זוגות הומואים. מסתמן כי דרך החתחתים המובילה אל הקידושין, רצופה מכשולים המצליחים להפחית מתחושת החשיבות של מוסד

⁴⁴ פס"ד בן ארי, לעיל ה"ש 4.

⁴⁵ דן יקיר ויונתן ברמן, לעיל ה"ש 25, בעמוד 171.

⁴⁶ דן יקיר ויונתן ברמן, לעיל ה"ש 25, בעמוד 172.

⁴⁷ הוצאות אלו מוטלות הן על קהילת ההומואים והן על אוכלוסיית החד מיניים בכלל.

⁴⁸ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 18: 40.

הנישואין. תחושה זו מתחזקת בעת שהזוג חושב על מעגל היציאה, קרי הגירושין. חוסר הבהירות בהסדרת טקס הגירושין בקרב זוגות שנישאו בנישואין אזרחיים, קל וחומר זוגות הומואים, מחדדת ומחזקת את הרצון להימנע מכניסה למוסד הנישואין, וכפועל יוצא ממעיטה את חשיבותו. כאשר זוג הומואים נשוי חש שבבואו להיפרד המדינה אינה מעוניינת להתערב או לדעת על כך, לעומת גירושין של זוג הטרוסקסואלי, מתקבלת תחושה לפיה הנישואין עצמם אינם חשובים, שכן בהחלטה פשוטה ניתן להתעלם מקיומם. נוצר מצב בו מופקעת ההתמסדות מידי הזוג החד מיני, והרי לא בכדי זו הסיבה העיקרית בגינה זוגות בוחרים להינשא. מטרידה יותר הידיעה כי ההומואים עצמם אינם מרגישים צורך לדון בסוגיה ולראיה דבריו של אילן החי עם בן זוגו כבר 17 שנים והנושא מעולם לא עלה⁴⁹. לכאורה מצטיירת תמונה המציגה את מוסד הנישואים האזרחיים של בני זוג חד-מיניים כחסר חשיבות. לא זו אף זו, בעבור המוסד חסר החשיבות הזה הם אף נדרשים לשלם יותר.

ב.5. סיכום

בפרק זה הוצגה סקירה תמציתית של מוסד הנישואין בישראל בדגש על נישואים של בני זוג הומואים. נבחנה השפעת הדת על המוסד וההכרה המאוחרת של בית המשפט במוסד. התבוננות מעמיקה בשלושת מעגלי מוסד הנישואין, הכניסה, התוכן והיציאה, מלמדת שמדובר ביציר השונה ממוסד הנישואים הרגיל של בני זוג סטרייטים, הן מבחינת הכניסה המוגבלת, ההשקפה נטולת הרגש, והעדר ההסדרה של נושא הגירושין. יתרה מכך, בנוסף למוגבלות המשפטית של המוסד בעבור הומואים, נראה שהוא זוכה לזלזול בקרב הציבור, זלזול שמחלחל לחברי הקהילה עצמם ואף גורם להם לצאת כנגד בעלי אותה נטייה מינית.

כפי שהובהר לעיל, אל שלל החסרונות הנעוצים בקיום טקס נישואין אזרחי אצל זוגות הומואים, מצטרף המרכיב הכלכלי. אספקט זה נוטה להיזנח בכותלי בית המשפט, וזוכה להתייחסות בצורת תנועת מאבק שחרטתה על דגלה את עיקרון השוויון. נדמה שהפתרונות שמעניק בית המשפט במטרה לתקן חוסר שוויון קיים, לא מצליחים למנוע היווצרותו של אחר. ברמה הפרקטית, בפני זוגות הומואים ניצבות מספר חלופות שרובן ככולן אינן מספקות את הצורך והכמיהה לשוויון.

לכאורה, נראה שבעיות רבות קיימות במוסד, ולמרות הבעיות הרבות הפתרון הקיים יקר יותר מזה שרווח בקרב אוכלוסיית הרוב והמטריד הוא שבית המשפט לא נתן דעתו בעניין ולא אזכר את הנושא בפסק דינו המכונן, בן ארי.

ג. ילדים

בפרק זה תידון סוגיית הילדים של בני זוג הומואים על היבטה הכלכלי. בתחילת הפרק יתוארו הקשיים התפיסתיים והחברתיים במימוש הרעיון של הורות הומואית. בהמשך יפורטו שלוש החלופות הקיימות להבאת ילדים, הניצבות בפני הומואים: הורות משותפת, אימוץ ופונדקאות. זאת תוך בחינת הפרוצדורה, היתרונות, החסרונות והעלויות של כל אחת מן החלופות. בתום הפרק, יוצגו המסקנות לגבי העלות הכלכלית המלווה הורות הומואית.

⁴⁹ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 30: 17.

דרכם של הומואים להביא ילדים רצופה מכשולים ומכאובים, חלקם סביבתיים-חברתיים וחלקם פרקטיים-יישומיים⁵⁰. גולדשמיט במאמרו מציין את הקשיים התפיסתיים של חברת הרוב הסטרייטית ומפריך אותם. הקושי הראשון הינו החשש שילדי ההומואים יהפכו להיות כאלה בעצמם. גולדשמיט מציין שלא קיים מחקר מדעי שמצא קשר בין הדברים, אך יחד עם זאת מדובר בתפיסה קיימת. הקושי השני הינו ההנחה הפסיכולוגית שילד⁵¹ זקוק לזוג הורים ממינים שונים- אב ואם- כדי שיוכל להתפתח כראות ולגדול לצד מודלים מקובלים של גבריות ונשיות. בניסיון להוכיח שטענה זו עקרה, גולדשמיט טוען שלמרות שכל ילד זקוק לדמויות חיקוי גבריות ונשיות, הוא לא בהכרח מוצא אותן בהוריו הביולוגיים, אלא במטפלים, גנות וכיוצא באלו. כלומר, הורות סטרייטית יכולה לעיתים לא לספק את הנדרש ואילו הורות הומו- לסבית יכולה, במצבים מסוימים, לא להחסיר דבר. הקושי השלישי הינו המחשבה שילדים של הומואים ולסביות יסבלו מהתנכלויות אישיות רבות בעיקר מילדיהם של זוגות הטרוסקסואלים. אף כאן, אין בנמצא מחקר התומך בצורת החשיבה המתוארת⁵².

בנוסף, ב-1995 התפרסם מחקר חשוב של האגודה האמריקאית לפסיכולוגיה אשר סיכם 43 מחקרים אמפיריים ועוד עשרות מאמרים בנושא גידול ילדים על ידי זוגות הומואים, בקובעו ש"אין שום עדות לכך שילדים להורים הומוסקסואליים נמצאים בנחיתות מסוימת יחסית לילדים להורים הטרוסקסואלים"⁵³. גם בפרשת קייטלין שבארה"ב, התייחס שופט בית המשפט העליון לחשש שילדים להורים חד-מיניים יושפעו מדעות קדומות של החברה, שלעיתים מאופיינות בשמרנות ובשל כך יסבלו מהתנכלויות. השופט בפרשה שלל זאת בשני מישורים; הראשון הוא המישור הסטטיסטי שהוכיח כי אין שוני במידת ההתנכלויות לילדים אשר להם הורים חד-מיניים. המישור השני הינו המישור המוסרי הראוי לפיו, גם אם החברה סובלת מסטיגמות בעניין זוגיות חד-מינית, המביאות לידי התנכלות לילדים אלו, אל לו לבית המשפט לתמוך בהן⁵⁴.

למרות הקשיים המתוארים לעיל, התעורר הצורך והרצון להביא ילדים בקרב חברי הקהילה. הנחה זו מתבססת על כך שהמסגרת שמעניק מוסד הנישואין, מהווה קרקע נוחה ומתאימה לגידול ילדים. ישנו קשר הדוק בין נישואין להולדה או אימוץ, הבא לידי ביטוי בתפיסת העולם הרווחת ש"משפחה" היא משפחה גרעינית המורכבת מזוג נשוי וילדיהם⁵⁵. הזכות להורות נתפסת כזכות טבעית, כזו הנובעת מאנושיותנו וכזכות החשובה לצורך מימוש אישי והגשמה עצמית. היא נתפסת ככל כך טבעית עד שהיא כלל אינה מוגנת בחוקי היסוד. לצורך המחשה להלן דברי השופט חשין בפרשת משפחה חדשה:

⁵⁰ כיוון שהרשימה מתמקדת בן הכלכלי של הבאת ילדים, אסקור בקצרה את הקשיים הפסיכולוגיים, אולם עיקר הפרק יתמקד בקשיים היישומיים-פרקטיים ובהיבט הכלכלי, וזאת מפאת קוצר היריעה.

⁵¹ מטעמי נוחות אשתמש במונח "ילד" ממין זכר, אך רשימה זו יפה גם עבור "ילדה" ממין נקבה.

⁵² חנן גולדשמיט "אימוץ, ידועים בציבור והומוסקסואליות; השלכות משפטיות על פסיקה בנוגע לאימוץ על ידי זוג חד מיני" המשפט 12, 34-43, 93-95 (2001) 94-95.

⁵³ במאמרו של חנן גולדשמיט, שם, בעמ' 94, הוא מציין מחקר של האגודה האמריקאית לפסיכולוגיה, בנייר עמדה בנושא של "הורות לסבית והומוסקסואלית: מקור לפסיכולוגים", מצוטט ב: D.L. Chambers & N.D. Polikoff "Family Law and Gay and Lesbian Family Issues: in the Twentieth Century" 33 Fam. L.Q. (1999).

⁵⁴ In a matter of the adoption of Caitlin and another, 163 misc. 2d 999, p.1002. הפרשה אוזכרה במאמרם של עמרי גולדשטיין וורד שפילמן "אמא יש רק אחת?!" בעקבות ע"א 10280/01 ירוס-חקק נ' היועץ המשפטי לממשלה "הארת דין ב(2) 92-111 (2005) 104.

⁵⁵ דפנה הקר "מעבר ל'בתולה זקנה' וליסקס והעיר הגדולה": רווקות כאפשרות חשובה לנשים ויחסו של המשפט הישראלי כלפיה" עיוני משפט כח 903 (תשס"ג-2003) בעמוד 919. המאמר אוזכר במאמרו של צבי טריגר "משפחה חורגת ו'רישיון הורות": מחשבות על הקשר בין הכרה בזכות להורות ובין הכרה בזוגיות בעקבות ע"א 10280/01 ירוס-חקק נ' הי"מ" המשפט 22, 44-51 (2006) בעמוד 45.

”הזכות להורות היא ביסוד כל היסודות, בתשתית כל התשתיות, היא קיומו של המין האנושי, היא שאיפתו של האדם... וזכות זו היא בעלת עוצמה כה- רבה”⁵⁶.

”עיקר הוא במשאת-הנפש לילד, באותו צורך נפש עמוק וקמאי להורות [...] בצורך ובשוקקות להורות המולד באדם”⁵⁷.

רונית ליברמנש בספרה ”פגומות” מצטטת את דבריו של פרופסור שלמה משיח, שהיה מראשוני המומחים להפריות מבחנה, אשר במהלך דיון בישיבת הועדה לקידום מעמד האישה שאל את השאלה: ”מי מאיתנו גיד פה שהוא היה מוותר על ילד? - אף אחד. אולי חלקיקי אחוז מהאוכלוסייה, וגם הם מופרעים”⁵⁸.

מהדברים האמורים עולה מסקנה ברורה העומדת על כך שהומואים, בדומה לשאר האוכלוסייה, רוצים להביא ילדים ואין בכך טעם לפגם. נהפוך הוא, ככל שהפתיחות מתגברת הצורך העז בילדים הולך ומתגבר ואיננו עוד בגדר חלום באספמיה. המדינה ובית המשפט אשר השכילו להבין זאת נדרשו למצוא פתרונות עבור חברי הקהילה כך שיתאפשר להם להביא ילדים. אסקור להלן את החלופות הקיימות.

ג.2. החלופות של הומואים להבאת ילדים

עורכת הדין עירא הדר כתבה מדריך להומואים, שאינם יכולים להביא ילד בדרך ביולוגית. מתוך כתיבתה עולה כי דרכם של הומואים שרוצים להפוך לאבות קשה הרבה יותר מזו של לסביות שרוצות להיות אמהות. הסיבה לכך נעוצה ביכולת הפיזית של הלסבית, כאישה, לשאת ולד. לכן בזוגיות לסבית הקושי מתעורר בסוגיית ההכרה באם שאיננה האם הביולוגית, קרי בנות הזוג המגדלות בפועל יחד את ילדיהן מבקשות הכרה רשמית במעמדן כשתי אמהות שוות זכויות⁵⁹. לעומת זאת, בפני הומואים האפשרויות היחידות להביא ילדים הן הורות ביולוגית על ידי התקשרות עם פרטנרית לשם יצירת ”הורות משותפת”; אימוץ; והורות ביולוגית על ידי הסתייעות באם פונדקאית⁶⁰.

ג.1.2. ”הורות משותפת”

”הורות משותפת” היא מונח שמשמעותה מתייחסת לסיטואציה בה זוג הומואים מביאים ילד עם אישה החיצונית לקשר שלהם, אשר תשמש כאם הילד. תרחיש שכזה הינו זוג הומואים המביאים ילד עם זוג לסביות. ברמה הפרקטית, הורות משותפת כרוכה בשימוש בזרעו של אחד הגברים ובביצית האישה. כך נוצרת קונסטרוקציה משפחתית מיוחדת שבה שניים יהוו את הוריו הביולוגיים של היילוד ואילו השאר יוכרו כבני הזוג של ההורים, מעין הורים חורגים.

לחלופה זו יתרונות ברורים. הראשון והבולט שבהם הוא מינימום עלויות. זוג אשר ירצה להסתייע באישה או בזוג נשים יוכל לעשות זאת בקלות מבלי להוציא הוצאות רבות ושונות מאלו הנדרשות מבני זוג סטרייטים המבקשים להביא ילד לעולם. כמו-כן נטל ההורות מתחלק בין מספר רב יותר של נפשות, מה שעשוי אף להפחית את העלויות הכרוכות בגידול הילד. יתרה מכך, הפתרון הזה נסתר מעין המדינה ולא

⁵⁶ בג”צ 2458/01 משפחה חדשה נ’ הועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים פ”ד (4) 419, בעמוד 447.

⁵⁷ פרשת משפחה חדשה, לעיל ה”ש 56, בעמ’ 445.

⁵⁸ הציטוט הלקוח מספרה של רונית ליברמנש פגומות (2005) בעמ’ 19, אוזכר במאמרו של צבי טריגר, לעיל ה”ש 55, בעמ’ 47.

⁵⁹ זו גם אחת הסיבות המרכזיות לכך שעבודתי מתמקדת בהומואים ולא בלסביות, אשר הקושי שהן מתמודדות עימו שונה באופן מהותי, כפי שצינתי במבוא לרשימה.

⁶⁰ עו”ד עירא הדר ”להיות הורים גאים: אימוץ ילד בישראל” GoGay 26.10.04 <http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2230>

מעורר התערבות מדינתית או חקיקתית. לפיכך, אין מניעה עקרונית לקיומה של מסגרת משפחתית שכזו וכך הומואים יכולים להביא ילדים לעולם.

לצד היתרונות היפים, ניצבים חסרונות רבים אשר קשה להתעלם מהם וספק אם אינם עולים בחומרתם על היתרונות. להבדיל מהחלופות האחרות שקיימות לבני זוג הומואים, אותן אפרוט בהמשך, בחלופה זו, רק אחד מבני הזוג ההומואים (ההורה הביולוגי) זוכה לתחושת הורות אמיתית. הסיבה לכך הינה שהילד יזכה את הוריו הביולוגיים כהורים האמיתיים, היות וחברתית הוא יתקשה לראות בשלושה או ארבעה נפשות כהוריו. בני הזוג שאינם ההורים הביולוגיים יזוהו כהורים חורגים, הורים "סוג ב'", מעין גלגל שלישי. תחושה זו אינה נעימה בחיי היומיום, והיא מתעצמת עוד יותר כשמדובר בהורות. הסיטואציה הנוצרת הינה של תא משפחתי עם ילדים, אך קיים קושי לראות בבני הזוג ההומואים כבעלי ילדים משלהם, שכן פשוטו כמשמעו, זהו לא המצב. חסרון זה עשוי להיפתר על ידי עבודה משותפת וקרבה בין הנפשות הפועלות. במשמעות של מציאת הסדרים ושיתוף פעולה שימנעו את עוגמת הנפש שעשויה להיגרם לבן הזוג, שאינו ההורה הביולוגי. באופן זה, במהלך חיי הזוגיות השוטפים ניתן יהיה לצמצם את הפער הנוצר בגין קשר הדמים עם הורה אחד בלבד. אולם, הקשר הביולוגי לא נעלם, ובמקרים של סכסוך שמוביל לפרידה של בני הזוג, ההורה הביולוגי נותר בעל הזכויות היחיד. במצב עניינים שכזה, בן הזוג, שאינו ההורה הביולוגי לא יוכל לדרוש זכויות או הסדרי ראייה עם הילד, שכן המערכת המשפטית לא מכירה תא משפחתי שכזה. הילד יוותר ברשות הוריו הביולוגיים, ואילו ההורה שאינו ביולוגי ימצא עצמו טוול זכויות. הסכנה הזו מהווה חסרון קשה לגישור וגורמת להומואים רבים לוותר על האלטרנטיבה. יש לציין שגם התלות באם, השותפה להליך, מגבירה את תחושת חוסר הוודאות ועלולה לפתוח פתח לסחטנות כספית או רגשית⁶¹. הפחד בקבלת החלטה כה משמעותית, כמו הבאת ילד, תוך תלות מוחלטת בגורם חיצוני לזוגיות, פוגם אף הוא בהסתברות לבחירה באלטרנטיבה זו. בראיון מספר 1, אורן מתאר מחשבותיו ומחשבות בן זוגו על החלופה של הורות משותפת ועל ההחלטה לוותר עליה:

"בהתחלה חשבתי שנביא עם בחורה, בגלל ההיבט הזה, של שני הורים (גבר ואישה) תוספת שלי- ג.ס). ניסינו, התחלנו מהלך ארוך, פעמיים, שתי נשים נפרדות ופעמיים זה נפל, לא התינוק- הרעיון. אני חושב שזה מאוד מאוד קשה לזוג בנים לעשות עם בחורה אחת או עם זוג בחורות. החורות היא משהו דיאדי, מאוד קשה להפוך אותה למשהו טריאדי. תמיד תהיה שאלה, אם זה זוג גברים ואישה- אחד מהם הוא האב הביולוגי, האישה תמיד תפתח, כחלק מההורמונים נראה לי, איזו פנטזיה זוגית עם האב, ומהר מאוד הבן זוג ימצא את עצמו בסטאטוס לא ברור [...] אתה יודע גם הכנסת ילד לתוך חיים זוגיים זה דבר מורכב אז בוודאי הכנסת ילד ואימא שלו לתוך זוגיות זה דבר בלתי אפשרי לשרוד. יש מקרים. אני מכיר כמה. אבל זה נראה לי מאוד קשה. התחלנו את זה עם שתי נשים. אחת מהן הבינה בשלב מאוד מוקדם שהיא לא תוכל בעצם לעשות את המשמורת המשותפת, והשנייה [...] רק הפכה יותר בודדה מולנו כזוג, במקום שנהפוך למשפחה. שתי הנשים הן אלו שהפילו את זה לבסוף⁶²."

להלן דברים נוספים מתוך הראיון עם אורן, הממחישים את הקושי והפחדים:

"ש: האם לא פחדתם שההורה שאינו ביולוגי ירגיש מחוץ לתמונה? ת: ברור! [...] בפונדקאות השאלה הביולוגית פחות העסיקה אותנו כי מבחינתנו אנחנו שווים זכויות. זה לא היה בראש

⁶¹ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 49: 13.

⁶² ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 03: 02.

רשימת הפחדים. אבל לעשות את זה עם בחורה שם זה היה מאוד משמעותי. כי שם נורא משמעותי הסטאטוס. זה לא משהו שמוגדר בתוך הזוגיות. שם האימא של הילד יכולה להגיד, לי לצורך העניין, אתה לא אבא שלה אין לך שום זכות עליה, תעוף! כל בית משפט יקבל זאת⁶³.

החלופה המתוארת לעיל שרירה וקיימת, אולם התבוננות בחסרונות ובחששות שחלופה זו מעלה מעוררת סימני שאלה רבים לגביה. הבאת ילד לעולם, שהינה הליך מסובך, קשה ומפחיד כשלעצמו, אינה רצויה כאשר היא מערימה קשיים וחששות נוספים. על כן האלטרנטיבה של הורות משותפת, על אף עלותה המינימאלית, נראית פחות אטרקטיבית לבני-זוג הומואים.

ג.2.2. אימוץ

האימוץ בישראל מוסדר בחוק האימוץ משנת 1981⁶⁴. על פי החוק, אימוץ אפשרי על ידי זוג רק כשמדובר ב"איש ואשתו" יחד⁶⁵, כאשר הפרשנות המקובלת לצירוף זה הינה איש ואישה שנישאו כדת משה וישראל⁶⁶. לפיכך, החוק, וכפועל יוצא מכך, גם בית המשפט הישראלי, לא מאפשרים לזוג חד מיני להשתמש בשירותי אימוץ ובאמצעותם להביא ילד ישראלי לחיק משפחתם⁶⁷. גם האפשרות של אימוץ על ידי אחד מבני הזוג כיחיד אינו אפשרי בבחינת חוק האימוץ, אלא בנסיבות חריגות⁶⁸, אשר בני זוג הומואים יתקשו לעמוד בהם. כמו-כן, מאחר וקיים ביקוש רב לאימוץ בקרב זוגות הטרוסקסואלים, הרי שבפועל אימוץ על ידי רווקים ורווקות נמצא בעדיפות נמוכה, ולרוב הם יזכו לאמץ ילדים אשר אף אחד אחר לא חפץ בהם (למשל, ילדים הסובלים ליקויים בריאותיים או נפשיים, ילדים גדולים שבילו חלק ניכר מחייהם במוסדות וכיוצא באלו). בהקשר זה עוד יאמר כי השירות למען הילד ורשויות האימוץ מקשיחות את התנאים עוד יותר כשמדובר במאמץ יחיד חד-מיני, על כך ניתן ללמוד מדבריה של אלה בלאס, מנהלת השירות למען הילד, אשר הגיבה במכתב לבקשת האימוץ של ד' (הומו ומאמץ יחיד) בשנת 1998:

"המעמסה על ילד בגיל 8-11 של אימוץ אפשרי במשפחה חד-הורית, כאשר ההורה חד-מיני, היא מעמסה נוספת רבה מידי על כתפיו של כל ילד שיצטרך להתמודד עם חריגויות כל כך רבות במצב חברתי כל כך יוצא דופן, מצב שלגביו עדיין שוררות דעות קדומות בחברה הישראלית⁶⁹."

אמנם הדברים נכתבו לפני מעל לעשור, אך העובדה שעד היום לא התאפשר ולו מקרה אחד של אימוץ על ידי הומואים (כיחידים/כזוגות) בישראל, מעיד על תקפות הדברים. אציין שבתחילת שנת 2003 נעשה ניסיון בכנסת לשנות את חוק האימוץ כך שהדרך לאימוץ בישראל תפתח בפני יחידים, ובהמשך גם בפני הומואים ולסביות, ואולם, הצעת החוק, שהועלתה על ידי ח"כ רומן ברונפמן (מרצ), נפלה בקריאה טרומית⁷⁰.

⁶³ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 30: 08.

⁶⁴ חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981 (להלן: "חוק האימוץ").

⁶⁵ ס' 3 לחוק האימוץ, שם.

⁶⁶ בעקבות פרשת בני נוח, לעיל ה"ש 27 מצבם של בני זוג שנישאו בנישואים אזרחיים הושווה למצבם של בני זוג שנישאו כדת משה וישראל ולכן גם בני זוג הטרוסקסואלים שנישאו בנישואים אזרחיים יכולים לאמץ.

⁶⁷ יש לציין את המקרה של יוסי אבן קמה, שבו אישר בית המשפט לעוזי אבן ולעמית קמה לאמץ את יוסי כמשפחה אומנת, אולם זה לא הליך האימוץ שבני זוג הומואים יבקשו לקיים ובו עסקינן.

⁶⁸ ס' 25 לחוק האימוץ, לעיל ה"ש 64. בע"א 7155/96 פלוגי נ' הי"מ פ"ד נא(1) 160, שאוזכר במאמרו של חנן גולדשמיט, לעיל ה"ש 52, בעמוד 41, נקבע שהנסיבות החריגות שיצדיקו חריגה מסעיפי חוק האימוץ הן: 1. יחסי הורה-ילד; 2. כוונה כנה ותשתית מוצקה ליחסים שכאלה; 3. טובת הילד.

⁶⁹ עירא הדר, הטור אודות אימוץ בישראל, לעיל ה"ש 60.

⁷⁰ הצעת חוק אימוץ ילדים (תיקון- אימוץ על ידי בני זוג), התשס"ד-2003, ה"ח פ/1588; יניב הלפרין "ברונפמן מציע: הומואים ולסביות יוכלו לאמץ" GoGay 27.05.03 <http://www.gogay.co.il/content/article.asp?id=5085>

להבדיל מכישלון המחוקק הרי שבבית המשפט הושגה הצלחה חלקית, למצער בקרב לסביות. כך בפס"ד ברנר קדיש⁷¹ דובר על זוג נשים לסביות, שמקום מושבן הקבוע הוא בארה"ב. לאחת מהן נולד ילד מתרומת זרע והשנייה אמצה אותו בהליך מסודר בארה"ב. בשבן לארץ פקיד הרישום סרב לרשום את האם הלא-ביולוגית כהורת הילד, אך בדעת רוב של השופטות בייניש ודורנר, אשר הצטמצמה לאנלוגיה מפסק דין פונק-שלוזינגר⁷², נקבע שפקיד הרישום חייב לרשום את שהאזרח אומר לו "אלא אם מדובר ב... אי נכונות של רישום הגלויה לעין, והיא אינה מוטלת בספק". פסק הדין עורר את שאלת תקנת הציבור, אך שאלה זו נזנחה כך שהדיון התמקד בתוקף צו האימוץ בלבד. למעשה, במקום להכריע בשאלות אקוטיות אחרות כמו אישור נישואין של בני אותו מין, עידוד זוגיות ותא משפחתי חד-מיני⁷³ הדיון נסוב סביב תוקף פעולת האימוץ. יתרה מכך, פסק הדין התחמק מלתת הכרעה הרת גורל. ההלכה בוססה על פסק-הדין הפשטני שניתן בפרשת פונק-שלוזינגר, ולא ניתן מענה מתוך חוק האימוץ. במקום הפתרון שנבחר, ניתן היא לאשר האימוץ מעצם כך שבן הזוג של המאמץ הוא הורה המאומץ⁷⁴. לחילופין ניתן היה להתבסס על נסיבות מיוחדות מתוך חוק האימוץ⁷⁵. בכל אחת מהדרכים הללו היו נפתחים שערי חוק האימוץ והדיון באימוץ על ידי בני זוג הומואים היה אפשרי או שהשיח היה לכל הפחות מתעורר.

גם פס"ד ירוס-חקק⁷⁶ הנחשב למכונן בקרב הקהילה הגאה לא תרם תרומה של ממש אלא אישר אימוץ צולב, של אישה את ילדי זוגתה. הנשיא ברק הדגיש שאינו מכיר עקרונית בזכות של זוגות חד-מיניים לאמץ ילדים ולא מכריע במישור העקרוני אלא במישור הספציפי⁷⁷. צבי טריגר ביקר את פסק הדין בטענה שאין בו הכרה בזוגיות חד-מינית ואין בו יצירת סטאטוס חדש, וכי כל שיש בו הוא התחשבות בנתונים האישיים במסגרת קביעה אינדיבידואלית באשר לטובת המאומץ ולא לאימוץ על ידי משפחה חד-מינית⁷⁸.

נראה כי במצב הקיים נמנעת מהומואים ולסביות האפשרות לאמץ ילדים ישראלים. הגאולה איננה שוכנת בחקיקה שכן החוק הישראלי אינו מתגמש או מותיר פרצות, ואף לא בפסיקה שהרי ניכר כי בית המשפט הישראלי נותן פסיקה קשה, רדודה וקונקרטיית אשר מותירה סיטואציות של "אימוץ זר" (אימוץ של ילד שאינו ילדו הביולוגי של אחד מבני הזוג) ללא מענה⁷⁹. בהתחשב במגמה הפסיקתית, מסתמן כי אימוץ על ידי שני אבות בישראל לא יאושר. לפיכך עבור לסביות "הדרך להורות" פשוטה יותר, הן במישור הביולוגי והן במישור המשפטי. לראיה הלכת ירוס-חקק שהקלה על קהילת הלסביות בצורת תקדים מסויג, ואילו לגבי הומואים המצב נותר ללא ניד⁸⁰. לאור האמור לעיל אימוץ בארץ אינו חלופה ממשית עבור הומואים ולכן יש לבחון חלופות נוספות מחוץ לגבולות המדינה⁸¹.

קהילת ההומואים הישראלית תמצא מענה לאימוץ בגולה, אולם אף כאן אליה וקוף בה. אימוץ בחוץ לארץ כרוך במספר קשיים. ראשית, ההליך מוסדר על ידי עמותות אימוץ מיוחדות הפועלות תחת פיקוחו של משרד הרווחה. כל זמן שהחוק הישראלי לא מכיר בזוגיות חד-מינית ובאפשרות של תא משפחתי הומו-

⁷¹ פרשת ברנר-קדיש, לעיל ה"ש 5.

⁷² פרשת פונק-שלוזינגר, לעיל ה"ש 19.

⁷³ חנן גולדשמיט, לעיל ה"ש 52, בעמ' 36.

⁷⁴ ס' 13 (1) לחוק האימוץ.

⁷⁵ ראה התייחסות, לעיל ה"ש 68.

⁷⁶ פרשת ירוס-חקק, לעיל ה"ש 6.

⁷⁷ עמרי גולדשטיין וורד שפילמן, לעיל ה"ש 54, בעמ' 96.

⁷⁸ צבי טריגר, לעיל ה"ש 55, בעמ' 44.

⁷⁹ עמרי גולדשטיין וורד שפילמן, לעיל ה"ש 54, בעמ' 97.

⁸⁰ מירי בומבך ורונלי שקד "מהפכה במוסד 'הזכות להורות' תמורות בחברה הישראלית- דיון בסוגיית ההורות ההומו-לסבית" **רפואה ומשפט** 26, תשס"ב-2002, 121, בעמוד 130. המאמר אוזכר במאמרם של עמרי גולדשטיין וורד שפילמן, לעיל ה"ש 54, בעמ' 99.

⁸¹ מהאמור לעיל ניתן להבחין בין הומואים ללסביות, בקושי ובהתמודדות עם הבאת ילדים, אשר כפי שציינתי קודם לכן, זו אחת הסיבות בגינן בחרתי להתמקד בהומואים ברשימה זו.

לסבי, הקשיים יערמו על גבם של זוגות חד-מיניים בהליך הרישום. שנית, לרוב האימוץ נעשה ממדינות פחות מתקדמות, בהן, בדרך כלל, מדובר באימוץ ילדים נטושים אשר אין להם כל דורש, כדוגמת מדינות מזרח אירופה, מזרח אסיה ודרום אמריקה. מדובר במדינות שאינן נאורות, ומתאפיינות בדעות חשוכות לגבי המשפחה החד-מינית ועל כן מסרבות למסור ילדים למשפחות אלה. בקרב המדינות הנאורות יש מספר מדינות המאפשרות לזוג חד-מיני לאמץ ילד, כך ששני בני הזוג ייחשבו הוריו החוקיים. בין מדינות אלו נמנות מדינות אירופה, ארצות-הברית, קנדה, אוסטרליה וניו-זילנד, כשמדי עת מתווספות לרשימה מדינות נוספות⁸². הבעיה באימוץ במדינות אלו הינה שזכות האימוץ, בעיקרה, יוחדה לאנשים שהינם אזרחים או לפחות תושבי אותה מדינה. לפיכך, האימוץ אפשרי רק אם שני בני הזוג הינם כפולי אזרחות (ישראלית ושל המדינה המאפשרת את האימוץ), או מתגוררים בה במשך פרק הזמן הנדרש לפי חוקי המדינה כדי להיחשב "תושביה"⁸³.

שלישית, גם עבור אלו ששפר מזלם והצליחו לאמץ ילד מחוץ לישראל, לא תמו התלאות, וכעת עליהם להשיג אישור ממשרד הפנים לרישום הילד המאומץ כאזרח בישראל. למרבה הצער, משרד הפנים נוטה להיאטם לבקשות ולא להכיר בילד כתושב או אזרח המדינה, אלא עיקש להגדירו כשוהה בלתי-חוקי, הגדרה המביאה לשלילת זכויות רבות, לרבות ביטוח רפואי, חינוך, זכויות מהמוסד לביטוח לאומי וכיוצא באלה. בזמננו אנו, טרם ניתנה פסיקה מפורשת המחייבת את משרד הפנים לרשום את ילדם המאומץ של בני זוג הומואים, אך נציגי הקהילה אופטימיים כי בית המשפט לא ידיר רגליו כשפרשה כזו תגיע לכתליו⁸⁴. בכנסת לעומת זאת, נעשה ניסיון לחסום הכרה באימוץ הומו-לסבי שנעשה בחו"ל. בשנת 2003 הועלתה הצעה שנועדה למנוע הליכי אימוץ כאלה במדינת ישראל ולאפשר אימוץ רק לאיש ואישה. ההצעה הועברה לועדת שרים לענייני חקיקה ולבסוף נפסלה⁸⁵.

אנו עדים לכך שהליך האימוץ על ידי זוגות הומואים קשה מאוד וכרוך בזמן, משאבים וסבלנות וכל זאת בטרם עסקנו בפן הכלכלי. על מנת לעקוף את הקושי שבאימוץ על ידי זוג חד-מיני, ניתן לאמץ מחוץ לארץ על ידי יחיד, ולאחר מכן להשלים את הליך האימוץ בארץ ולרשום גם את בן הזוג השני. מדינות רבות פותחות שעריהן ומאפשרות אימוץ על ידי יחיד. למרות שאפשרות זו נחזית כעדיפה, גם היא מעוררת מספר קשיים. ראשית, יש שורה של תנאי סף אשר יש לעמוד בהם. בנוסף, במידה ורשויות האימוץ במדינה הזרה תגלנה שההורה המאמץ הוא הומו, סביר להניח שההליך יופסק. יתרה מכך, מדינות רבות פוסלות גברים ומוצאות אותן כלא כשירים לאמץ ילד. אין לשכוח כי עבור ישראלים יש מכשלה נוספת, שכן מדינות רבות רואות בישראל מקום מסוכן מבחינה ביטחונית ועל כן לא מאשרות אימוץ על ידי ישראלים. יחד עם זאת, אימוץ על ידי יחיד הינו ההליך בעל הסיכוי הגבוה ביותר להתממשות וזוגות חד-מיניים רבים אימצו כך⁸⁶.

כאמור לעיל, משרד הפנים מסרב להכיר ולרשום את ההורה הלא-מאמץ כהורה. אולם יש פיתרון משפטי המאפשר לעקוף מכשלה זו המכונה "הסכם לחיים משותפים". בהסכם זה תעוגן ההורות ותוגדר מסגרת

⁸² הורות הומו-לסבית, ערך בוויקיפדיה

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%95%D7%9E%D7%95-%D7%9C%D7%A1%D7%91%D7%99%D7%AA

⁸³ עו"ד עירא הדר "להיות הורים גאים: אימוץ בחו"ל ע"י יחיד/ה" GoGay 04.11.04 <http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2243>

⁸⁴ שם.

⁸⁵ שם.

⁸⁶ עו"ד עירא הדר "להיות הורים גאים: אימוץ בחו"ל ע"י יחיד/ה" GoGay 16.11.04 <http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2254>

החובות והזכויות של כל אחד מבני הזוג, זה כלפי זה וכלפי ילדיהם. כמו כן, ההורה שאינו מוכר כהורה מאמץ יכול לבקש צו אפוטרופסות על המאומץ שיעגן ויחזק את מעמדו המשפטי⁸⁷.

יעל חיגר, מטפלת זוגית ומשפחתית בקיבוץ גליל ים בהרצליה, פרטה את הבעיות שעשויות לצוץ בעקבות אימוץ ילדים ככל שהם מתבגרים. לטענתה בסביבות גיל 7 הילדים מפתחים מודעות למשמעות של הליך האימוץ. התפיסה הקוגניטיבית מתחילה להתפתח והם מבינים שהאימוץ לא נורמטיבי ושיש בו חריגות. עבורם אימוץ פירושו שהוריהם הביולוגיים לא רצו בהם ונטשו אותם, לכן מתווספת לחויית האימוץ תחושת אובדן, דחייה, נטישה, שוני וזעם. ילדים מאומצים בגילאים אלו מגלים קשיים רגשיים, חברתיים ולימודיים יותר מאשר ילדים שאינם מאומצים. הם מבטאים פחד, תלות, מתח, תוקפנות, חוסר ריכוז ואי-שקט. כאשר הילדים מתבגרים עולה קושי נוסף, הם מזהים את חוסר הפוריות של הוריהם (גם לגבי זוגות הומואים) כמניע לאימוץ ומבינים שהם תחליף לילד הרצוי שההורים לא הצליחו להשיג. הילד חש שהוא ברירת מחדל מה שמוביל לקשיים התפתחותיים ורגשיים. כמו כן העדר האינפורמציה אודות ההורים הביולוגיים יוצר קושי התפתחותי כשלעצמו⁸⁸.

כך, בראיון עם אורן הוא מתאר את הלבטים שהיו לו ולבן זוגו לגבי הליך האימוץ והסיבות לפסילתו:

”ש: חשבתם על אימוץ? ת: פחות [...] רציתי שלפחות חצי מהביולוגיה תהיה משהו שלנו (אורן ובן זוגו בחרו בפונדקאות- תוספת שלי- ג.ס). אני לא חושב שהביולוגיה חסרת משמעות. ב', אני מגיע מתחום של פסיכולוגיה שרואה מקרים לא מוצלחים של אימוץ. אני יודע שלא כולם כך אבל עדיין. ג', יש היום בעיה של אימוץ, זה לא כל כך פשוט, אין כמעט מאיפה לאמץ, בכללי, לא רק להומואים אלא גם ליחידים. בארץ הומואים יקבלו ילדים שעברו ארבעה בתי אומנה, בני 17 בערך שמרביצים להם. בקיצור אימוץ זה משהו מאוד בעייתי אז אנחנו לא רצינו⁸⁹.”

משמעות הדברים האמורים הינה שבני זוג הומואים המבקשים להביא ילד לחיק משפחתם בדרך של אימוץ יכולים לעשות זאת אך ורק בחו"ל, ועדיף שהאימוץ יעשה על ידי יחיד, דבר שעשוי לערער את ההורה שלא יוכר כהורה מאמץ. הליך זה כשלעצמו כרוך בקשיים נפשיים ופסיכולוגיים, אשר לצידם מתווספים קשיים מעצם היות בני הזוג הומואים. אולם, ישנו קושי טכני נוסף, אך משמעותי- העלות. מדובר בהליך יקר עד מאוד שעלותו ההתחלתית הינה כ-30 אלף דולר, כאשר תשלום זה הינו בעבור השירות שמעניקות עמותות האימוץ בלבד (השירות כולל איתור ילדים, בדיקות רפואיות ופיזיות, ביצוע הליכים משפטיים ומנהליים ורישום הילד בישראל). נוסף לכך, ישנן הוצאות רבות עבור הנסיעה לחו"ל, השהייה שם, הטיפול הרפואיים, הבדיקות ועוד⁹⁰. סביר כי בני זוג המבקשים לפתוח בהליך אימוץ יסתייעו גם כן בשירותי עורך דין שייצגם מול עמותות האימוץ ויגן על אינטרסייהם, שכן מדובר ב"עסקה" יקרה ומורכבת. ניתן להעריך, שהעלות הכוללת עשויה להיות מעבר ל-40 אלף דולר, כ-150 אלף שקל, להוציא את החופשות ממקומות העבודה של בני הזוג. מדובר בסכום לא מבוטל, שבני זוג רבים יתקשו להשיג ועל כן העול הכלכלי הנגזר על בני זוג הומואים הוא כבד. המשמעות הינה שהומואים אמידים בלבד הם אלו אשר יצליחו את הליך האימוץ ויוכלו לממש זכותם לילדים באמצעות אלטרנטיבה זו. תחושת האפליה בהשוואה לסטרייטים היא קשה, שכן נפל בחלקם להביא ילד בדרך הטבעית ובקלות, ללא עלות, המתקרבת לסכום המצוין לעיל.

⁸⁷ מפאת קוצר היריעה לא ארחיב ברשימה זו על הסכם לחיים משותפים וצווי אפוטרופסות.

⁸⁸ מלי קמפנר "מה מרגיש הילד המאומץ? אימוץ ילדים- פאזל משפחתי מסובך" ידיעות אחרונות ("זמנים מודרניים") 29.10.03 http://www.machonshinui.co.il/page.asp?sys=sadnaot_text_239

⁸⁹ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 34: 14.

⁹⁰ עירא הדר, הטור אודות אימוץ בחו"ל ע"י זוג, לעיל ה"ש 83.

יתר על כן, אף אם יבקשו לפתוח בהליך אימוץ בארץ, הרי שהשירות יינתן בחינם על ידי השירות לשלום הילד⁹¹. בנוסף לכך, המצב בישראל הוביל ליצירת אפליה פנימית נוספת בתוך הקהילה, לפיה להומואים יהיו ילדים כל עוד הם מבוססים כלכלית. לאלו המשתכרים בשכר ממוצע מומלץ לשכוח מהעניין.

אלטרנטיבת האימוץ כעולה מהדברים לעיל הינה יקרה וקשה, אולם היתרון המשמעותי שלה הינו שמדובר באלטרנטיבה קיימת וברת השגה, השומרת את הילד בחיק התא המשפחתי הזוגי ולא מצרפת צדדים שלישיים (להבדיל מהאלטרנטיבה הראשונה של "הורות משותפת"). מנגד, חלופה זו נושאת חסרונות משמעותיים נוספים, מלבד לעלות הגבוהה, לרבות, הטלטלה הרגשית, ההתמודדות עם הילד, התגובות החברתיות-סביבתיות ותחושת החריגות. יש לסייג דברים אלו ולומר כי אלו הן בעיות ברות התמודדות, במיוחד לאור הרצון העז של זוג ההומואים להביא ילד.

על אף יתרונו הברור של ההליך הנדון המאפשר אימוץ ילד נטול קשרים משפחתיים לגורמים מחוץ לזוגיות, הליך זה הינו רווי חסרונות העולים על יתרונותיו. מעבר להיותו הליך מורכב, מסובך ויקר שחייב להיעשות מחוץ לגבולות המדינה, הוא גם הליך המוביל לקשיים התפתחותיים אצל המאומץ. החיסרון המשמעותי הזה הופך את האלטרנטיבה להרבה פחות אטרקטיבית בקרב זוגות הומואים המבקשים להביא ילד. במידה מסוימת ניתן לאמר כי אופציה זו הינה בגדר בלתי-סבירה, והיא כמעט לא מנוצלת ומתקיימת כיום. לכל אלו מצטרף הפן הכלכלי, ממנו לא ניתן להתעלם, המשאיר לזוגות אמידים בלבד יכולת לאמץ בכפוף למגבלות המתוארות לעיל.

ג.2.3. פונדקאות

הליך פונדקאות הינו האלטרנטיבה השלישית. מדובר בהליך בו האם הפונדקאית נושאת את העובר ברחמה עבור זוג שיהיו הורי הילוד. המטען הגנטי הנשי יכול להיות של הפונדקאית או שמקורו בתרומה מאישה אחרת. לאחר הלידה ההורים המיועדים עוברים הליך משפטי קצר במסגרתו הם מקבלים "צו הורות" על הילד. הצו מעניק לזוג הכרה פורמאלית בהורותם ומנתק באופן מוחלט את הקשר בין הפונדקאית לבין הילד. בתום ההליך הילד נרשם כשלהם והופך לילדם לכל דבר ועניין.

יתרון ההליך ברור, אולם חוק הפונדקאות הישראלי⁹² לא מאפשר לבני זוג הומואים להשתמש בהליך ולהביא דרכו ילד שכן הזכות להנות משירותי פונדקאות מוגבלת אך ורק ל"איש ואישה שהם בני זוג"⁹³. דרישת ההטרסקסואליות בחקיקה מהווה קריטריון סף שבני זוג הומואים לא עומדים בו ולכן לא יכולים לעבור את ההליך.

הפסיקה, אשר פורטה בהרחבה בשתי האלטרנטיבות הקודמות, אינה מסבירת פנים ואינה מעניקה דרכים להגמשת החוק היבש. היא קונקרטי, ממוקדת וריקנית. היא לא מכירה בזוגיות חד-מינית ולבטח שלא בתא משפחתי הומו-לסבי. בפסקי הדין המוזכרים לעיל לבית המשפט היה קל יחסית להכריע לטובת בני הזוג החד-מיניים בהתחשב בנסיבות הספציפיות, אך הוא נרתע מקביעה גורפת שתשקף קדמה ונאורות ותעקוף את החקיקה. לכן אין זה מתמיה, שבמשך שנים רבות לא נעשה ניסיון לתקוף את חוק הפונדקאות

⁹¹ מירי גריי "10 דברים שחשוב לדעת על אימוץ ילדים" mako 12.10.08

<http://www.mako.co.il/home-family-babies/education/Article-2869f78cc505811006.htm>

⁹² חוק ההסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), תשנ"ו-1996 (להלן: "חוק הפונדקאות").

⁹³ סעיפים 1 ו-2 לחוק הפונדקאות, שם, מגדירים הורים מיועדים כ"איש ואישה שהם בני זוג".

בבית המשפט בטענה שהוא מפלה⁹⁴. לאחרונה, שני נציגים בולטים של הקהילה, איתי פנקס ויואב ארד, בקשו לשים סוף לאפליה ועתרו לבג"ץ בדרישה להביא ילד באמצעות אם פונדקאית ישראלית. העתירה עדיין תלויה ועומדת ולא ידוע מה ייפסק בסופה⁹⁵. בהתחשב בניסיון העבר, הקהילה ההומו-לסבית מצפה להכרעה באופטימיות מהוססת⁹⁶. חוסר האונים של בני זוג הומואים לנוכח אי יכולתם להשתמש באלטרנטיבה, לצד ההבנה שמדובר באופציה הטובה ביותר⁹⁷, הובילה לכך שבני זוג רבים תרו אחר מימוש הליך, שלא במפתיע, מחוץ לגבולות המדינה.

הליך הפונדקאות, בדומה לאימוץ, אינו פשוט כלל בעבור הומואים. מרבית מדינות העולם שבהן הוסדר נושא הפונדקאות, לא מתירות להומואים להשתמש בשירותי פונדקאות. מדינות אחרות, הרואות בתא משפחתי הומו-לסבי כלגיטימי, מאפשרות את ההליך, אך מגבילות זאת לאזרחיהן או תושביהן, כך שהבעיה דומה לבעיית זוגות ההומואים המבקשים לאמץ בחו"ל. ישנן מדינות המאפשרות פונדקאות על ידי יחיד, אולם הבעיה הינה שמעמדו של ההורה שאינו ביולוגי לא מוסדר ורשויות המדינה לא יראו בו כהורה הילד. לכאורה, עומדת לרשות ההומואים האלטרנטיבה של התקשרות עם פונדקאית שלא בחסות חוקי המדינה (בישראל ובחו"ל). במקרה זה שירות הפונדקאות לא יוסדר משפטית וההליך המשפטי המנתק קשר בין האם הפונדקאית לילד- לא יתקיים. היא תירשם בתעודת הלידה כאם הילד ולהתחייבויותיה כלפי זוג האבות לא יהיה תוקף משפטי מחייב⁹⁸. למרות המיעוט באפשרויות, יש בעולם מספר מועט של מדינות המאפשרות להומואים להשתמש בהליך הפונדקאות, ללא אזרחות או תושבות והן הודו, תאילנד וארה"ב. בישראל הוקמו כבר סוכנויות תיווך ישראליות המסדירות הליכי פונדקאות לזוגות הומואים במדינות אלה⁹⁹.

להליך הפונדקאות יתרונות משמעותיים ביחס לשתי האלטרנטיבות שלעיל (הורות משותפת ואימוץ). ראשית, נעשה שימוש במטען הביולוגי של אחד האבות או שניהם¹⁰⁰. שנית, הילד מאומץ מיום הלידה לכן, ההורים חווים את כל חוויית ההורות ומלווים את הילד מרגע הגחתו לאוויר העולם. דרך פעולה זו מחזקת את תחושת ההורות, הטבעיות, המשפחתיות, ומבטלת חסרון משמעותי שנגרם בעקבות הליך האימוץ, עקב כניסת הילד למשפחה בגיל יחסית מתקדם. כך גם, מתבטל החיסרון שבשיתוף גורם שלישי במסגרת הורות משותפת. בכתבה טלוויזיונית אודות הורים הומואים, אחד המרואיינים מספר: "רצינו ילד במשרה מלאה, לא רצינו להיות הורים של סופי שבוע ופעם בשבוע אחר הצהריים. רצינו שהחינוך יהיה שלנו, רצינו ילד משלנו¹⁰¹". שלישית, ברגע שניתן לבני הזוג צו הורות המגדיר את הורותם, הילד הינו חלק ממשפחתם לנצח. לאף לא אחד אחר אין זכויות על הילד והם ייחשבו משפחה לכל דבר ועניין¹⁰². נראה כי מדובר בפתרון האולטימטיבי להתמודדות עם הבעיה הביולוגית שלא מאפשרת לזוג גברים להביא ילד.

⁹⁴ ראו גם ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, בדקה 50: 16.

⁹⁵ "הומואים לבג"ץ: רוצים אם פונדקאית" **חדשות** 2 10.02.10

<http://www.mako.co.il/news-law/legal/Article-fa0a59702b6b621004.htm>

⁹⁶ ניתן להקיש לכך מהניסיון שנעשה בבג"ץ משפחה חדשה, לעיל ה"ש 56, בו אישה רווקה, אשר רחמה נכרת, בקשה לצמצם את תחולת חוק הפונדקאות בטענה שהוא מפלה, אך מאחר שהדבר נקבע מפורשות בחוק, עתירתה נדחתה.

⁹⁷ לכאורה זהו פתרון משולם עבור בני זוג הומואים המבקשים להביא לעולם ילד ביולוגי שלהם, ללא צורך להתקשר עם אישה שתשמש בפועל כאמו של הילד. ההורים מקבלים משמורת מלאה וקרבה ביולוגית מקסימאלית, שכן הפריית הפונדקאית יכולה להיעשות מזרעו של אחד האבות, או מזרע מעורבב של שניהם, מבלי שניתן יהא לדעת מי מהשניים הוא האב הביולוגי, כך ששניהם נחזים להיות האבות הביולוגיים.

⁹⁸ עו"ד עירא הדר "להיות הורים גאים: פונדקאות" **GoGay** 22.02.05 <http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2379>

⁹⁹ המרכז הרפואי לפוריות, פונדקאות, אתר מידע, <http://www.global-ivf.com/?catID=8>; בהקשר זה ראה גם נספחים מספר 6 ו-7 המפרטים את החוויה מול הקליניקה וסוכנות התיווך ואשר ניתן ללמוד מהם אודות ההליך ועלויותיו.

¹⁰⁰ בפרקטיקה זו מערבבים את המטען הגנטי של שני האבות ומנסים לבצע את ההפריה באמצעות התרכובת שהתקבלה.

¹⁰¹ ציפי ברנד "תשדיר חדשות שפורסם באולפן שישי 'הורים גאים'" **חדשות** 2 26.08.11 <http://www.mako.co.il/news-channel2/Friday-NewsCast/Article-3e9b8da8a970231017.htm>

¹⁰² בהקשר זה אציין שהנושא טרם הוסדר לגמרי. ביהמ"ש טרם אישר רישום בן-זוג של אב שהשתתף בהליך פונדקאות, כהורה מאמץ של הילד, אך כיוון שהעניין מוסדר כבר במדינה בה ההליך נעשה, נראה שביהמ"ש יחייב את פקיד הרישום לרשום ההורה המאמץ בהסתמך על הלכת פונק-שלינגר.

תופעת השימוש בפונדקאות בקרב זוגות הומואים מאוד ייחודית לישראל. זאת כתוצאה מהמאפיינים של החברה הישראלית ומהנטייה לעודד ילודה והורות. אלו מצליחים להשפיע גם על קהילת ההומואים. ההורות של הומואים יצרה נתיב קבלה לתוך החברה הישראלית והפכה אותם לגיטימיים בעיני החברה הישראלית, קהילת ההורים ועצמם¹⁰³.

יחד עם זאת, גם בצד הליך הפונדקאות שוכנים מספר חסרונות. אחד החסרונות המרכזיים, הינו החשש שהאם הפונדקאית תחזור בה מהסכמתה הראשונית למסור הילד. החוק הכתוב מנסה להתמודד עם סיטואציה מעין זו ולמנוע את חזרת האם מההסכם, אולם אין ביטחון ודאי וההורים חשופים לדרישת הפונדקאית לקבל את הילד. יחד עם זאת, כאמור לעיל, מרגע שניתן להורים המאמצים צו הורות, הרי שהפונדקאית מנועה מלדרוש את הילד¹⁰⁴. חיסרון מרכזי נוסף טמון בעלות ההליך. עלות שעשויה להמם את מרבית האוכלוסייה.

במהלך הראיונות שערכתי עם אילן ואורן נחשפתי לפרוצדורה ועלותה¹⁰⁵. אורן וכן זוגו הינם בני 37 ו-42. אורן הינו פסיכיאטר במקצועו ואילו בן זוגו הינו איש טלוויזיה בכיר ומוכר. אורן סרב למסור פרטים לגבי ההכנסה המשותפת של בני הזוג, אך הוא ציין שהיא עולה על שלושים אלף ₪ לחודש¹⁰⁶, כלומר כפול מההכנסה המשותפת הממוצעת של בני זוג בישראל¹⁰⁷. להלן מספר דברים חשובים שנאמרו במהלך הראיון:

“התהליך שאנחנו בחרנו עלה בסביבות ה-100 אלף דולר, בהודו זה בערך שליש [...] במיוחד אז, יכול להיות שהודו עלה אבל עדיין משמעותית פחות. בארה”ב המחיר המלא הוא בסביבות ה-150, 160 אלף דולר. בארה”ב זה גם מאוד משנה איזה ביטוחים אתה מחליט לעשות, אנחנו לקחנו סיכון ועשינו יחסית בלי ביטוחים מיוחדים [...] אולטרסאונד עולה 200 דולר, בדיקת דם עולה 150 דולר, ו... פגות חס וחלילה עולה מאות אלפי דולרים... אם הילד צריך חודשיים אשפוז בפגיה אתה בצרות. אפשר לעשות ביטוחים ייעודיים... אלה ביטוחים מאוד יקרים, עשרות אלפי דולרים, או שאפשר לא לגלות, ולהסתמך על הביטוח של האישה... סיכון מסוים. אם חברת הביטוח מתחילה לשאול שאלות זה לא משהו שאתה רוצה לנסות [...] בהודו אין בכלל את השיקול הזה, כי גם הרפואה הפרטית מאוד זולה, הוא יהיה חודשיים פג תשלם נגיד 15 אלף דולר [...] למה באמריקה ולא בהודו, כי לי היה חשוב שהאישה הפונדקאית לא תהיה מנוצלת, אני הרגשתי לא בנוח שבהודו מביאים את הנשים האלה מכל מיני כפרים, לא שאני מבקר, יש אנשים שאין להם כסף, אבל [...] לוקחים את הנשים האלה ומציעים להם אני לא יודע כמה... הן גרות בבית גדול כזה שמטפלים בהן... נורא תחושה של ניצול. בארה”ב זה משהו אחר. הפונדקאית שלנו הייתה אישה משכילה שעשתה את זה מאלטרואיזם [...] בארץ מדובר בסביבות ה-100 אלף שקל, זה משמעותית יותר יקר בחו”ל”¹⁰⁸.

¹⁰³ דבריו של דורון ממת, מנכ”ל תמוז- פונדקאות בינלאומית, בתשדיר חדשות שפורסם באולפן שישי, לעיל ה”ש 101.

¹⁰⁴ יירא הדר, הטור אודות פונדקאות, לעיל ה”ש 98.

¹⁰⁵ ראה נספחים 6 ו-7.

¹⁰⁶ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 00:14.

¹⁰⁷ הכנסה ברוטו לשכיר, לפי משלח יד ומין לשנת 2009, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

<http://www.cbs.gov.il/www/publications11/1439/pdf/t20.pdf>

¹⁰⁸ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 54:18.

”ש: שמעת על זוגות שלא הצליחו בגלל העניין הכלכלי? ת: אני בטוח שזה שיקול אצל הרבה מהם [...] אני מכיר כאלה שאמרו שהם עושים עם בחורה בגלל השיקול הזה [...] לא כל אחד יכול להרשות לעצמו”¹⁰⁹.

אילן ובן זוגו הינם בני 38 ו-42. אילן הינו פסיכולוג קליני במקצועו ואילו בן זוגו הינו שותף בפירמת עורכי-דין. ההכנסה המשותפת שלהם הינה כ-60 אלף ברוטו¹¹⁰, סכום העולה בהרבה מעל להכנסה משותפת ממוצעת. להלן מספר דברים חשובים שנאמרו במהלך הראיון:

”זה תהליך שהתחלנו לפני 4 שנים בעצם, התחלנו אותו בהודו ואחרי שלא הצליח בהודו, מסיבה טכנית... היום יש יותר הצלחות שם, אבל אז כשהתחילו שם זה היה יחסית זול, אבל אחוזה ההצלחה... מי שהצליח לו זה היה כמו לזכות בלוטו... הרבה התייאשו וכל אחד חיפש דרך אחרת. לפני שנתיים נסענו לארה”ב כדי לעבור את ההליך”¹¹¹.

”לנו היה דרך מאוד ארוכה עם הפונדקאות, גם בהודו, וגם בארה”ב זה לא הלך מאוד בקלות. הייתה פונדקאית אחת שזה לא הצליח איתה כמה פעמים, אז החלפנו פונדקאית ורק אז זה הצליח וזה לקח הרבה זמן וכסף ואכזבות ועוד הרבה מאוד דברים... העניין הביולוגי יצא אצלנו באקראי, בארה”ב בניגוד להודו, ששם הם לא עושים את זה, עושים הפריה משותפת, זאת אומרת הם לוקחים כך וכך ביציות, אז הם מפריס עם חצי מהזרע של כל אחד מבני הזוג ואז מחזירים לרחם שני עוברים, אחד מכל אחד ואז או שיוצאים תאומים או שיוצא פשוט רנדומאלית. ביולוגית היא של בן הזוג שלי, אבל לנו זה לא כל כך משנה”¹¹².

”העלויות שלנו הם אפילו לא טיפוסיות. אם זה הולך על הפעם הראשונה [...] זה יסתיים ב-120-100 אלף דולר, זה למי שזה הולך לו קל. בגלל שלנו הייתה דרך כל כך ארוכה אז אני לא יודע... אנחנו אפילו לא עשינו את החישוב. אבל זה... זה נראה לי מיליון שקל. זה פשוט מטורף. זאת אומרת חלק גדול מזה זה עזרה מההורים, כמובן כל מה שחשכנו וגם כל שקל פנוי בארבע שנים האחרונות. בלי עזרה אני לא חושב שהיינו עושים את זה. שני הצדדים התגייסו ונתנו סכום מאוד מכוון שבלעדיו אני לא חושב שהיינו עושים את זה [...] כשהתחלנו היינו נורא נאיביים, לקחנו בחשבון את הסכום שאמרתי לך, זה היה משהו שהיה נראה כמו [...] כשאתה נכנס לזה אתה כבר לא יכול לעצור, כי לעצור המשמעות היא נורא קשה”¹¹³.

”היה יכול לקרות מצב שהיינו מרגישים בשלים אבל לא היינו יכולים לעמוד בזה (כלכלית-תוספת של-ג.ס). אני מכיר אנשים כאלה, אנשים שלוקחים הלוואות, מוכרים בתים ובעיקר אני חושב שמי שאין לו גב כלשהו מההורים זה מאוד קשה, מאוד קשה”¹¹⁴.

נראה כי דבריהם של אילן ואורן, זוג שעברו את הליך הפונדקאות, חזקים מכל מאמר כתוב ומצביעים על כמה מסקנות קשות ועצובות. מספר המקומות בעולם בהם ניתן לבצע הליך פונדקאות מועט ומסתכם למעשה בהודו וארצות הברית. מדברי המרואיינים עולה כי החיסרון בהודו הינו קושי תפיסתי להשלים עם הרעיון שהפונדקאית ברוב המקרים משועבדת להליך. כמו כן, במדינה זו הסיכונים הרפואיים והחסך

¹⁰⁹ ראיון מספר 1- הראיון עם אורן, דקה 45: 27.

¹¹⁰ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 00: 25.

¹¹¹ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 50: 02.

¹¹² ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 11: 05.

¹¹³ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 43: 25.

¹¹⁴ ראיון מספר 2- הראיון עם אילן, דקה 16: 28.

הטכנולוגי מטרידים. לצד זה, האספקט הכלכלי עשוי לגרום לזוג להעדיף את הודו על פני ארה"ב, כיוון שהעלות עשויה להסתכם בסכום של 400 אלף ₪. חרף המחסור במקורות רשמיים הפורטים את עלויות התהליך, נמצאו עדויות נוספת להערכת המחיר של הזוג שרואיין, בצורת פורום וירטואלי¹¹⁵ וכתבה טלוויזיונית אודות הורים גאים בחדשות: "ש: כמה היא עלתה? ת: הכול כולל השהייה שלנו בהודו, הגענו למשהו כמו 400 אלף שקל... זו הילדה הכי יקרה בגן... למה אנו צריכים לתרום 400 אלף שקל לכלכלות מבחוץ במקום לתרום אותם פה? הרי בכל מקרה אנחנו נביא אותה, שום דבר לא יעצור אותנו מזה. בטח לא חוק שמגביל אותנו"¹¹⁶.

העלות בהודו נראית יחסית הגיונית בהשוואה לעלויות מרקיעות השחקים בארה"ב. שם, לצד ההתפתחות הטכנולוגית, התברואה הגבוהה והניסיון, הדרישה הכספית אינה אפשרית למרבית הקהילה. מדובר בסכום התחלתי של 500 אלף ₪, שסביר שינסוק מעלה. זוגות המבקשים להשתמש בהליך כלל אינם מודעים לסכום הסופי שבו הוא יסתיים ומרגע שבחרו להיכנס להליך, הם נשאבים לתוכו ואינם יכולים להפסיק¹¹⁷.

ג.3. סיכום

הצורך בהבאת ילדים ובהקמת משפחה הינו צורך חזק מאוד הטמון באדם. הנחה זו מדגישה את גודל הפגיעה בזוגות, שאינם מתאימים להגדרה הארכאית של התא המשפחתי, שמהם נשללת הזכות הבסיסית של הקמת משפחה אמיתית.

פרק זה סקר את האפשרויות הניצבות בפני זוגות הומואים המבקשים להביא ילדים ומצא שישנן שלוש דרכים. הראשונה הינה הורות משותפת, אשר יתרונה הינו עלות מזערית ופשטות יחסית ואילו חסרונה הוא העדר מסגרת משפחתית, משמורת מופחתת ותחושה שאחד מבני הזוג אינו הורה של ממש. השנייה הינה אימוץ, אשר עלותה גבוהה מאוד וכרוכה בסיכונים וקשיים רבים. הבולטים שבהם הם קשיים התפתחותיים והאילוץ באימוץ ילד בגיל בוגר יחסית, כך שחווית הינקות והשנים הרכות בהן הילד מתעצב מתפספסות. השלישית הינה פונדקאות, אשר נעשית מעבר לגבולות המדינה ועלויותיה גבוהות במיוחד, אולם היא נחשבת לפתרון האולטימטיבי ל"בעיית הפוריות" של זוגות הומואים. בשלוש השנים האחרונות, מאז נוצרה האופציה לפונדקאות בהודו, הזולה משמעותית ביחס לשוק האמריקאי¹¹⁸, נמחקה כמעט לחלוטין האלטרנטיבה הראשונה של הבאת ילדים דרך הורות משותפת עם צלע נשית בתמונה, שעד אז הייתה מקובלת בקרב זוגות הומואים¹¹⁹.

הקושי הכלכלי מתעצם לאור כך שזוגות ההומואים בישראל, בדומה לישראלים הטרנסקסואלים המושפעים מהתרבות בארץ, מעוניינים ביותר מילד אחד ולעיתים אף יותר משניים. ההבדל הוא שוב המרכיב המוניטארי. להומואים, ילדים עולים כסף, והרבה, כך ניתן ללמוד מדבריהם של הזוגות שרואיניו בכתבה הטלוויזיונית: "אנחנו לא נרצה להשאיר את הילד לבד, לכן זה ברור לנו שנביא עוד אח או אחות. זו זכות בסיס להיות עם ילד, אז בגלל החד מיניות זכות זו מתבטלת!"¹²⁰.

¹¹⁵ "האם הזכות להיות אב הומו רק לעשירים?" תפוז אנשים - פורומים 29.04.09 <http://sf.tapuz.co.il/shirshur-386-129164899.htm>

¹¹⁶ ציפי ברנד, כתבה שנתפרסמה באולפן שישי, לעיל ה"ש 101.

¹¹⁷ בהקשר זה חשוב לציין כי משפחות של הומואים מזוהות כתא משפחתי כלכלי חזק, שתי משכורות של גברים עם ילדים בגיל יחסית מאוחר, מה שמצמצם ההוצאות. אך כפי שצינתי במבוא, לא אתמקד בטענה שראוי כי תא משפחתי חזק יישא בעלויות ולא ייקח חלק ברשימת ההמתנה להליך פונדקאות בארץ, שכן מטרת הרשימה להציג את האפליה הכלכלית שנוצרה ביחס להומואים.

¹¹⁸ להרחבה בנושא ניתן לצפות בסרט גוגל-בייבי <http://yes.walla.co.il/?w=2/8630>

¹¹⁹ ציפי ברנד, כתבה שנתפרסמה באולפן שישי, לעיל ה"ש 101.

¹²⁰ שם.

חישוב פשוט מגלה ששלושה ילדים יעלו לזוג בין 1.5-2 מיליון ₪ בהערכה גסה, ואין עוררין שמעטים הזוגות שיצליחו לעמוד בנטל כלכלי זה. מלבד לעלות הכלכלית הלא-מבוטלת בעליל, מטרידה המשמעות העקיפה של הדברים- זוגות הומואים שאינם מבוססים כלכלית או נתמכים על ידי משפחותיהם לא יצליחו להביא ילד משלהם ויאלצו לוותר על החלום של תא משפחתי. החקיקה והפסיקה דחקו את ההומואים אל מחוץ לגבולות המדינה לשם הקמת תא משפחתי ובכך הובילו למצב בו הומואים בעלי הכנסה ממוצעת ואף מעט מעבר לה, לא יזכו למשפחה חמה ואוהבת משלהם.

בעניין זה יש לציין את דבריו של פנחס שיפמן כי הזכות להורות נתפסת כדבר מובן וטבעי שאינו מצריך רישיון, להבדיל מתחומים רבים בהם המדינה כופה התערבותה ומחייבת רישיון (נהיגה, עסק, החזקת נשק ועוד). בשאלת הכשירות להורות, הרשויות מתערבות, אם בכלל, רק לאחר שהילדים נולדו וההורים נמצאו לא כשירים. ככלל ההטרסקסואליות של אדם היא "רישיון ההורות" שלו. לעומת זאת, כל מי שנתפס כ"חריג" בעיני המשפט והתרבות, כדוגמת ההומואים, מפעיל חזקה הפוכה- אין לו זכות להורות, ואם הוא רוצה בזכות זו עליו הנטל להפריך את החזקה שלפיה הוא אינו מסוגל להיות הורה נאות¹²¹. דברים יפים אלו מקבלים משמעות חדשה לאור האמור לעיל- הרשויות לא באמת דורשות רישיון כשרות מהומואים, אלא מאפשרות אותו לבעלי ממון, כך שאין באמת בדיקה דקדקנית של כשרות ההורה, אלא צמצום תופעת המשפחה החד-מינית על ידי כך שהיא אפשרית לעשירים בלבד.

ד. דיור

בפרק זה אדון בסוגיית הדיור לקהילת ההומואים והשלכותיה הכלכליות. בחלק הראשון של פרק זה תוצג הנטייה של קהילות להתקבץ והמניעים להתקבצות. בחלק השני יוסבר היכן בדרך כלל קהילות בוחרות להתקבץ ומדוע. בחלק הבא תוצג סקירה של מאפייני העיר תל אביב כמוקד משיכה, בפרט לקהילה ההומואית. בחלק הרביעי אעמוד על יוקר המחיה בתל אביב. הטענה אותה אבקש לבסס הינה שהומואים "בוחרים" לגור בתל אביב, בחירה זו, בניגוד לקהילה הסטרייטית, הינה בחירה כפויה, ומשכך נגזר על חברי הקהילה לחיות בעיר היקרה ביותר בישראל, דבר הכרוך בעלויות כלכליות כבדות ורגליהם של ההומואים מעוטי-היכולת מודרות מהחברה בכלל ומהקהילה בפרט.

1. ד. הנטייה להתקבץ

להומואים, בדומה למיעוטים רבים אחרים, יש הנטייה להתקבץ באזורים גיאוגרפים מסוימים. עובדה זו כשלעצמה אינה מעוררת תמיהה שכן משחר ההיסטוריה מזוהים מיעוטים שונים עם העדפה ברורה להתקבץ באזור ספציפי, כדוגמת היהודים הפזורים באירופה, שהתקבצו בערים המרכזיות שבכל מדינה, השחורים בארה"ב, הקהילה הדתית במדינת ישראל וכיוצא באלו¹²².

בדומה לקהילות שלעיל, הרי שגם את קהילת ההומואים אופפות סיבות רבות ודומות אשר בגינן הם בוחרים להתקבץ בטרטוריה ספציפית. להלן יוצגו שלוש הסיבות העיקריות: הראשונה תתמקד ברצון לייצר קהילתיות הומואית משותפת, השנייה נעוצה בתחושת הביטחון שנוצרת בקרב הקהילה המתקבצת, והשלישית סובבת סביב תחושת השייכות.

¹²¹ פנחס שיפמן דיני המשפחה בישראל (מהדורה שנייה) כרך א, תשנ"ה 214-139. הספר אוזכר במאמרו של צבי טריגר, לעיל ה"ש 54, בעמ' 48.
¹²² ישי בלנק "אין מולדת להומואים: גלובליזציה, פירוק מרחבי והגטו ההומו-לסבי" תיאוריה וביקורת 23 (2003) 83-111, 84.

לקהילת ההומואים ישנה זהות מינית השונה מזו של קהילת הרוב ההטרוסקסואלית ובאופן טבעי קהילת ההומואים מבקשת לשמור על ייחודיות זו. יתרה מכך קהילת ההומואים מבקשת לאפשר לחבריה תחושת פתיחות ונינוחות שתתקיים בעיקר בתוך הקהילה ההומואית ההומוגנית. הנחה זו נכונה לכל הפחות בקרב סביבה שאיננה פתוחה לנטייה מינית השונה מהנטייה הנורמטיבית-הטרוסקסואלית. הקהילתיות, להבדיל מהאוניברסאליות, מקרינה תחושת אהבה למעט אנשים, וחברי הקהילה כמהים לתמיכה והבנה אשר פעמים רבות חסרה בבתיים וביישובי הולדתם. במסגרת קהילתית הומואית, שאפשרית כל עוד הקבוצה מקובצת, ניתן לארגן הרצאות, סדנאות, בילויים ופעילויות שיהיו רלוונטיים ומעניינים לחברי אותה קהילה ואשר יתעורר קושי לספקם כל זמן שהקהילה מפוזרת בתוך קהילת הרוב הסטרייטית.

כאמור הסיבה השנייה להתקבצות הינה תחושת הביטחון שמוקנית לחברי הקהילה מעצם ההתקהלות. לאורך ההיסטוריה חברי הקהילה ההומואית מצאו עצמם נרדפים, מנודדים, ומודרים מקהילת הרוב השלטת. על אף מגמת הפתיחות והקבלה כלפי הקהילה ההומואית בעשורים האחרונים, הדרה זו טרם נגוזה, ולראיה, רק בשנה שעברה, מספר לא מבוטל של בני נוער חד-מיניים בארה"ב התאבדו אודות לבירוונות¹²³.

לקבוצה יש כוח מחזק ותומך אשר יחיד יתקשה להשיגו, הקבוצה משנה את התנהגות היחיד ונוכחותה מחזקת את ביטחונו האישי ורבות הדוגמאות מכדי למנותן. באותו האופן, התקבצותה של הקהילה ההומואית מחזקת ומקנה ביטחון שקשה ליחיד להשיג כאשר הוא פועל לבדו.

בתחילת העשור הקודם התפתח גוף מחקרי המתאר את התפתחות התפקוד והמבנה של מרחבים שונים הנתפסים כמקומות מייצרי זהות של הומואים ולסביות כמו: פארקים, מועדונים, סאוונות, בתי מרחץ ועוד. המרחבים הללו היו פומביים וידועים לחברי הקהילה, אך סמויים מעינו של הציבור הרחב. המחקר מצא שרוב המרחבים הללו היוו חלופה לסביבה ההטרוסקסואלית העוינת והם אלו שאפשרו להומואים וללסביות קיום בביטחון¹²⁴. עד שנות ה-60 המאוחרות, הומואים שבילו במקומות אלו סבלו מפשיטות משטרתיות ומהטרדה מצד בעלי בתים. רק עם התפתחותן של שכונות של הומואים ולסביות, נוצרו מרחבים קוויריים ציבוריים, שבהם יכלו הומואים ולסביות "לצאת אל האור"¹²⁵. לפיכך, מחקר זה מאשש ומחזק את האמירה לפיה קהילתיות מחזקת תחושת ביטחון בקרב הפרטים המשתייכים אליה.

שלישית, תחושת שייכות, זהות ואחידות. כל אדם נע על הציר שבין אינדיבידואליזם לקולקטיביזם, אולם הוא צריך בסיס כלשהו שמספק תחושה של שייכות, תחושה של חום והזדהות, תחושה השונה מהניכור החברתי שאופף אותנו בשגרת היומיום. כשהומו חש שהחברה בוחנת אותו בצורה שונה, מבקרת אותו על פועלו ומתנכרת לו, הוא זקוק לקבוצה אשר תשיב לו את הביטחון והדימוי העצמי, שתלטף אותו ברגעי מצוקה ושתהיה שותפה לסודותיו ולחוויותיו. הקבוצה מקלה על ההתמודדות, כך למשל, קבוצת ההרזיה של שומרי משקל, שנרשמה משכבר כפנטז עולמי, מוכיחה שהרזייה בקבוצה משגת יותר מהניסיון לרזות לבד; גם נרקומנים אנונימיים הנדחקים לשולי החברה נתמכים ביתרונות ובכוח שיש לקבוצה על מנת לשוב בחזרה לחברה. תחושת השייכות לקבוצה, הזהות וההבנה, מאפשרת להתמודד עם הקשיים שבהם חבר הקבוצה נתקל. כך גם חברי הקהילה ההומואית תרים אחר שותפי-גורל שיאפשרו להם או יקלו עליהם להתמודד עם החוויה ולהבין אותה, דבר שמתאפשר במסגרת הקבוצה.

¹²³ יגל התאבדויות ילדים בארה"ב- בעקבות בריוונות הומופובית" הבני"ה 30.9.10 <http://www.havana.org.il/world/2596>

¹²⁴ Ingram, Bouthillette, and Retter 1997; Boone et al. 2000; Betsy 1997; Leap 1998; Patton and Sanchez-Eppler 2000. המחקר אוזכר במאמרו של ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 91.

¹²⁵ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 90.

לתחושת השייכות הנוצרת בעת התקבצות קהילתית, ישנן השלכות בלתי מבוטלות הנוגעות להעצמה והאדרה של חברי הקהילה. בכל אחד מהפרטים החברים בה ניסך ביטחון, תחושת גאווה וכוח המאפשרת לו ביטוי עצמי נטול חששות. ברם, יתרון זה הינו כאליה וקוץ בה, זאת כיוון שקהילה עוצמתית מידי עלולה לעיתים לנתב את כוחה למטרות שאינן חיוביות, עד כדי דיכוי קהילות מיעוט אחרות או אנשים בודדים¹²⁶.

אם כך, נראה כי להומואים ישנן סיבות ברורות וכמעט טריוויאליות מדוע הם בוחרים להתקבץ ולהתאחד. הרצון לחיות חיי קהילה, הצורך הבסיסי בביטחון ותחושת השייכות והזהות הם הבסיס לצורך הקיים של חברי הקהילה להתקבץ. הפסיכולוג אברהם מסלאו גיבש את תיאוריית הצרכים אשר פורטת את המניעים של אדם בחייו והם: צרכים פיזיולוגיים; ביטחון; שייכות, זהות ואהבה; כבוד והערכה; ומימוש עצמי¹²⁷. בחינת הצרכים מצביעה על כך שחברי הקהילה יכולים לממש את צורכיהם, בעיקר כשהם מגובשים יחד כקבוצה, ולכן לא תמוה שחברי הקהילה נמשכים באופן טבעי להתקבץ יחד כקהילה.

2. ד. היכן מתקבצים?

בפרק הקודם הוצגה נטייתם של אנשים בעלי מכנה משותף להתקבץ יחדיו. בהמשך פורטו שלוש הסיבות העיקריות המביאות קבוצות אלו, בדגש על הומואים, להתקבץ. לאחר שגובשה הטענה כי הומואים נוטים להתקבץ יחד, מן הראוי לבחון היכן בדרך כלל במדינת ישראל, ניתן יהיה לזהות קהילות הומואים גדולות.

ההתקבצות של ההומואים הינה בדרך-כלל בערי הבירה, ואם לא בהן, אז בערים המשניות לערי הבירה. כך למשל, אם נתור אחר גרעיני הריכוז של ההומואים בעולם נמצא אותם בעיקר בניו-יורק וסן פרנסיסקו שבארזה"ב, בלונדון שבאנגליה, בפריז שבצרפת, באמסטרדם שבהולנד והרשימה עוד ארוכה¹²⁸. נראה כי הסיבה לכך שהומואים בוחרים להתקבץ במקומות אטרקטיביים אלו הינה שלרוב הם מאופיינים בקדמה ופתיחות המאחרות להופיע במקומות אחרים, כדוגמת ערי פריפריה וישובים המרוחקים מהמרכז הבירתי.

בדומה למגמה העולמית, גם בישראל הומואים בוחרים להתקבץ באחת הערים המרכזיות, החשובות והמתקדמות בישראל, אם לא החשובה שבהן, הלא היא- תל אביב. על-בסיס הספרות המחקרית יש מקום להניח שחלק בלתי-מבוטל של הגברים ההומואים בישראל מתגוררים בשלב כלשהו בחייהם בתל אביב, שכן היא מהווה מוקד משיכה בלתי מעורער עבור אלו המבקשים לאמץ לעצמם אורח חיים הומואי¹²⁹.

כאמור לעיל, להקשר הגיאוגרפי יש משמעות רבה בדיון אודות הומואים, שכן מקום מגוריו של ההומו אינו בבחינת משתנה דמוגרפי גרידא, אלא מהווה אתר לקיום אינטראקציה ייחודית בינו לבין סביבתו החברתית. ההומו מגשים את צרכיו דרך מקום מגוריו. בשנת 1995 נטבע המונח גיאוגרפיה מינית. ווטסון טענה שבעוד שהעיר מסמלת משואה של סובלנות כלפי הקהילה ההומואית, המרחב הכפרי הוא מקום של רדיפה והיעדרות¹³⁰. אנו עדים לכך שישנה דיכוטומיה בין העיר הגדולה לבין מקומות יישוב קטנים ופריפריאליים. ככל שמקום המגורים מרוחק מהמרכז העירוני, שבו שוררת אווירת סובלנות ואנונימיות, החברה הופכת יותר שמרנית ופחות סובלנית לתופעות חברתיות לא נורמטיביות. מרואייניה של ווטסון הדגישו את הפער בין תחושת השעבוד בפריפריה לבין החירות הנתפסת והמוחשית בעיר הגדולה, שבה

¹²⁶ חלק זה אינו עוסק בחסרונות קהילתיות ולכן לא הורחבה נקודה זו מעבר לאמור לעיל.

¹²⁷ לקריאה נוספת: תיאוריית הצרכים של אברהם מסלאו
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%AA%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%AA_%D7%94%D7%A6%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%9D

¹²⁸ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 90.

¹²⁹ עמית קמה "העיתון והארון: דפוסי תקשורת של הומואים" עבודת מאסטר תל אביב: הקיבוץ המאוחד (2003) 91.
¹³⁰ Wetson, k. *Get Thee to a Big City: Sexual Imaginary and the Great Gay Migration*. GLQ 2, 253-277 (1995)

להומו ישנן אפשרויות רבות להתחברת אל תוך העולם ההומואי תוך שמירה על מידה מסוימת של אנונימיות. גם מוריס במאמרה מציינת כי חד-מיניים רבים נוטשים את כור מחצבתם הכפרי על מנת לממש את נטייתם המינית וזהותם החברתית בחופשיות הנובעת מהסביבה העירונית¹³¹. ההגירה העירונית של הומואים נועדה להקל עליהם בהתמודדותם עם סביבתם החברתית המיידית. דיוויס כינה זאת מידור גיאוגרפי (geographical compartmentalization)¹³². ההגירה אל הערים הגדולות מאפשרת להומואים להצטרף לקבוצה חברתית של אחרים הדומים להם, ולכונן קהילות המושתתות על שיתוף בזהות ההומואית. אף בלנק מצטרף לאמירות יפות אלו וטוען במאמרו כי המודלים הגלובליים במרחב העירוני חוברים לדינאמיקות של הרחקה, הדרה ושליטה מרחבית שבלבן השאיפה לעגן זהות מסוימת בטריטוריה נתונה¹³³.

בספרות המחקרית ניכרת עליה במגמה לקשור בין זהות הומו-לסבית לבין מיקום גיאוגרפי מסוים. התייחסותו של בלנק לקישור זה, כפי שתוצג בהרחבה להלן, נשענת על אנלוגיה חשובה ומעניינת אם כי היא מחמיצה עניין קריטי. בלנק, בדומה לאחרים טוען שההתקבצות יצרה גטו הומו-לסבי. תופעה זו מביאה מחד להפצת הזהות ההומו-לסבית, ומאידך מהווה פרקטיקה המקשרת בין זהות קבוצתית לבין פיסת אדמה¹³⁴. השימוש הנרחב בעיתונות ובכתביה האקדמית במונח גטו, ככינוי לשכונות ההומו-לסביות, נובע מכך שמאבק ההומואים הושפע רבות ממאבקה של התנועה לשחרור ולזכויות של האזרחים השחורים¹³⁵. המונח גטו מסמן מרחב מגורים של קבוצה דחוייה הנדחקת בעל כורחה לאזור מגורים מסוגר ומבודד. הגטו הינו ביטוי לשילוב בין 'בחירה' ל'כורח': ההומואים מבקשים לשמר את תרבותם בטריטוריה מתוחמת, אך בחירה זו מעוצבת על ידי חוסר יכולת ממשית לצאת מתוך גבולות הגטו בשל רדיפה והומופוביה. גם אם אין זו כפייה הנובעת מהחוק, הרי שלחברה כוח בלתי מבוטל, והכפייה החברתית לא נופלת ממנה. ההומואים חוששים לחיות במקומות אחרים, הנמצאים מעבר לגבולות הגטו, לא חשש פיסית גרידא, אלא פחד אמיתי מחוסר היכולת להיות מי שהם באזורי המחיה של הרוב. הגטו מספק הגנה, ביטחון ואוטונומיה לבעלי הנטייה מינית שאיננה הטרוסקסואלית¹³⁶.

בעוד בלנק, וכותבים אחרים בתחום¹³⁷ משתיתים את האנלוגיה לגטו על שיח של זכויות ושמים דגש על מאפיינים חברתיים, הם מחמיצים את המשמעויות הכלכליות של אותם גטאות, עליהן ארחיב בפירוט יתר בהמשך. על אף הדמיון בין הגטו השחור לבין הגטו ההומו-לסבי, בראשון, הצדדים כלואים בפנים מטעמים כלכליים של עוני ומצוקה, זאת בעוד שבגטו השני חברי הקהילה כלואים על אף הקושי והמעמסה הכלכלית שאותו גטו טומן בו. ההשוואה על כן חסרה, שכן היא מפספסת את ההיבט הכלכלי מה שעשוי לערער את יסודות האנלוגיה מלכתחילה.

מהאמור לעיל עולה שהתקבצות הינה בדרך כלל בערי בירה, אך אם נתמקד בענייניו הרי שמוקד המשיכה הישראלי הינו תל-אביב, עליה אפרט מיד. מקום המגורים מקבל משמעות רבה מעבר להיותו משתנה דמוגרפי גרידא, הנחוץ לצרכים סטטיסטיים, אלא, נוצר קשר ישיר בינו לבין הזהות. הואיל וכך, אין זה פלא כי תל אביב, במהלך השנים, ביססה את מעמדה כבירת הגייז הישראלית.

¹³¹ Morris J.F. *Lesbian Coming Out as a Multidimensional Process*. JOURNAL OF HOMOSEXUALITY 33(2), 1-22 (1997)

¹³² Davies, p. *The Role of Disclosure in Coming Out Among Gay Men*. In K. Plummer (Ed.) *Modern Homosexualities: Fragments of Lesbian and Gay Experience*. Pp. 75-83. LONDON & NEW YORK: ROUTLEDGE (1992)

¹³³ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 84.

¹³⁴ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 85.

¹³⁵ Halley, Janet E. *Gay rights and identity imitation: issues in the Ethics of Representation in the politics of law: a progressive critique*. Ed. David Kairys, 3rd edition. NEW YORK: BASIC BOOKS, pp 115-146 (1998)

¹³⁶ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 91-92.

¹³⁷ Wetson k., לעיל ה"ש 130, בעמ' 85.

לעיל עמדנו על נטייתם של הומואים להתקבץ מטעמי שייכות, הומוגניות, ביטחון וזהות. לאחר מכן, הודגשה המגמה להתקבץ בערים מרכזיות המתאפיינות בפתיחות וסובלנות רבה יותר כלפי מיעוטים. בחלק זה נתמקד בעיר תל אביב ובתכונות שהפכו אותה למרכז הומואי הגדול במדינה.

תל אביב מהווה מוקד משיכה לציבור הישראלי הצעיר ולא דווקא לקהילת הומואים. רבים נמשכים לקסמה של העיר והתקשורת מרבה לציין ולשבח אותה. העיר תל אביב משלבת בין מקום מגורים, חיי לילה סוערים, נהנתנות וחופש יוצאי דופן, וריכוז של קהילה צעירה ותוססת. היא מהווה מוקד משיכה לתיירים, מספקת מקומות פרנסה רבים ומשלהבת את הקסם שבין ישן ועתיק לחדש ומודרני. זהו מקום המגורים המבוקש ביותר בארץ¹³⁸ הן לקהילה ההטרוצנטרית והן לקהילת הומואים ובעלי הנטייה המינית ה"חריגה". לכאורה ניתן היה לטעון שקסמה השובה של העיר תל אביב, נטול נפטיזם, והשפעתו זהה על כל האוכלוסייה הצעירה ללא קשר לנטייה המינית. מכך יוצא שעל כל אדם הבוחר לגור בתל אביב, לשאת בעול יוקר המחיה, בין אם הוא סטרייט ובין אם לאו. אולם, ישנן סיבות מהותיות וחשובות המבחינות בין הקהילה הומואית לזו הסטרייטית, תוך התמקדות במושג "הבחירה", אותן אמנה כעת:

הראשונה הינה הפתיחות והפלורליזם האופפים את תל אביב. בתל אביב מתרחשת תופעה אשר מאפיינת אותה באופן יוצא דופן (לפחות ביחס לשאר הערים הגדולות בארץ) - תחושת החופש. זו אולי העיר היחידה שבה אתה יכול להיות מי שאתה או מי שאתה רוצה להיות ולהרגיש טוב ונוח עם עצמך. זו עיר המותרות. כל מה שאינו מחוץ לחוק - אפשרי בה. עוברי האורח שברחוב אינם מרימים גבתם למראה מפתיע, הסובלנות הינה ברמת שיא והמגוון הוא עצום. להבדיל מערים אחרות שמתאפיינות בקווי אופי מסוימים או במגמתיות כלשהי, העיר תל אביב מעלה תחושות של ערב רב של צבעים, רגשות והתנהגויות. העיר מגשימה את האידיאל של 'חיה ותן לחיות'.

בעוד הקהילה הסטרייטית בוחרת לגור בעיר תל אביב בשל סיבות אלה, הקהילה הומואית נאלצת לגור בעיר זו כדי לא לסבול מחששות ודיכוי. במילים אחרות, הומו המעוניין לבטא את זהותו באופן חופשי משוחרר עכבות, ללא תחושת הדרה סביבתית, אין מזור פרט למגורים בתל אביב. לעומת זאת, מרבית הקהילה הסטרייטית לא תחשוש מביטוי עצמי גם בקרב קהילות המתאפיינות בחוסר פתיחות. הסיבה לכך היא שלמרבית הצער, משיכה מינית שאיננה הטרסקסואלית, לעומת מאפייני אופי אחרים שחורגים מה"נורמה", נתפסת לרוב כסטייה.

חשוב לציין שייכתן שדווקא ההגירה הומואית לעיר היא שהביאה להתפתחות התופעה, אולם אף אם ההגירה הקדימה לאופייה של העיר הרי שהמציאות היא כזו שבה כל הומו המתקשה לתת ביטוי לרצונותיו וחלומותיו, מבין שהמפלט היחיד הינו במעבר לעיר תל אביב, שם הוא יכול להיות מי שהוא בוחר להיות ולמצוא שותפי גורל עימם הוא יכול לחלוק חוויות.

הסיבה השנייה שהיא המשך ישיר של הראשונה, הינה מאפיינים דמוגרפיים הנתמכים במאמרים אמפיריים. בחינה של מאפיינים דמוגרפיים וחברתיים מהווים סיבה אטרקטיבית בגינה הומואים נמשכים לגור בעיר. כאמור לעיל הרי שהפלורליזם והפתיחות בתל אביב הינם בשיאם. מאפייני האוכלוסייה התל אביבית מצביעים על שוני מובהק בינה לבין שאר האוכלוסיות העירוניות בארץ, עובדה המובילה לכך

¹³⁸ עינת פז-פרנקל "33% מהישראלים היו רוצים לגור בתל-אביב, רק 3% בפתח תקווה" גלובס 25.10.10 <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000596076>

שהסובלנות התל אביבית הינה יחידה ובלעדית. בשנת 1993 פורסם מאמר שמצא כי לבעלי עמדה שלילית כלפי הומואים, יש קשר אישי חלש עמם או שאינם מכירים אותם כלל. מנגד, נבדקים שלהם חבר קרוב או מכר הומו היו בעלי עמדה חיובית יותר¹³⁹. במחקר המשך שנעשה ב-1996 התברר שהקשר בין המשתנים אינו חד-כיווני, כלומר העמדה כלפי הומוסקסואלים משפיעה על מידת הקשר עימם, ומידת ההתרועעות עימם משפיעה על העמדה כלפיהם¹⁴⁰. ככל שהקשר עם בני הקהילה נעים ומתגמל יותר, כך מצטמצמת מידת האפליה כלפיהם¹⁴¹. מחקר זה רק חיזק והרחיב ממצאיו של מחקר מוקדם יותר שנעשה ב-1982 ובו נמצאה מסקנה רעיונית דומה לפיה באזורים שבהם ההתייחסות השלילית כלפי הומואים הינה נורמה מקובלת, תושבי המקום הינם בעלי עמדה שלילית כלפיהם¹⁴².

כלל המחקרים הללו מובילים למסקנה אחת פשוטה הגורסת כי ככל שתיחשף יותר לבני הקהילה, כך עולה הסבירות שתגלה הבנה, נועם וסובלנות כלפיהם. כיוון ששיעור החשיפה לקהילה בתל אביב הינו הגבוה ביותר בארץ נראה כי נכון יהיה להסיק שמידת החיוביות כלפיהם תהא הגבוהה ביותר בארץ ומשכך תהווה מוקד משיכה. ראוי להוסיף כי ייתכן שההומואים עצמם, מעצם בחירתם להתרכז בתל אביב ולא במקום אחר הובילו לסיטואציה בה הפתיחות כלפיהם גדולה יותר בתל אביב. במצב הנוכחי לא נהיר מה קדם למה, הביצה או התרנגולת¹⁴³.

מחקר אחר שנעשה ב-1994 מעלה כי גיל וסטאטוס משפחתי הינם גורמים מנבאים אף הם לאופי העמדה כלפי הומואים. מבוגרים ונשואים נחשבים לבעלי עמדה שלילית כלפיהם¹⁴⁴. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מצביעים על כך שמספר הצעירים (צעירים הינם אלו הנמצאים בטווח הגילאים של 25-44 שנים) הינו הגבוה ביותר בתל אביב¹⁴⁵. יש לציין שההבדל מכל שאר הערים בארץ הוא מובהק משמעותית. נראה כי טיב ואופי העיר מושך בעיקר אוכלוסייה צעירה המבקשת ליהנות מהמיטב שמציעים חיי הרווקות והבילויים ולכן נראה שגם בהיבט זה האוכלוסייה התל אביבית הינה האופטימאלית עבור חברי הקהילה.

מחקר נוסף שנעשה ב-1995 מראה כי גם מספר שנות הלימוד וההשכלה הינם גורמים מנבאים לעמדת האוכלוסייה כלפי הקהילה הגאה. ככל שרמת החינוך גבוהה יותר, כך גם העמדה החיובית כלפי הומואים ולסביות גבוהה יותר¹⁴⁶. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מצביעים על כך שבתל אביב מספר הזכאים לתעודות בגרות (באחוזים) ומספר המשכילים (בעלי תואר אקדמאי) הינם מהגבוהים בארץ, אם לא הגבוהים ביותר¹⁴⁷. כלומר, אודות לרמת ההשכלה הגבוהה שרווחת בקרב תושבי העיר נראה כי עמדתם תהא חיובית יותר כלפי הומואים השוכנים בקרבתם.

Herek, G.M., & Glunt, E.K. *Public reactions to AIDS in the United States*. In J.B. Pryor & G.D. Reeder (Eds). *THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF HIV INFECTION* (pp. 229-261). Hillsdale, NJ: Erlbaum (1993)¹³⁹

Herek, G.M., & Capiano, J.P. "Some of my best friends": *Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians* PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN 22, 412-424. (1996)¹⁴⁰

Stephan, W.G. & Stephan C.W. *Intergroup anxiety*. JOURNAL OF SOCIAL ISSUES, 41(3), 157-175 (1985); Amir, Y. *Contact hypothesis in ethnic relations*. PSYCHOLOGY BULLETIN 71, 319-342 (1969)¹⁴¹

Hansen, G.L. *Measuring prejudice against homosexuality (homosexism) among college students: A new scale*. THE JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 117, 223-236 (1982)¹⁴²

כיוון שרשימה זו נועדה לבדוק מצב קיים ולבחון את ההתמודדות עימו, ומפאת קוצר היריעה, ככל האפשר תמנע רשימה זו מחיפוש הסיבות שהובילו למצב הקיים.¹⁴³

Wellings, K., Field, J., Johnson, A.M. & Wadsworth, J. *Sexual behavior in Britain*. LONDON, PENGUIN (1994)¹⁴⁴

ראו נספח מספר 1.¹⁴⁵

Herek, G.M., & Capiano, J.P. *Black heterosexuals' attitude toward lesbians and gay men in the United States*. JOURNAL OF SEX RESEARCH 32, 95-105 (1995)¹⁴⁶

ראו נספחים מספר 2 ו-3.¹⁴⁷

לסיכום, נראה כי מאפייני האוכלוסייה התל-אביבית מובילים לרמת פלורליזם וסובלנות גבוהה כלפי הקהילה ההומו-לסבית ומהווים סיבה ראשונה במעלה לכך שחברי הקהילה נמשכים לגור בעיר זו. הסובלנות המאפיינת את העיר גבוהה וספק אם ניתן למצוא אותה בערים אחרות במידה דומה. הפתיחות בתל אביב, להבדיל מהפרימיטיביות המאפיינת את הפריפריה, אשר היא בעלת מאפיינים דמוגרפיים הפוכים מתל אביב ועל כן גם הפתיחות והפלורליזם שחברי הקהילה ההומואית זוכים להן בפריפריה פחותה משמעותית. השוואת תל אביב לפריפריה הובילה לחריטת סימני המהפכה על דגלה של תל אביב.

הסיבה השלישית לבחירה בתל אביב הינה שהעיר מאפשרת לאמץ אורח חיים הומואי. במהלך חייו של ההומו הוא פוסע בין שתי טריטוריות מובחנות: האחת היא העולם ההטרו-נורמטיבי שבו שולטים הסטרייטים; השנייה היא העולם ההומואי. קו הגבול מופנם בתוך נפשו של ההומו שבה שתי התרבויות דרות זו לצד זו, לעיתים בסכסוך ולעיתים בנועם ושלום. כאשר ההומו מנסה לגשר בין שני העולמות הוא מתמודד עם קוטביות: המקום שלו לעומת המקום שאינו שלו, נוכחות למול נעדרות, קיום למול הכחדה או הדרה. ההומו נדרש לבחור בין הנראות לבין הנעלמות. המתח בין תל אביב לבין שאר חלקי המדינה הוא בלתי פתור במלואו ומובעת בו הכמיהה לפשר בין האני ההומואי לבין האיום עליו¹⁴⁸. כאמור לעיל, תל אביב הינה סמל למשוואה של סובלנות כלפי הקהילה ההומואית אל מול המרחב הכפרי- הפריפריאלי שהינו מקום של רדיפה והיעדרות. לצורך ההמחשה להלן יסוקרו שני תחומים בהם יש עדות לקבלה מיוחדת של חברי הקהילה ו'תרבותם ההומואית' בתל אביב אל מול ההדרה הבלתי נסבלת בשאר חלקי הארץ. שני התחומים הינם חינוך ובריאות. בשנת 2003 משה דב, רכז ההרצאות של האגודה ההומו-לסבית, נשא דברים ואמר כי אין מערכת החינוך הישראלית מתמודדת היטב עם עניין ההומוסקסואליות. הוא הדגים טענתו על ידי סדנה למורים בראשון לציון שעסקה בנושא ההומוסקסואליות והמשפחה החד-מינית. באותה סדנה סירב מנהל בית הספר להשתתף ואמר: "אני מבין שבאתם להרגיז אותנו... הנושא הזה מרגיז אותנו...". דב מצא קשר בין בורות המורה לבורות התלמיד. הוא מציין שמרגע שהמורה התייחס לעניין כלגיטימי נתנו גם תלמידיו לגיטימציה להומוסקסואליות. דב מציין שלמרות ההתנגדות הקיימת לעיתים מצד הורים, שאינם מעוניינים שילדיהם ייחשפו לנושא ההומוסקסואליות הרי שהמפגש בין אנשי האגודה לבתי הספר מנחיל מידע אמין לתלמידים, נותן גושפנקא לתלמידים ההומוסקסואלים "להיות מה שהם" והדבר נכון במיוחד באזורי פריפריה ששם בני הנוער ההומוסקסואלים חיים בבדידות ובתחושת ניכור ורדיפה חריפה יותר. סובלנות מצד המורים מאפשרת למתן את ההומופוביה של התלמידים והצוות החינוכי. דב מציין שראשון לציון הינה דוגמא אחת מבין רבות שבהן הוא נתקל בהומופוביה¹⁴⁹.

סיפורו של יוסי אבן קמה מלמד גם הוא על תגובת מערכת החינוך לתלמיד ההומוסקסואל ואף על גישתה של המערכת בכלל¹⁵⁰. הנער, יוסי מלאך במקור, סבל מדחייה והתעללות מצד מערכת החינוך בעיר הפריפריאלית בה גדל. בית הספר בו למד לא נאבק בהתנהגות הפוגענית כלפיו ולא ניסה לצמצם את תחושת הניכור מצד התלמידים ואף המורים, שהתעוררה משבחר לא להצניע את זהותו המינית. גם בסביבת משפחתו, סבל יוסי מדחייה ובשלב מסוים נתבקש על ידי אביו לעזוב את הבית כל עוד הוא הומו. בני זוג ההומוסקסואלים מתל אביב התוודעו לסיפור והחליטו לאמץ את יוסי. יוסי התאקלם בתיכון עירוני

¹⁴⁸ עמית קמה, לעיל ה"ש 129, בעמ' 92.

¹⁴⁹ קובי זמיר "החינוך יוצא מהארון: עמדות מורים בישראל כלפי ההומוסקסואליות לנכונותם לשילוב הנושא בכיתות הלימוד" עבודה לשם קבלת תואר מאסטר, אוניברסיטת תל אביב (2003) 5.

¹⁵⁰ עפרה אידלמן "בגיל 30 זכה יוסי בהורים חדשים: זוג ההומואים פרופ' אבן וד"ר קמה" הארץ 11.03.09 <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.html?itemNo=1070218>

בצפון תל אביב וזכה שם לתמיכתה המלאה של המנהלת שראתה בשילובו, ובעזרה לצאת מהארון בפני התלמידים, אתגר חינוכי יוצא דופן¹⁵¹. מאמרה של שרה אבני שופך אור גם כן על חשיבות מערכת החינוך:

”לאנשי החינוך תפקיד חיוני בתהליך התפתחותם האישית הבריאה של הומואים ולסביות צעירים, ובמהלך התקין של השתלבותם בחברה, הם אלה שנמצאים עמם בקשר יום-יומי, והם אלה שאמורים לבוא לעזרתם הן במישור האישי והן ביחסים החברתיים שלהם עם בני גילם”¹⁵².

אנו עדים לכך שמערכת החינוך בישראל אינה מגלה סובלנות מספקת כלפי הומואים. דברי המלומדים שלעיל מצביעים על התפקיד החשוב שמגלמת מערכת החינוך בהליך הקבלה של חברי הקהילה ההומו-לסבית. כל זמן שמערכת החינוך התל אביבית פתוחה ומזמינה יותר ממערכות החינוך בשאר ערי הארץ ובפריפריה, כך גובר הרצון של הומואים להיכנס לתוך שעריה של העיר ולהשתלב בתוך מערכת חינוך שכזו, ובעתיד לשלב בה את ילדיהם. ספק אם קיימים במדינת ישראל מקומות יישוב שבהם ילדם של זוג הומואים יתקבל לגן ילדים באופן טבעי לגמרי, מלבד בתל אביב¹⁵³. המשמעות של חיים מחוץ לתל אביב הינה להיות נושא מתמיד לרכילות וחוסר סבלנות, ומדובר במחיר גבוה, שכל הורה ינסה למנוע מלשלמו, אף במחיר אובייקטיבי גבוה של אחזקת דירה בתל אביב.

לגבי תחום הבריאות, הומואים לעיתים מתקשים וחוששים לשתף את רופא המשפחה אודות בעיות הקשורות במיניות. החופש והקבלה הינם גורמים מהותיים בפתיחות הנדרשת בעת קיום יחסי מטופל-רופא. את אותו חוסר הבנה מצד גורמי הוראה כלפי תלמידים הומואים, ניתן לזהות ברופאים המשתייכים למערכת הבריאות הישראלית. בהקשה, הסכנה הטמונה בצרות אופקי המורה מתקיימת גם בסיטואציות של צורך במענה רפואי. לא זו אף זו, כאשר אין נינוחות ופתיחות בין מטופל לרופא כתוצאה מדעה קדומה באשר לנטייה מינית, או לחילופין תחושת מבוכה בקרב המטופל, נוצרת סכנה ממשית לבריאותו. במרץ 2011 יצאה קופת החולים "כללית" בקמפיין פרסומי גדול וחשוב לפיו היא פותחת שעריה לחברי הקהילה הגאה¹⁵⁴. את הקמפיין ליוו סרטונים אטרקטיביים שהועלו לאתר YouTube וחברי הקהילה ברכו על היוזמה¹⁵⁵. באתר קופת החולים פורסם: "אנחנו מזמינים אותך למרפאה קצת אחרת, באווירה חופשית, פתוחה ומחבקת. לא בגלל שיש לך קרניים, אלא כיוון שחשוב לנו שתרגיש, ותרגישי, טוב ונוח עם רופא או רופאת המשפחה שלך. נכון, רבים מהלקוחות ההומואים, הלסביות, הטרנסגינדרס והביסקסואלים שלנו כבר מרגישים לגמרי בנוח עם רופא או רופאת המשפחה שלהם. וזה סבבה. אנחנו פה בשביל הרבה הרבה אחרים שמרגישים אחרת".

כללית אכן פתחה שעריה במרפאתה שבגן מאיר. ראוי לומר כי מרפאה זו זוהתה גם לפני הקמפיין עם חברי הקהילה, ראשית בגלל מיקומה בלב תל אביב, ושנית משום שגן מאיר מוכר כאחד מהאתרים המזוהים עם חברי הקהילה. בכך הומואים יכלו לחוש יותר בנוח כאשר באו להיבדק אצל רופא המשפחה ושירותי הבריאות נפתחו להם. אולם, אליה וקוץ בה. פתיחת שירותי הבריאות לחברי הקהילה במרפאת גן מאיר, על אף היותה יוזמה מבורכת, יצרה את הרושם לפיו מרפאות אחרות פחות פתוחות ומקבלות את חברי הקהילה. התחושה שנוצרת הינה שהומואים לא יכולים לחוש בנוח, לפחות לא נוח באותה מידה,

¹⁵¹ קובי זמיר, לעיל ה"ש 149, בעמוד 5.

¹⁵² שרה אבני "המשמעות והאתגר להיות הומוסקסואל או לסבית בחברה הטרנסקסואלית והומופובית" בתוך: שרה אבני ודבורה לוז אמא יש לי משהו לספר לך - הורים וילדיהם על היציאה מן הארון (2000) תל אביב: הוצאת שופרא לספרות יפה.

¹⁵³ אילן שחר "עיר מקלט" הארץ 29.07.11 <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1236457.html>

¹⁵⁴ ד"ר גל וגנר-קולסקו וד"ר רות גופן "המרפאה הגאה בגן מאיר בתל אביב: מקבלים גם סטרייטים" 20 פלוס - המגזין האינטרנטי של הכללית 11.06.09 http://www.clalit20plus.co.il/clalit/young/lifestyle/articles/clalit_gay_clinic_tel_aviv.htm

¹⁵⁵ סרטוני המרפאה בגן מאיר <http://www.youtube.com/watch?v=GTjtglwiZo>; <http://www.youtube.com/watch?v=HN4nRfMYIXM>

כאשר הם פונים לרופא המשפחה שנמצא במרפאת יישוב אחר. יתרה מכך, אם הומואים היו מלינים על כך שרופאים לא מאפשרים להם תחושת רווחה ונינוחות הרי שהיה ניתן להעלות את הטענה כי הנה נפתחה מרפאה שמותאמת להם ובשבילם. הקבלה והסובלנות המתגלים בקמפיין שוב הופכים את תל אביב למוקד משיכה מרכזי לחברי הקהילה, אך בו בבעת הם ממורכזים בטריטוריה ספציפית אחת- העיר תל אביב.

באמור לעיל מתגלה המתח שבין תל אביב, לבין מה שאינו תל אביב. תל אביב היא הטריטוריה הגיאוגרפית של העולם ההומואי. הבחירה היא בין הפריפריה, שם הומואים יחוו כנטע זר ויקפידו על חיסיון מוחלט של זהותם ההומואית, לבין תל אביב שבה הומואים הם 'בני בית' ויכולים לממש צורכיהם. בראיון שביצע עמית קמה עם הומוסקסואל בשם יובל נאמרו דברים חשובים ביחס לעיר, אותם ראוי להביא בחלק זה:

"אין מה להגיד, כשאתה הולך בתל אביב ברחוב, אתה מרגיש, אתה לא מרגיש יוצא דופן... כשאני מגיע לתל אביב ומסתובב ברחוב, אני מרגיש הרבה יותר נוח. אני מרגיש כאילו לא יוצא דופן. אני מרגיש בתל אביב שאני נטמע בכיף ב... ברחוב. בעיר שאני גר היא יותר עיר משפחות מנומנות. תל אביב היא יותר עיר של רווקים ורווקות... רוב ערי הלוויין הם ערים של משפחות צעירות וילדים, ואני בתור בן 35 לא נשוי ובלי משפחה... בתל אביב אני מרגיש יותר שייכות כאילו".¹⁵⁶

לסיכום הנקודה, נראה כי ההומואים המתגוררים בפריפריה נתקלים, בקשיים לקיים אורח חיים 'פתוח' ומשוחזר, ולהצהיר על זהותם ההומואית בפומבי. מדד הדמוקרטיה לשנת 2010 חשף כי הומואים נמנים בין השכנים השנואים ביותר במדינת ישראל. 25% מהישראלים היו מעדיפים שהומואים לא יתגוררו בקרבם. הסקר מגלה כי רוב הישראלים מתקשים להתמודד עם אנשים השונים מהם, והמצב מחריף כאשר "השונים" עוברים לגור בשכונות אליהם¹⁵⁷. לעומת זאת, מסקר שנערך בתל אביב עצמה עולה כי 93% מתושבי תל-אביב החיים במרכז ובצפון הישן של העיר בעלי יחס חיובי עד מאוד לחברי הקהילה הגאה. גם בצפון החדש כ-80% הביעו יחס חיובי לקהילת הלהט"ב, בעוד ש-3% בלבד הביעו יחס שלילי כלפיה. הסקר מוסיף אף כי כ-75% מתושבי תל אביב יקבלו נשיקה בין גברים בפרהסיה כדבר מובן מאילו ויישאו אדישים לעניין¹⁵⁸. למרות שהסקר מעלה נקודות חולשה והומופוביה גם בתל אביב עצמה, היחס לקהילה טוב בהרבה ביחס למקומות אחרים בארץ והמספרים גבוהים אף ביחס לערים ליברליות מאוד בעולם.

פרסומים מעין אלו ממחישים ומסבירים מדוע הומואים מבכרים לעבור לעיר הגדולה על פני ההתמודדות כנגד שאר חברי התרבות ההומואית האילמת והסמויה שבפריפריה. כתוצאה מכך הם מחזקים שבעתיים את חוסר הרצון והיכולת של אלו הנותרים בפריפריה ליהנות מסובלנות והבנה בקרב האוכלוסייה. במקומות יישוב קטנים הומואים לא נראים בחלל הציבורי, הם חשים בדידות תהומית. התופעה אף מתעצמת בקרב הומואים צעירים שזקוקים לחונכים שיאפשרו את כניסתם לתוך העולם ההומואי¹⁵⁹. הומואים צעירים בפריפריה מתקשים למצוא שותף לשיחה או בן ברית שחווה את שהם חווים ואת הקשיים המלווים את תהליך היציאה מהארון. בזמן שהילדים 'הרגילים' משחקים כדורגל וכדורסל, הומואים צעירים, שלעיתים מחוברים יותר לצד הנשי שלהם, מתקשים למצוא שותף לעיסוקים ולתחביבים שלהם ובגרותם בורחים ומוברחים לתל אביב. השמועות על תל אביב, המגיעות להומו שבפריפריה, הופכות את העיר למושא הערצה ולחלום משחר ילדותם, עיר שבה יוכלו להגשים את האני

¹⁵⁶ עמית קמה, לעיל ה"ש 129, בעמ' 93.

¹⁵⁷ "השכנים השנואים ביותר: ערבים והומואים" חדשות 2- חינוך וחברה 30.11.10

¹⁵⁸ <http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/news/Domestic/EducationSociety/Article.56857.aspx>

¹⁵⁸ יואב זייטון "סקר: קשה לנו עם הומואים מתנשקים ברחוב" ynet 06.08.09

¹⁵⁹ <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3758163,00.html>

¹⁵⁹ עמית קמה, לעיל ה"ש 129, בעמ' 95-96.

האמיתי שלהם. תחושת הבדידות והעדר 'התשתית' להפיכת החברה למקבלת ולמבינה מביאה לכך שהומואים רבים בוחרים, בבחירה הכפויה, לעבור לתל אביב.

ישנה סיבה נוספת בגינה הומואים "בוחרים" לעבור לעיר. עוד מילדות ההומו חולם על מעבר לעיר הגדולה שבה הוא יוכל לממש את חלומותיו ומאוויו. העיר הגדולה מסמנת הבטחה לעתיד טוב, מאושר ומושלם. עבור ההומואים שגדלו בערים קטנות, בקיבוצים ובמושבים "תל אביב" היא יותר מאשר מחוז גיאוגרפי: היא סמל בעל מימדים כמעט מיתיים¹⁶⁰. יש הטוענים כי ישראל היא מדינה אלימה, ששונאים בה את האחר, בבתי הספר, במגרשי הכדורגל ובטוקבקים, ועבור כל הגילאים "הומו" או "קוקסינל" הינן קללות נפוצות, אולי הכי נפוצות. שרים, חברי כנסת, מנהיגי ואישי ציבור מסיתים על בסיס קבוע ונותנים מעין לגיטימציה לשאלה "האם מותר להומואים לנהוג כדרכם?"¹⁶¹. כפועל יוצא מכך, תל אביב הופכת, בלי ספק, לאבן שואבת להומואים רבים מרחבי ישראל. ייתכן בהחלט שסוד קסמה של העיר תל אביב נובע בין היתר ממעמדה המיתי בקרב התרבות ההומואית, כי הכול בה מותר והכול אפשרי. יש לציין כי הטבח בבית הקהילה הגאה בשנת 2009 ערער את הביטחון שהומואים רוכשים בעיר, בהתייחס לסובלנות והפתיחות שלה, שכן אף מרכז תל אביב לא חסין להומופוביה. אולם על אף הביקורת הקשה על משבר הדמוקרטיה, נראה שאין עוררין כי מדובר בעיר הבטוחה ביותר לקהילה הגאה בגבולות המדינה.

הסיבה החמישית והאחרונה הינה נושא הפרטיות. היכולת לחיות אורח חיים מבלי להיות תחת מעקב צמוד של בני המושב או העיר הפריפריאלית, בה התושבים מכירים אלו את אלו היטב. בתל אביב אינך נתון למרותו של הפיקוח החברתי ההדוק המאפיין קהילות קטנות. כאן ניתן למדר את הפעילות ההומואית בהצלחה רבה יותר מאשר תחת עינם הפקוחה של בני המשפחה והחברים במושב. חשוב לציין שלאור מימדיה הגיאוגרפיים והחברתיים המצומצמים של ישראל, יתרונות העיר הגדולה בה יחסיים ומוגבלים, אך יחד עם זאת בתל אביב מובטח לך השקט האישי. ההומו יכול לצעוד בגאון, יד ביד עם בן-זוגו, מבלי להיות מוטרד, מושא למבטים מביכים ומובכים. ההומו יכול להיחשף במימד הציבורי ובמקביל לשמור על שקט ופרטיות¹⁶². ההומו חי בעולם הדומה ל"פנאופטיקון" של בנתהאם- בית הכלא שבנתהאם עיצב הינו מנגנון שבו במקום שהסוהר ימשמע את האסירים, כל אחד ממשמע את עצמו. האסירים מתנהגים בצורה צייתנית מתוך התודעה הקיימת שיש מישהו שבוחן אותם ובודק שהכול בסדר. הכוח הזה זול ועובד בקלות, הוא מונע מבפנים, יעיל ולא אליים. ההומו הינו בעל תודעה, הוא אדם המתהלך בין אנשים וסובל מציוויים של התרבות המערבית: מה מותר ומה אסור, מה יאה וראוי ומה נדרש שישאר בחדרי חדרים. הבדיקה העצמית הזו קיימת כל הזמן ומתעדכנת בהתאם לסביבה. תפיסת הנורמאליות שעליה פוקו מדבר אינה נקבעת על בסיס אידיאולוגי, אלא על בסיס מה שנפוץ. לצד זה, פוקו מוסיף שההפנמה הזו יעילה לא רק בכדי לשלוט בהתנהגות שניתנת לצפייה על ידי אחרים, אלא גם כשאינן אף אחד בחדר¹⁶³.

כאשר ההומו שבפריפריה יודע שהחברה "אוסרת" עליו להתנהג בצורה חופשית ולתת דרור למיניותו, התסכול מועבר גם למישור הפרטי, הוא מדוכא ובודד, מרגיש פגום ופסול. אולם כאשר ההומו מגיע לתל אביב בה הוא יכול לבחור כיצד לחיות, עם מי להתראות וכיצד להראות, הוא מרגיש חופשי, שכן הוא יכול לממש את עצמו. הדרור מגולגל גם למישור הפרטי בו הוא חש נינוח ושלו ומבין שאין כל רע או פסול במעשיו.

¹⁶⁰ עמית קמה, לעיל ה"ש 159, בעמ' 92.

¹⁶¹ אורי סלעי "עדיין לא מבינים למה צריך את מצעד הגאווה" mako 02.08.09 <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3758163,00.html>

¹⁶² עמית קמה, לעיל ה"ש 159, בעמ' 95.

¹⁶³ M. Foucault *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York. pp. 3-24, 177-184 (1977)

לסיכום, נראה כי ישנן סיבות רבות בגינן הומואים בוחרים בתל אביב כמקום המגורים שלהם ונוטשים את שאר הערים ואת הפריפריה. למרות שלכאורה מדובר בבחירה וניתן לטעון שהסיבות לעיל הינן מקבילות לסיבות רבות ושונות שיש לצעירים הטרוסקסואלים מכל קצוות הארץ, הרי שיש הבדל משמעותי- הכפייה. בעוד הצעירים ההטרוסקסואלים בוחרים להתגורר בתל אביב בשל השפע שיש לעיר להציע, על הומואים הבחירה הזו נכפית. אין מדובר בבחירה אמיתית, אלא בכפייה. אין להם מקום אחר לגור בו ואם הם רוצים לחיות חיים חופשיים ולהגשים את חלומותיהם הם יכולים לעשות זאת בעיקר, אם לא רק, בתל אביב.

ד.4. תל אביב יקרה יותר!

"את הטענה שתל אביב היא עיר יקרה ל-400 אלף תושביה כבר אפשר להציב כעובדה. מכון המחקר "מרסר", שבדק מדי שנה את עלות המחיה בערים רבות בעולם, מיקם בסקר האחרון שלו את תל אביב במקום ה-19 בעולם. תל אביב הגיעה למקום הראשון מבין ערי המזרח התיכון; היא נמצאת במיקום דומה לזה של לונדון ופאריס... והיא מקדימה את ניו יורק...- וזה עוד לפני שמסקללים את רמת ההשתכרות הנמוכה יחסית בישראל בהשוואה לאירופה ולארה"ב"¹⁶⁴.

כאמור, נראה שהומואים "בוחרים" לגור בתל אביב. בעקבות הבחירה, או כפי שנכון יותר לקרוא לה- האילוץ- הם נדרשים להוציא הוצאות כלכליות גבוהות ביחס לשאר האוכלוסייה, על מנת להגיע לרמת אושר שתשווה לשאר האוכלוסייה. זאת לעומת סטרייטים שיכולים להגיע לידי מימוש עצמי גם בערים אחרות ולהוציא הוצאות כלכליות מופחתות. ההומו הצעיר, בדומה לצעירים אחרים, לא יכול להרשות לעצמו את שכר הדירה בתל אביב, אבל לו אין מקום אחר ללכת אליו. מבחינת ההומואים, עזיבת תל אביב אין משמעה להתרחק מכל עולם השפע והבילויים, אלא מדובר במעבר לאזורים שבהם יתנכלו אליהם ולא יקבלו אותם או שהם יאלצו לחזור חלקית לארון. גם אם אין זכות טבעית לגור בתל אביב, הרי שלכל אדם יש זכות טבעית לגור במקום שבו יקבלו אותו וישמרו על כבודו כאדם. המסקנה היא אחת- המגורים בעיר הזו עבור הומואים אינם מותרות, פשוט אין עבורם מקום אחר.

מחאת הדיור המתנהלת בימים אלו חושפת את הטענה אותה אני מעלה. לכאורה, ניתן לאמר, שמי שאינו עומד בעלויות המגורים והשהות בעיר תל אביב, יכול להעתיק מגוריו למען אחר, ואם אינו עושה זאת, אין לו אלא להלין על עצמו. זאת בהתבסס על הנחה פשוטה לפיה הזכות לגור ברחוב רוטשילד אינה נמנית בין הזכויות הטבעיות. אולם, הטענה הזו מתעלמת לחלוטין מהעובדה שתל אביב נהפכה בעשורים האחרונים לעיר המקלט של ישראל. זהו המקום שבו אדם שאינו מרגיש נוח לחיות במקום אחר, או לחילופין, חושש שהוא יירדף בשל זהותו או אורח חייו- יכול להיות בו הוא עצמו. מדובר בעיר שמקבלת גם את השונים והחריגים, זו העיר של המשפחה החדשה. המקום שבו מי שלא חי את הנורמה של משפחה הטרוסקסואלית- יכול לעשות זאת בטבעיות. עיר המקלט הזו הינה אחד ההישגים הגדולים של הליברליות והסובלנות¹⁶⁵. בתל אביב הומו צעיר יכול להבין שאינו סוטה ולראות עתיד. הרבה יותר קל לצאת מהארון ולחיות עם בן זוג מאותו המין. אף הציבור הנרדף מכולם- הטרוסקסואלים, נרדף בה פחות¹⁶⁶.

¹⁶⁴ אפרת נוימן "אז כמה יקרה לכם המולדת?" **The Marker** 02.04.11 <http://www.themarker.com/news/1.614460?redir=1&snopcmdt=1>

¹⁶⁵ חשוב לציין דעה נגדית לפיה ניתן לאמר שבידוד וריכוז של הקהילה עשויים להצביע דווקא על העדר פלורליזם וסובלנות.

¹⁶⁶ אילן שחר, לעיל הי"ש 153.

ברי שישנם את ההומואים המעדיפים לשלם את המחיר הסובייקטיבי של תחושת הזרות, הניכור, והשמירה על החשאיות עקב מגוריהם בעיר הקטנה, על פני המחיר האובייקטיבי כדוגמת שכר הדירה והוצאות המחיה, הכרוכים במגורים בתל אביב. אולם רוב הקבוצה תתקשה להתמודד עם הקשיים הכרוכים בפריפריה ותבחר, בעל כורחה, להעתיק את מקום מגוריה לעיר.

במידה וההוצאות הכלכליות הנדרשות על מנת להתקיים בתל אביב היו שוות לשאר הערים, או אף מעט מעל, היה ניתן להשלים עם המצב. אולם תל אביב יקרה יותר, בכמעט כל מובן אפשרי, משאר מקומות המגורים בארץ. הן מבחינת שכר דירה (השכרה/רכישה), עלות המחיה, והן מבחינת מדד המחירים לצרכן.

חברת משאבי האנוש הבינלאומית ECA אינטרנשיונל פרסמה את הדירוג השנתי שלה בדבר הערים היקרות בעולם. תל אביב דורגה במקום ה-29 בדירוג העולמי והיא יקרה יותר מערים כמו רומא, ברלין ואף מנהטן. בזירה המקומית תל אביב זכתה לתואר העיר היקרה במזרח התיכון, ומשכך עולה בוודאות כי מדובר בעיר היקרה ביותר בארץ. הדירוג השווה את עלויות המחיה של התושבים בנושאים של עלות מזון ומשקאות, שירותים וסחורות בסיסיות. עם זאת מחירי דיור לא נכללו בסקר¹⁶⁷.

מכון המחקר "מרסר" שבדק מדי שנה את עלויות המחיה בערים רבות בוחן את מחיריהם של יותר מ-200 מוצרים וביניהם עלויות דיור, תחבורה, אוכל, בגדים, מוצרי חשמל ועוד. במחקר זה שבו הוצאות דיור נלקחו בחשבון דורגה תל אביב במקום ה-19 בעולם, כששוב היא זוכה לתואר המפוקפק כעיר היקרה ביותר במזרח התיכון. ההוצאה הממוצעת לבנאדם הינה 6,400 שקל. היא נמצאת במיקום דומה לזה של לונדון ופריס וזה בטרם שוקללה רמת ההשתכרות הנמוכה של אזרחי המדינה¹⁶⁸.

המסקנה ברורה, תל אביב היא העיר היקרה ביותר במדינה וכל מי שמבקש לגור בה כורך על עצמו על כלכלי כבד, שאינו מותאם לשכר הממוצע במשק. הבעיה אינה עם מי שבוחר לגור בתל אביב, שכן לא ניתן להלין על תשלום גבוה למוצר מבוקש, אלא עם כל אלו הנאלצים לגור בתל אביב בשל העדר אלטרנטיבות קיימות, כדוגמת הומואים. פועל יוצא מכך הינו הוצאה כלכלית מנופחת בהשוואה לסטרייטים אשר להם נשמר חופש הבחירה.

בעניין זה חשוב לי לציין את דבריו של ד"ר בלנק במאמרו. על פי מחקרים שנערכו בארה"ב, אחד הסימנים לשחרור ולגל היציאה מהארון היה שיפור ניכר במצבם הכלכלי של הומואים ולסביות החיים בגלוי (הודות להיתר חברתי שאפשר לצאת מהארון ואסר על מקומות עבודה לפטר על רקע נטייה מינית). יכולת כלכלית זו באה בד בבד עם עלייה מסחררת במחירי הנדל"ן שבגטאות ההומו-לסביים¹⁶⁹. לתהליכי הפיתוח העירוני הייתה השפעה הרסנית, לא רק על אוכלוסיות שהודרו מאותם אזורים, אלא גם על תרבויות שוליים הומו-לסביות, שהורחקו מאזורים שהפכו לפופולאריים, יוקרתיים וזוהרים, ובדרך זו באו אל קיצן¹⁷⁰. למרות שאין נתונים רשמיים לגבי אחוז ההומואים והלסביות שמתגוררים בתל אביב, מהערכות שונות של יושבי-ראש הלהט"ב לדורותיהם מדובר בכ-25%-20 מתושבי העיר¹⁷¹. אף אם ההערכה מופרזת הרי שללא ספק מתגוררים בעיר הומואים ולסביות רבים. החשש המתעורר מהמחקרים שנעשו בארה"ב הינו שבשל עליית המחירים המסחררת בתל אביב, הדרת הקהילה ההומו-לסבית מהבית החם שמצאו בעיר, היא רק

¹⁶⁷ "הערים היקרות ביותר בעולם ב-2011: תל אביב היקרה ביותר במזרח התיכון" כלכליסט 12.06.11 <http://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3520617,00.html>

¹⁶⁸ אפרת נוימן, לעיל ה"ש 164.

¹⁶⁹ ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 95-96.

¹⁷⁰ Warner Michael, *The trouble with normal: sex, politics, and the ethics of queer life*. NEW YORK: THE FREE PRESS (1999).

¹⁷¹ דביר בר "ויש בה ילדים כמוך וכמוני" *הזמן הוורוד* 50 (2001) 20.

עניין של זמן. לא ירחק היום בו הומו יוכל להרגיש חופשי רק אם יהיה אמיד, שכן קצב עליית המחירים מצביע על מסקנה ברורה- תל אביב היא עיר לעשירים, וכתוצאה מכך הדיור בה בר-השגה להומואים עשירים בלבד. הומואים הנעדרים יכולת כלכלית יידרשו לוותר על החלום ולא יוכלו להיכנס לתוך העיר שמזמן הפכה להיות עיר המקלט של חברי הקהילה.

5.ד. סיכום

ככל קבוצה בעלת מאפיינים משותפים, גם להומואים יש נטייה להתקבץ. זו כאמור מונעת משיקולים של שייכות, ביטחון ויציירת קהילה אחודה. המקום הגיאוגרפי בו תבחר קהילה להתקבץ איננו רנדומאלי, אלא בדרך כלל יעשה בערים מרכזיות המגלות פתיחות וסבלנות כלפי חברי קהילה שונים. בישראל, העיר תל אביב הינה ככל הנראה מי שמצליחה לשקף עקרונות אלו בצורה המדויקת ביותר. כאמור לעיל, תל אביב מהווה מוקד משיכה ועניין לאוכלוסיות רבות ובפרט לקהילה ההומואית. ראינו כיצד הבחירה לעבור לגור בתל אביב עבור הומו שונה במהותה מהבחירה שמצויה בידי מי שאינו הומו. הסיבה המרכזית, כפי שהוצגה, נעוצה בחוסר הבחירה האמיתית.

פרק הדיור ברשימה זו סקר את בעיית הדיור שעמה הומואים נדרשים להתמודד. בדומה למילות השיר "אין לי ארץ אחרת..." נראה שכך גם התחושה של הקהילה ההומו-לסבית הינה שאין ולא יהיה מקום בו הם ירגישו בבית כפי שהם מרגישים בעיר תל אביב.

מלבד לרצון העז של הקהילה להתגורר בעיר, נראה כי גם למדינה הייתה כוונה להפוך את העיר לבית החם של הקהילה. בראשית 2001 התפרסם בעיתונות המקומית וההומו-לסבית בתל אביב ידיעות שמהן התברר כי עתיד לקום בעיר רובע ורוד שישמש מוקד לתיירות, למסחר ולמגורים הומו-לסביים. את היוזמה הובילו פוליטיקאים ואנשי העסקים מהקהילה ההומו-לסבית ויועד לכך אזור מדרחוב נחלת בנימין וסביבתו¹⁷². משמעות הדבר היא שמלבד הרצון הפרטי של חברי הקהילה להתגורר בעיר, נראה שמדובר גם ביוזמה מכוונת מצד המדינה, וכשזו שמה את כל עתותיה אל מנת לרכז את חברי הקהילה בעיר, נראה כי ראוי שתיקח אחריות על העניין. כלומר, תספק דיור במחיר הגיוני וסביר לחברי הקהילה שאין להם עיר מקלט אחרת או שתפעל בכיוון של פיתוח אזורים וערים אחרות כך שהומואים יוכלו להרגיש בנוח להתגורר בהם ויוכלו לתת דרור לחלומותיהם. אולם, כל זמן שהמדינה מתעלמת מהמצב ובמקביל חותרת לריכוז הגטו ההומו-לסבי בעיר תל אביב, היא כורכת על חברי הקהילה בחירה כפויה שלא מותירה להם ברירה אלא להוציא הוצאה כלכלית מופרזת ובלתי הגיונית שפעמים רבות נראית בלתי אפשרית.

יש לציין כי למרות הנהירה לתל אביב עדיין ישנם את אלו הבוחרים להישאר בעיר הרחוקה או במושב ומסבירים זאת באחד משני אופנים: הראשון, הצורך בהמשכיות, המעבר לתל אביב מכניס את ההומו לתוך העולם של הקהילה, אולם הוא אינו רוצה להרחיק או לנתק עצמו מכלל החברה, הוא רוצה לשמר את הקשר עם הולדתו וילדותו והעולם ההומואי יוצר דיכוטומיה שלעיתים נתפסת כמאיימת- ניתוק מחברת הרוב השלטת. השני, יש הרואים בעולם ההומואי התל אביבי כמגלם הבלות ריקנית, לא אנושית ומנוכרת. תחושה זו גורמת להומו לעיתים לבקש דווקא להתרחק מהעיר¹⁷³.

¹⁷² ישי בלנק, לעיל ה"ש 122, בעמ' 83.
¹⁷³ עמית קמה, לעיל ה"ש 129, בעמ' 95.

ברם, ולמרות ההסברים שלעיל, נראה כי הרוב בוחרים לגור בעיר ורואים בה משאת נפש שישלמו כל מחיר על מנת להעתיק את מקום מגוריהם וחייהם לתוכה.

ה. סוף דבר

לא פעם נשמעות בתקשורת סיסמאות חברתיות כגון: "למה צריך את מצעד הגאווה?", "המצב בישראל טוב מאוד ביחס להומואים" וכיוצא באלה. אכן, בדיקת מצב הזכויות של הומואים ולסביות בישראל, באופן בנאלי ושטחי תוביל למסקנה רצויה- אין כמעט אפליה. בוטל האיסור הפלילי על משכב זכר, קיים שוויון במקומות עבודה, הם יכולים להינשא אזרחית או להיות מוכרים כידועים בציבור, הם יכולים לטפח תא משפחתי, להפגין בגאון על מיניותם במצעדי הגאווה המתקיימים מדי שנה בכל רחבי הארץ ועוד.

כאמור, בדיקה שטחית תוביל למסקנה שלעיל, אולם בדיקה דקדקנית עשויה להוביל למסקנה שונה. בעוד מדינת ישראל הנאורה מתפארת בסובלנות ובלברליות שלה, בדיקת מצב הזכויות מציירת תמונה מעט שונה. הזכויות שהומואים קיבלו חשובות, אולם הן לא לכולם, הן לעשירים בלבד ובכך נוצרת אפליה חדשה פנים-קהילתית של בני הקהילה מעוטי היכולת שלא יכולים לממש זכויותיהם ונותרים מאחור.

רשימה זו נועדה לבחון את העלות הכלכלית הנדרשת לשם מימוש הזכויות. הטענה העיקרית של העבודה הייתה כי חייהם של הומואים במדינת ישראל יקרים יותר מחייהם של סטרייטים. כפועל יוצא של יוקר מחייהם זה, מעטים ההומואים היכולים לממש זכויותיהם ולחיות באושר. רבים אחרים נותרים עם תחושה שהזכויות קיימות, אך ידם לא משגת, שכן אינם מבוססים כלכלית דיים. כאשר בית המשפט הכיר בזכויות ההומואים, אך נמנע מלעסוק בעלות הכלכלית הכרוכה במימושן הוא יצר בעיה חמורה. לא רק, שמעטים יכולים לממש את הזכות, אלא שגם השיח העקר יצר תחושה שיש שוויון, כשבפועל המציאות שונה לגמרי. הומואים שוגים לחשוב שהמדינה התקדמה ובכך המאבק מרוסן. בפועל, האפליה לא נעלמה. היא הוחלפה בדמות אפליה כלכלית וחמור מכך, נוספה אפליה פנימית בין בני הקהילה האמידים לאלו ששכרם ממוצע.

מפאת קוצר היריעה, רשימה זו לא יכולה הייתה לעסוק בכל קשת הזכויות שבה זכו הומואים, אולם הרשימה התמקדה בשלושה תחומים חשובים ומרכזיים בחייהם על מנת לברר את העלות הכרוכה בהם.

הראשון הינו תחום הנישואין- הנדבך הראשון בהקמת תא משפחתי. הפרק בחן את השילוב של דת ומדינה והשפעתו על דיני המשפחה בכלל ומוסד הנישואין בפרט. הפרק השווה בין האלטרנטיבות הניצבות בפני סטרייטים להומואים ומצא שהאפשרות היחידה הקיימת להומואים, להבדיל מסטרייטים, הינה נישואים אזרחיים מחוץ לישראל. אמנם העלות הכרוכה בהליך זה אינה גבוהה, אך היא קיימת בנוסף לעלויות הטקס המשפחתי בישראל. לצד זה, הנישואים האזרחיים מעוררים תחושת ספק נישואים והקלות שבהתרתם הופכת את המוסד לחסר משמעות.

השני הינו תחום הילדים, שהינו תולדה ישירה של ההכרה במוסד הנישואין החד-מיניים. האפשרויות הניצבות בפני בני הקהילה הינן הורות משותפת, אימוץ או פונדקאות. הפרק בדק ומצא שהאפשרות הפופולארית בקרב הקהילה, על שלל יתרונותיה הינה פונדקאות. לצד כך, נגזרת עלות כלכלית עצומה ולא מבוטלת שמעטים הישראלים שיצליחו לעמוד בה. למרות שלכאורה זוגות הומואים יכולים להקים משפחה ולהביא ילדים, בפועל, הנטל הכלכלי מביא למיעוט משפחות חד-מיניות, והעדר הפתרון החוקתי (מלבד הכרה סטטיסטית של הליך שבוצע בחו"ל) רק מנציח את האפליה נגדם, ואת האפליה הפנימית שבקרבתם.

השלישי הינו תחום הדיור. טענתי בפרק הייתה כי הומואים בוחרים בבחירה הכפויה לגור בתל אביב, שכן הנטייה להתקבץ, המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים והפתיחות והקבלה הופכים את העיר למוקד משיכה חסר מתחרים בקרב חברי הקהילה. העדר האלטרנטיבות בפריפריה ובערים הסובבות את תל אביב הופך את תל אביב למרכז החיים של חברי הקהילה, שכן רק שם הם יכולים לתת ביטוי לאישיותם ולמיניותם. בעקבות בחירה כפויה זו נגזרת עליהם עלות כלכלית גבוהה ביותר, שכן, כאמור בפרק, תל אביב היא בין הערים היקרות בעולם.

רשימה זו עשויה לעורר הדים של התנגדות. טענות נגד שתוכלנה להישמע הן כי קיימות אלטרנטיבות, העלות היא נגזרת של בחירה וכיוצא באלה. בתור אחד מחברי הקהילה, החי בה ומכיר אותה מקרוב, העבודה היא תולדה ישירה של הרגשות והחוויות האישיות שלי במהלך השנים האחרונות. תמונת המצב מטרידה- תתעשר או תתנדף. כדי להיות באמת מאושר ובכדי להגיע לידי מימוש עצמי בדמות משפחה ונחלה עליך לצבור ממון רב, כאשר סכום ההוצאות במהלך חייו של ההומו הישראלי עשוי לזעזע את רוב האנשים שאני מכיר, אולי את כולם.

אני מקווה שרשימה זו תהא ראשיתו של מחקר מקיף וכולל שיעסוק בשילוב בין זכויות וכלכלה ויבחן את העלות הכלכלית הנצמדת לזכויות הומואים בתחומים נוספים בהם עבודה זו לא נגעה. אני מקווה שהעבודה תשרת את חברי הקהילה נאמנה ותגביר מודעותם למצוקה הולכת וגוברת, הסמויה מעיניהם.

בצל המחאה החברתית המתקיימת בימים אלו, זו המחאה האישית שלי, הזעקה לעורר את הכנסת מתרדמתה התמידית ולהלום בבית המשפט אשר פחד לעשות את אשר היה ראוי ומצופה ממנו לעשות. יוקר המחיייה הנגזר על חברי הקהילה הוא עצום, הוא בלתי נתפס ולטעמי בשום אופן הוא גם לא הוגן. תנו לנו לחיות את חייו במחיר סביר והגיוני, בתוך גבולות המדינה, כי המיניות שלנו לא מפחיתה מהאזרחות, מהישראליות או מהאנושיות שלנו.

1. ביבליוגרפיה

1.1. ספרים

ספרות ישראלית

מנשה שאוה **הדין האישי בישראל**, הקדמה מאת חיים כהן, מהדורה ד' מורחבת (תל אביב: מודן, תשס"א-2001).

קרל מרקס ופרידריך אנגלס (1848) **המניפסט הקומוניסטי** (רוט-הלר ונווה עורכים בתוך היחיד והסדר החברתי, 1985).

שרה אבני **המשמעות והאתגר להיות הומוסקסואל או לסבית בחברה הטרנסקסואלית והומופובית** (בתוך: שרה אבני ודבורה לוז, אמא יש לי משהו לספר לך- הורים וילדיהם על היציאה מן הארון, תל אביב: הוצאת שופרא לספרות יפה, 2000).

ספרות אנגלית

WELLINGS, K., FIELD, J., JOHNSON, A.M. & WADSWORTH, J., **SEXUAL BEHAVIOR IN BRITAIN** (1994). London, Penguin.

M. Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (1977). New York pp. 3-24, 177-184.

Warner, Michael, *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life* (1999). New York: The Free Press.

2.1. מאמרים

מאמרים בעברית

דביר בר "ויש בה ילדים כמוך וכמוני" *הזמן הוורוד* 50 (2001) 20-21.

דן יקיר ויונתן ברמן "נישואין בין בני אותו המין: האומנם הכרחי? האומנם רצוי?" *מעשי משפט* א' (2008) 169-177.

חנן גולדשמיט "אימוץ, ידועים בציבור והומוסקסואליות; השלכות משפטיות על פסיקה בנוגע לאימוץ על ידי זוג חד מיני" *המשפט* 12 (2001) 34-43, 93-95.

יובל מרין "נישואין בין בני זוג מאותו המין והכשל שבאלטרנטיבות לרגולציה משפטית" *המשפט* 12 (2002) 20-33.

יפעת ביטון "השפעתו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו על מעמדם של זוגות חד-מיניים" *שנתון הקריה האקדמית* ב (2002) 401.

ישי בלנק "אין מולדת להומואים: גלובליזציה, פירוק מרחבי והגטו ההומו-לסבי" *תיאוריה וביקורת* 23 (2003) 83-111.

מתן קורן "הזכות לנישואין וזוגיות מעוגנת בחוק לבני זוג חד-מיניים סקירה משפטית, חקיקתית ומסקנות" *האגודה לשמירת זכויות הפרט* (2010).

עמית קמה "העיתון והארון: דפוסי תקשורת של הומואים" (2003), תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

עמרי גולדשטיין וורד שפילמן "אמא יש רק אחת?"- בעקבות ע"א 10280/01 ירוס-חקק נ' היועץ המשפטי לממשלה" *הארץ דין* ב(2) (2005) 92-111.

צבי טריגר "משפחה חורגת ו'רישיון הורות': מחשבות על הקשר בין הכרה בזכות להורות ובין הכרה בזוגיות בעקבות ע"א 10280/01 ירוס-חקק נ' הי"מ" *המשפט* 22 (2006) 44-51.

קובי זמיר "החינוך יוצא מהארון: עמדות מורים בישראל כלפי הומוסקסואליות לנכונותם לשילוב הנושא בכיתות הלימוד" *עבודה לשם קבלת תואר מאסטר* (2003) תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

מאמרים באנגלית

Amir, Y. *Contact hypothesis in ethnic relations*. *Psychology Bulletin*, 71 (1969).

Davies, p. *The Role of Disclosure in Coming Out Among Gay Men*, In K. Plummer (Ed.) *Modern Homosexuality: Fragments of Lesbian and Gay Experience* (1992) Pp. 75-83. London & New York: Routledge.

Halley, Janet E., *Gay rights and identity imitation: issues in the Ethics of Representation*, IN THE POLITICS OF LAW: A PROGRESSIVE CRITIQUE (1998). Ed. David Kairys, 3rd edition. New York: basic books, pp 115-146.

Hansen, G.L. (1982) *Measuring prejudice against homosexuality (homosexism) among college students: A new scale*. THE JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 117 (1982).

Herek, G.M., & Capiano, J.P. *Black heterosexuals' attitude toward lesbians and gay men in the United States*. JOURNAL OF SEX RESEARCH, 32 (1985).

Herek, G.M., & Capiano, J.P. *"Some of my best friends": Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians*. PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN, 22 (1996).

Herek, G.M., & Glunt, E.K. *Public reactions to AIDS in the United States*. In J.B. Pryor & G.D. Reeder (Ed.) THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF HIV INFECTION (1993) pp. 229-261.

Morris J.F. *Lesbian Coming Out as a Multidimensional Process*, JOURNAL OF HOMOSEXUALITY 33(2) (1997) 1-22.

Stephan, W.G. & Stephan C.W. *Intergroup anxiety*. JOURNAL OF SOCIAL ISSUES, 41(3) (1985) 157-175.

Wetson, k. *Get Thee to a Big City: Sexual Imaginary and the Great Gay Migration*, GLQ, 2 (1995) 253-277.

3.1. חקיקה

חקיקה ראשית

חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981.

חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010, ס"ח 2235.

חוק גיל הנישואין, תשי"י-1951; חוק העונשין, תשל"ז-1977.

חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), תשנ"ו-1996

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962.

פקודת הנישואין והגירושין (רישום), 1919.

הצעות חוק

הצעת חוק אימוץ ילדים (תיקון- אימוץ על ידי בני זוג), התשס"ד-2003, ה"ח פ/1588.

4. פסיקה ישראלית

- בג"צ 143/62 הנריט אנה קטרינה פונק שלזינגר נ' שר הפנים, פ"ד יז(1) 225 (1962).
- בג"צ 721/91 אל על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' דנילוביץ', פ"ד מח(5) 749 (1994).
- ע"ש 369/94 שטיינר נ' צבא ההגנה לישראל (טרם פורסם, 5.12.1996).
- בג"צ 1779/99 ברנר-קדיש נ' שר הפנים, פ"ד נד(2) 368 (2000).
- רע"א 8256/99 פלונית נ' פלוני פ"ד נח(2) 219 (2000).
- ע"ב (ת"א) 3816/01 פטריק לוי נ' מבטחים (טרם פורסם).
- בג"צ 2458/01 משפחה חדשה נ' הועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים, פ"ד נד(4), 419 (2002).
- ע"א 10280/01 ד"ר טל ירוס-חקק נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נט(5), 64 (2005).
- בג"צ 2232/03 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול (טרם פורסם).
- עב"ל 1407/04 המוסד לביטוח לאומי נ' נחמה פריימן דינים ארצי לעבודה 2006 (63), 504 (08.11.2006).
- בג"צ 3045/05 יוסי בן-ארי נ' מנהל מינהל האוכלוסין במשרד הפנים תק-על 2006 (4), 1725 (2006).

5. אתרי אינטרנט

שושנה חן "חתונה: כמה זה עולה?" **ynet** 03.01.2001

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-397623,00.html>

יניב הלפרין "ברונפמן מציע: הומואים ולסביות יוכלו לאמץ" **GoGay** 27.05.2003

<http://www.gogay.co.il/content/article.asp?id=5085>

מלי קמפנר "מה מרגיש הילד המאומץ? אימוץ ילדים- פאזל משפחתי מסובך" **ידיעות אחרונות- "זמנים**

מודרניים" 29.10.2003 : http://www.machonshinui.co.il/page.asp?tsys=sadnaot_text_239

"גברים בישראל מרוויחים 63% יותר מנשים" **ynet** 07.03.2004

<http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-2885408,00.html>

עירא הדר "להיות הורים גאים: אימוץ ילד בישראל" **GoGay** 26.10.2004

<http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2230>

עירא הדר "להיות הורים גאים: אימוץ בחו"ל ע"י זוג" **GoGay** 4.11.2004

<http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2243>

- עירא הדר "להיות הורים גאים : אימוץ בחו"ל ע"י יחיד/ה" **GoGay** 16.11.2004 :
<http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2254>
- עירא הדר "להיות הורים גאים : פונדקאות" **GoGay** 22.02.2005 :
<http://www.gogay.co.il/content/articleColumn.asp?id=2379>
- מירי גריי "10 דברים שחשוב לדעת על אימוץ ילדים" **mako** 12.10.2008 :
<http://www.mako.co.il/home-family-babies/education/Article-2869f78cc505811006.htm>
- קובי נחשוני "לראשונה בישראל : מעל 10,000 מתגרשים בשנה" **ynet** 25.01.09 :
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3661463,00.html>
- עפרה אידלמן "בגיל 30 זכה יוסי בהורים חדשים : זוג ההומואים פרופ' אבן וד"ר קמה" **הארץ** 11.03.2009 :
<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=1070218>
- "האם הזכות להיות אב הומו רק לעשירים?" **תפוז אנשים - פורומים** 29.04.09 :
<http://sf.tapuz.co.il/shirshur-386-129164899.htm>
- ד"ר גל וגנר-קולסקו וד"ר רות גופן "המרפאה הגאה בגן מאיר בתל אביב : מקבלים גם סטרייטים" **20 פלוס - המגזין האינטרנטי של הכללית** 11.06.2009 :
http://www.clalit20plus.co.il/clalit/young/lifestyle/articles/clalit_gay_clinic_tel_aviv.htm
 סרטוני המרפאה בגן מאיר : <http://www.youtube.com/watch?v=GTtjglwiZo> ; <http://www.youtube.com/watch?v=HN4nRfMYIXM>
- אורי סלעי "עדיין לא מבינים למה צריך את מצעד הגאווה" **mako** 02.08.2009 :
<http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3758163,00.html>
- יואב זייתון "סקר : קשה לנו עם הומואים מתנשקים ברחוב" **ynet** 06.08.2009 :
<http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3758163,00.html>
- עומר רבין "הלמ"ס : גברים מרוויחים 37% יותר מנשים" **וואלה! עסקים** 14.10.2009 :
<http://finance.walla.co.il/?w=/3/1589304>
- "הכנסה ברוטו לשכיר, לפי משלח יד ומין לשנת 2009" **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה**, 2009 :
<http://www.cbs.gov.il/www/publications11/1439/pdf/t20.pdf>
- "הומואים לבג"ץ : רוצים אם פונדקאית" **חדשות 2** 10.02.2010 :
<http://www.mako.co.il/news-law/legal/Article-fa0a59702b6b621004.htm>
- אורי לדרר "מדריך לחתונה גאה בקנדה" **האגודה לשמירת זכויות הפרט** 23.07.2010 :
<http://www.glbt.org.il/he/aguda/articles.php?articleID=1435>

"גל התאבדויות ילדים בארה"ב- בעקבות בריונות הומופובית" **הבנ"ה** 30.9.2010 :

<http://www.havana.org.il/world/2596>

עינת פז-פרנקל "33% מהישראלים היו רוצים לגור בתל-אביב, רק 3% בפתח תקווה" **גלובס** 25.10.2010 :

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000596076>

"השכנים השנואים ביותר: ערבים והומואים" **חינוך וחברה, חדשות** 30.11.2010 :

<http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/news/Domestic/EducationSociety/Article,56857.aspx>

אפרת נוימן "אז כמה יקרה לכם המולדת?" **The marker** 02.04.2011 :

<http://www.themarker.com/news/1.614460?redir=1&snopcmdt=1>

"הערים היקרות ביותר בעולם ב-2011: תל אביב היקרה ביותר במזרח התיכון" **כלכליסט** 12.06.2011 :

<http://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3520617,00.html>

שחר אילן "עיר מקלטי" **הארץ** 29.07.2011 : <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1236457.html>

ציפי ברנד "הורים גאים" **חדשות 2** 26.08.2011 :

<http://www.mako.co.il/news-channel2/Friday-Newscast/Article-3e9b8da8a970231017.htm>

"הורות הומו-לסבית" **ויקיפדיה**

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%95%D7%9E%D7%95-%D7%9C%D7%A1%D7%91%D7%99%D7%AA

משמעות המונח **DINK** <http://www.investopedia.com/terms/d/dinks.asp#axzz1XBY9nTQw>

ערן עזרא "אחוז הגירושין בישראל" **משרד עורכי דין**

http://www.lamishpaha.co.il/index.php?option=com_content&task=view&id=476&Itemid=1

03

"פונדקאות" **המרכז הרפואי לפרויות- אתר מידע** <http://www.global-ivf.com/?catID=8>

"תיאוריית הצרכים של אברהם מסלאו" **ויקיפדיה**

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%AA%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%AA_%D7%94%D7%A6%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%9D

6.1. שונות

שיחת טלפון עם ד"ר עמית קמה.

ראיונות פרונטאליים (ראיון מספר 1 עם ד"ר אורן, ראיון מספר 2 עם ד"ר אילן).

נספחים .ז

- א. נספח 1- התפלגות האוכלוסייה לפי דת, גיל ומין **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2009**.
- ב. נספח 2- התפלגות האוכלוסייה לפי זכאות לבגרות **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2009**.
- ג. נספח 3- התפלגות האוכלוסייה לפי בעלי תארים אקדמאיים **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2009**.
- ד. נספח 4- תמליל השאלון החצי מובנה שנשאל בראיון בהקשר לפרק הילדים.
- ה. נספח 5- תמליל השאלון החצי מובנה שנשאל בראיון בהקשר לפרק הנישואין.
- ו. נספח 6- חוזה בין זוג המבקש להשתמש בשירותי פונדקאות לבין הקליניקה המלווה.
- ז. נספח 7- חוזה בין זוג המבקש להשתמש בשירותי פונדקאות לסוכנות התיווך והאם הפונדקאית.
- ח. נספח 8- תקליטור עליו צרובים ראיונותיהם של אילן ואורן.